

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

„Genderové stereotypy a dětský časopis Čtyřlístek“

Autorka: **Petra Czabanová**

Vedoucí práce: **Ing. Petr Pavlík, Ph.D.**

Praha, 2007

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze, dne 23.4.

.....

Petra Czabanová

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat své kamarádce Kateřině, nejen za poskytnutí materiálů k analýze prezentované v této práci, ale i za její podporu a optimismus. Velké díky také Alence za podání pomocné ruky v pravý čas! Jsem vděčná celému KLNES za women's power!

Dále děkuji rodině a příteli za jejich nápady a podporu při psaní této práce.

Mé největší díky patří vedoucímu této práce, panu Pavlíkovi, za jeho inspirativní připomínky a rady, neúnavnou podporu a pomoc, které mi poskytoval během celé doby vzniku této práce.

OBSAH

OBSAH	1
ÚVOD	3
TEORETICKÁ ČÁST	5
1. Gender – Stručný úvod do problematiky	5
2. Stereotypy	6
2.1 Genderové stereotypy	7
3. Osvojování genderové identity	9
3.1 Některé z teorií socializace	9
3.2 Sandra Bem – Teorie optických skel	11
3.3 Genderová socializace a děti	12
4. Média	14
4.1 Média a identita	15
4.2 Feministické myšlenky a česká média	17
5. Genderové stereotypy – relevantní příklady	20
5.1 Ženské je méně důležité, než mužské	20
5.2 Muži a veřejné, ženy a soukromé	21
5.3 Pečující femininita	22
5.4 Aktivní maskulinita vs. pasivní femininita	23
5.5 Oblast techniky	23
5.6 Emocionální femininita	24
5.7 Agresivní maskulinita	25
6. Shrnutí	27
ANALYTICKÁ ČÁST	28
1. Stanovení metodologických východisek	28
2. Výběr materiálů	28
2.1 Výběr populace	28
2.1.1 Výběr vzorku	29
2.2 Průběh analýzy	30
3. Seznámení s časopisem	30
3.1 Historie Čtyřlístku	30
3.2 Slovy autorů	32
4. Analýza vybraného vzorku materiálů	35
4.1 Kódovací kniha	35
4.1.1 Analytické proměnné	35
4.1.1.1 Výskyt	36
4.1.1.2 Verbální projevy	42
4.1.1.3 Činnosti	52
4.1.1.4 Emoce	60
4.1.1.5 Interakce	63
4.1.2 Titulní strany	63
4.1.3 Další genderové stereotypy	64
4.2 Exkurz: Feminismus včera, dnes a zítra?	72
4.3 Časový rozměr	88
5. Shrnutí výsledků analýzy	91
6. Možné rozvinutí prezentované analýzy	94
ZÁVĚR	96
LITERATURA	97
PŘÍLOHY	100

Příloha č. 1 - Kódovací kniha.....	100
Příloha č. 2 - Seznam analyzovaných čísel	119
Příloha č. 3 - Údaje o časopisu Čtyřlístek	119
Příloha č. 4 - Tabulka, analýza titulních stran.....	119
Příloha č. 5 - CD s příběhy čtyřlístku z časopisu Čtyřlístek, čísla z let 1970-1999	119

ÚVOD

Na začátku této práce stál můj osobní zájem o problematiku genderu a studium médií. Proto jsem se rozhodla, že moje bakalářská práce bude z určitého konkrétního úhlu sledovat vztah právě těchto dvou oblastí - genderu a médií.

Lidé si během toho, jak rostou, utváří (pomocí signálů ze svého okolí) určitou představu o tom, jak vypadá správná žena a správný muž, a snaží se ji během svého každodenního života naplňovat. Ani já nejsem výjimkou. V době, kdy jsem začala vysokoškolské studium, jsem již měla poměrně ustálený názor na to, jak to mezi ženami a muži „chodí“, a jaký typ chování se k mému pohlaví „přirozeně“ váže.

Po seznámení se s genderovými studiemi a feministickou problematikou se tato moje představa o „přirozenosti“ role, kterou jsem ve svém životě přijala, i o „přirozenosti“ různých osobních charakteristik (nejsem moc silná, ani sebevědomá, nemám vlohy pro matematiku, nejsem dobrá řidička, protože si nerozumím s technikou, jsem romantička, jdou mi lépe, než mému bratrovi, různé domácí práce a vaření, jsem pořádkumilovná apod.), poněkud upravila. Zjistila jsem, že zdaleka ne všechno, co charakterizuje „Petru“, musí být dáno prostým faktem, že jsem se narodila jako holčička.

Genderová studia přinesla nejen mně, ale i širokému spektru lidí v různých společnostech, kde se měla možnost rozvinout, nové poznatky, a možná se dají označit za „jeden z nejdůležitějších intelektuálních impulsů minulého století“ (Pavlík, 2002, str.139). Zaprvé tím, že relativizují systémy dosud považované za jediné, univerzální a přirozené, neboť odhalila, že byly založeny na poznání odvozeném pouze od jedné skupiny ve společnosti – mužů, a tím je vlastně dekonstruuje (Pavlík, 2002). Zadruhé tím, že nabourala ve společnosti dosud panující představu o „přirozenosti“ rozdílů mezi muži a ženami a zdůraznila jejich kulturní podmíněnost. Stručně řečeno, na naší femininitě (maskulinitě) neustále, den za dnem, pracujeme, naše dětská představa, že „se osoba má chovat a má vypadat jako holka/kluk, aby byla holka/kluk“ (Bem, 1993, str.113), se pomalu a nenápadně změnila v tu, že jsem holka/kluk, a proto se takhle chovám nebo vypadám.

Kde jsme ale vlastně všichni získali tak podobné představy o tom, že se holka/kluk má takto chovat a takto ne, že by měl/a vypadat tak a nejinak? Předávání těchto poznatků se děje u každého dítěte už od kolébky, a to v rámci socializace (genderové socializace), které se v této práci zčásti věnuji. Ony poznatky však vyvěrají z jistých celospolečensky přijímaných představ o tom, jak „má vypadat ‘maskulinní muž’ a ‘femininní žena’“ (Renzetti a Curran, 2003, str. 20), z genderových stereotypů, které jsou hlavním tématem této práce.

Genderová socializace se v ranném dětství realizuje především skrze výchovu v rodině, ale jak dítě roste, přidávají se i jiné faktory, rozšiřuje se mu sociální obzor, setkává se s vrstevníky, naučí se číst, dívat na televizi, pracovat s počítačem, nastoupí do školy. Každý z těchto faktorů má svůj určitý specifický vliv a společným působením v dítěti pomáhají utvářet (dotvářet a i přetvářet) jeho/její genderovou identitu. Jeden z těchto faktorů nás přitom v moderní společnosti provází celým životem - a často se jeho působení s časem zintenzivňuje. Ano, mám na mysli média.

Já sama jsem vyrůstala v 80. letech, kdy mediální produkty pro děti (a stejně tak pro dospělé) nebyly zdaleka k dispozici v tak velkém rozsahu a škále, jako dnes. V televizi jsem se dívala na Večerníčky, Magion a Vegu, během nedělí mne provázeli JÚ a HELE, jako malé mi rodiče mohli kupovat Mateřídoušku, a když jsem povyroستla a měla už schopnosti k tomu naučit se číst, objevil se Čtyřlístek. Krásný barevný časopis s postavičkami, které se vyjadřovaly velkými tiskacími písmeny, a díky nimž jsem se naučila číst ještě před nástupem do školy (a jejichž prostřednictvím jsem to později naučila i svého mladšího bratra). Čtyřlístek byl fenomén, a to nejen pro mne a mého sourozence. Jak se dočtete dále, jednalo se o unikátní produkt pro děti, který neměl na tehdejšímu trhu konkurenci. Když jsme se dozvěděli, že vycházel více jak deset let před tím, než jsme ho jako děti „objevily“, začali jsme toužit po starších číslech, a s každým takovým se jednalo obřadně jako s pokladem. Tuto sběratelskou činnost tehdy provozovala většina našich vrstevníků.

Právě vzhledem k tomu, že jsem si v ranném dětství tento mediální produkt tolik oblíbila, a jistě svým způsobem tvaroval i mé chápání světa okolo, rozhodla jsem se podívat se na něj „dospělými“ očima a zjistit, jakým způsobem prezentoval „muže“ a „ženy“, jejich role, vzájemné vztahy apod., a co mi vlastně podprahově o genderu sděloval. Proto se ve své práci věnuji obsahové analýze Čtyřlístku. Rozhodla jsem se přitom zkoumat, zda byla sdělení v tomto časopise genderově stereotypní či nikoli, a pokud ano, tak v čem a do jaké míry. Aby byla analýza ucelená, nevěnuji se pouze dílům Čtyřlístku z 80. let, ale také těm ze 70. a 90. let (kdy se na scénářích příběhů podíleli i jiní autoři a autorky, než jen do té doby výhradní scenáristka Ljuba Štíplová). Budu tedy diskutovat i časový rozměr.

Pokud jde o rozvržení práce, v první, teoretické části se věnuji již nastíněným tématům – genderové socializaci, médiím a jejich vlivu na utváření identity u jedinců, proměnám českých mediálních sdělení týkajících se genderové otázky a feminismu v průběhu historie, a konečně pak genderovým stereotypům. V analytické části pak představuji vlastní obsahovou analýzu doplněnou o diskusi vybraných příkladů, které dobře demonstrují její závěry.

TEORETICKÁ ČÁST

V této, teoretické části, popisují teoretická východiska a teze, a vymezují pojmy, s kterými dále pracují. V jednotlivých kapitolách se věnují tématům, která považují za relevantní vzhledem k zaměření práce a k výzkumu, který prezentují v analytické části.

1. Gender – Stručný úvod do problematiky

Pojem gender znamená v řečtině rod. Z řečtiny se toto slovo postupně rozšířilo do řady dalších jazyků a zažilo „renesanci“ v souvislosti s feministickým zkoumáním¹. Do českého prostředí se k nám pojem gender dostává především z anglo-americké literatury a je někdy překládán jako „rod“. V akademickém diskurzu však převládá názor, že by se tento výraz překládat neměl, protože český výraz příliš asociuje vrozené atributy člověka², čímž se vytrácí smysl, kvůli kterému byl pojem gender zaveden. V této otázce ovšem dosud nepanuje jednotu a se slovem „rod“ jakožto překladem „gender“ se v rámci této problematiky můžeme občas setkat³.

Biologického rozdílu mezi ženou a mužem, samicí a samcem daného druhu, se týká slovo pohlaví, což je ve své podstatě společenský konstrukt, prostřednictvím kterého konceptualizujeme biologické rozdíly. Naproti tomu slovo gender vystihuje kulturní konstrukce, které se váží k pohlaví. Jedná se o společenskou kategorii, která je konstruována na základě biologického pohlaví jedince, ale vztah mezi nimi je víceméně arbitrární. Jde o soubor očekávání, charakteristik, jež lidé v dané společnosti sdílejí, a na základě kterých formují své chování a přístup k „mužům“ a „ženám“. Pojmem gender se tedy vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované s obrazem muže a ženy jsou formovány kulturou a společností. Přídavná jména jsou pak „maskulinní“ (mužské) a „femininní“ (ženské).

Zde je třeba si uvědomit, že jako lidé vnímáme (vidíme) rozdíly na základě konceptů, se kterými vesměs nereflektovaně pracujeme. V tomto smyslu není pohlaví o nic méně společenským konstruktem, než gender. Rozdíl mezi nimi není nijak „ostrý“ a jejich vztah může být konceptualizován různě. Je například známo, že i v naší kultuře existoval až do 17. století tzv. jednopohlavní model lidského těla (Laqueur, 1992), který vycházel z představy, že je jen jedno lidské tělo, které se projevuje ve dvou formách – mužské (vyšší) a ženské (nižší). Mužské pohlavní orgány pak byly totožné s ženskými jen s tím rozdílem, že byly vystrčené z těla ven (např. penis a dělohu označoval Galén stejným slovem).

---

¹ Poprvé jej v novém smyslu použila americká antropoložka Rubinová v názvu své knihy z roku 1975 ve spojení „sex-gender-system“, tedy společenský systém orientovaný okolo dvou pohlaví.

² Rod připomíná rodinnou tradici, je příbuzný s „vrozeným“, „porodit“, „rodový“, používá se dnes především v gramatice ve spojení mužský a ženský rod

³ Dokladem „novosti“ tohoto slova v českém prostředí je počítačový program Word a jeho urputné rozpoznávání slova „gender“ jako chyby, ačkoli jej už např. v nových sociologických slovnících můžeme běžně najít

Jaké má daná osoba pohlaví tak například odhadujeme na základě genderu, protože se lidem běžně nekoukáme pod sukně či do kalhot, ale vysuzujeme pohlaví podle toho, jak se oblékají, češou, drží tělo atd. Jelikož se ale kritéria této kategorie mění jak s kulturou⁴, tak s časem a místem, může pro nás být určování pohlaví v jiných kulturách a historických obdobích v principu problematické. Závaznost rolí, chování a norem vztahujících se k ženám a mužům není přirozeným a neměnným stavem, ale spíše dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami (Renzetti a Curran, 2003; Oakley, 2000).

Fenoménem genderu se zabývají tzv. genderová studia (gender studies), která jsou v západních demokraciích již legitimní společensko-vědní disciplínou, do České republiky však začíná povědomí o genderové problematice pomalu pronikat až po změně režimu společně s povědomím o feminismu, a genderová studia (dále jen GS) se zde teprve pomalu a pracně začínají etablovat. Základní otázky GS „vedou k poznání, že to, co bylo dosud považováno za univerzální a absolutní vědecké poznání, je ve skutečnosti poznání odvozené ze zkušeností jen jedné mocné společenské skupiny – mužů.“ (Pavlík, 2002, str. 139) Do kontrastu k těmto etablovaným systémům poznání staví GS chápání reality z pohledu žen, tyto systémy relativizují a 'dekonstruují' - ve smyslu odhalení toho, že systém poznání dosud prezentovaný jako jediný a přirozený je konstrukcí stojící na konkrétních historických, sociálních, vztahových a mocenských uspořádáních. (tamtéž)

Základním postulátem GS je to, že gender je jednou z nejzákladnějších sociálních kategorií. „Genderové analýzy jak společenských vztahů, tak institucí přinesly zásadní posun v pohledu na všechny aspekty lidské činnosti a lidského bytí.“ (Pavlík, 2002, str. 138)

2. Stereotypy

Stereotyp můžeme definovat jako „relativně stálou, zakořeněnou a zjednodušující představu, která se týká popisu určité skupiny lidí. Všichni členové patřící do této skupiny lidí jsou charakterizováni na základě takzvaných skupinových charakteristik.“⁵ (Basow, 1986, str.3) Jedná se tedy o soubor charakteristik, o kterých se předpokládá, že vystihují určitou vymezenou skupinu či kategorii lidí. Stereotypy obsahují alespoň jeden identifikační znak, který je společný pro skupinu lidí, a na základě něhož jsou všem příslušníkům této skupiny připisované další vlastnosti. Stereotyp je tedy předem daný šablonovitý způsob vnímání a posuzování toho, k čemu se vztahuje. Řadí se mezi sociokulturní fenomény a je vždy sdílen větším počtem lidí v dané kultuře nebo společnosti, kde se podoba stereotypů formuje. To znamená, že na

---

⁴ Existují etnografické záznamy kultur, kde jedinec dokonce může měnit svůj gender několikrát během života, viz Renzetti a Curran, 2003, s. 73-74

⁵ Vlastní překlad z originálu: A stereotype is a relatively rigid and oversimplified conception of a group of people in which all individuals in the group are labeled with the so-called group characteristics.

vlastnostech, které jsou typické pro určitou skupinu lidí, se shodne vícero lidí. Stereotypy nejsou produktem přímé zkušenosti individua, jsou přebírány v průběhu vývoje prostřednictvím socializace a udržovány tradicí (Výrost a Slaměník, 1997; Nakonečný, 1997).

Slaměník a Výrost řadí stereotypy mezi determinanty, které hrají významnou úlohu při utváření dojmu na straně pozorovatele, napomáhají nám k vytváření úsudků o skupinách a jejich členech. Negativním rysem takového vnímání pak je to, že úsudky založené na zjednodušujících a zobecňujících principech nevystihují jednotlivce, a mohou být přímo nepravdivé.

Stereotypy nicméně mají velkou schopnost naše vnímání ovlivňovat. A to mj. proto, že nám pomáhají při naší orientaci ve světě, ve kterém se neustále setkáváme s něčím novým, dosud nepoznaným. Pokud se s někým cizím setkáme, vytvoříme si pomocí pozorovatelných znaků (jakými jsou např. pohlaví, barva pleti, vzhled) kategorie, které jsou zdrojem poznatků a informací. Prostřednictvím stereotypů nám poskytují informace o jednotlivci patřícím do dané skupiny. Předem vytvořená očekávání o členovi jiné skupiny pak redukuje neurčitost a nejistoty, které při setkání s ním vznikají (Výrost a Slaměník, 1997).

V každodenním životě se setkáváme s mnoha různými stereotypy. Mohou se týkat příslušníků národů, etnik, politických stran, osob vykonávajících různá povolání atd. (Výrost a Slaměník, 1997; Nakonečný, 1997) V našem případě se budeme zabývat především genderovými stereotypy.

2.1 Genderové stereotypy

Renzetti a Curran, (2003) definují genderové stereotypy jako „zjednodušující popisy toho, jak má vypadat 'maskulinní muž' či 'femininní žena'. Jsou univerzálně platné, neboť se předpokládá, že charakteristiky tvořící genderové stereotypy sdílejí všichni příslušníci daného pohlaví.“ (str. 20-21) Genderové stereotypy se tedy týkají našich sociálních rolí jakožto mužů a žen. Jedná se o obecně sdílená očekávání ohledně způsobu našeho chování, vzhledu, o našich vlastnostech, schopnostech, projevech v různých situacích, a to na základě našeho genderu. Na základě genderových stereotypů si vytváříme mínění, která předpokládáme, že daný muž/žena, s kterým/ou se setkáme, naplní. Zakládáme na nich svůj rozdílný (někdy vysloveně protikladný) přístup k osobám mužského a ženského pohlaví, neboť předpoklady vztahující se k genderu obecně přijímáme za platné či správné (Renzetti a Curran, 2003).

Jak už ale bylo řečeno, je zde možnost, že očekávání a úsudky založené na stereotypech budou nepravdivé. Stereotypy mají totiž schopnost tvářit se jako standardy, kterým se má člověk přizpůsobit (nebo proti kterým může rebelovat), a podle kterých může hodnotit druhé. Jedním ze

způsobů, jak fungují, je tzv. sebe-naplnující se proroctví (self-fulfilling prophecy). Pokud od nás ostatní očekávají jistý druh chování, budeme se tak chovat, a tím „naplníme“ stereotypní představu o nás samých (a posílíme „pravdivost“ stereotypu – pozn.autorky). Dalším způsobem pak je „snaha udělat dojem“ (impression management) – každý z nás chce být spíše oblíbenou a přijímanou osobu, než naopak. Proto se budeme chovat tak, aby to bylo ostatními přijímáno. Genderové stereotypy definují očekávané chování na základě našeho genderu a tím formují způsob, jak se lidé sami prezentují. S tím, jak se mění stereotypy, mění se i chování, vystupování a reakce lidí. Zdá se, že měnící se stereotypy spíše dávají lidem podnět k jejich vlastní změně, než že by samy reflektovaly měnící se lidi (Basow, 1986)⁶.

Lidé mají tendenci chápat stereotypy, které sdílí jejich kultura, jako univerzálně platné, stálé a jediné správné. Ale jak historie, tak antropologické a etnografické studie potvrzují opak – jak má vypadat správná žena a správný muž, je značně proměnlivé a záležitostí jak času, tak kultury a místa (viz Oakley, 2000; Basow, 1986; Renzetti a Curran, 2003 a jiné).

Jedním z negativních efektů stereotypů je tedy to, že nevystihují jednotlivce a tak si o něm na jejich základě můžeme vytvořit spíše zkreslující či přímo nepravdivý obraz. Druhým problémem je pak rovina osobní. S jedincem, který nenaplnuje z různých důvodů stereotypní očekávání, jež na něj společnost a jeho okolí klade, může být na základě jeho „abnormality“ nakládáno způsobem, který pro něj může znamenat obtížnější zařazení do společnosti a život v ní, ale i problémy v pojmání sebe sama (pocity méněcennosti a nedostatečnosti, malé sebevědomí, krize identity). Genderové stereotypy jsou problematické i pro jedince „normální“-způsob, jakým je v naší západní společnosti tradičně vytvářen gender, má (podle citovaných autorů) negativní vliv například na naše zdraví. Zatímco muži, kteří se velmi snaží naplnovat předepsanou maskulinitu, trpí fyzickými obtížemi, které u nich vedou k smrti častěji, než u žen, ženy naopak ve snaze naplnovat normy femininity přicházejí o duševní zdraví. (Renzetti a Curran, 2003)

Nyní bych se chtěla věnovat konkrétněji tomu, jaké genderové stereotypy můžeme pozorovat v naší kultuře, jaké jsou na nich založené charakteristiky mužů a žen jakožto skupin.

Pokud jste muž, okolí si Vás bude pravděpodobně spojovat s nezávislostí, podnikavostí, dobrodružnou povahou, agresivitou, soupeřivostí, schopností ovládat své city. Bude očekávat, že jste racionální, technicky zdatný, ambiciózní, zaujatý svým studiem, prací, nebo koníčky – sportem, a orientovaný na venek. Pokud jste žena, pak od Vás pravděpodobně bude většina lidí očekávat, že jste citově založená (častěji projevujete své emoce, rozplácete se snadněji, než muž, máte soucit se slabými a bezmocnými), povahou spíše pasivní, zodpovědná a poslušná,

---

⁶ vlastní překlad z originálu, Basow, 1986, s.13-14. Ke konceptu „self-fulfilling prophecy“ viz také Sandra Bem, 1993, str.134.

v rozhodování citovější a iracionálnější. Budou u Vás předpokládat pečovatelský přístup (založený na existenci mateřského pudu), smysl pro romantiku, něžnost, zájem o vlastní vzhled, nepřiliš velkou technickou zdatnost (stereotypní obrazy „špatné řidičky“ či „ženy neschopné vyměnit žárovku“), zájem o věci týkající se domova (Renzetti a Curran, 2003; Oakley, 2000).

Je ovšem nutné zdůraznit, že každá kultura si vytváří své vlastní stereotypy, a nebylo by tedy přesné ani moudré zobecňovat⁷. Oakley ale konstatuje, že „v žádné společnosti neexistuje dokonalý opak našich kulturních vzorců“ (Oakley, 2000, str. 51) - a tedy obrazů správné ženy a správného muže. Lidé naší západní kultury v rámci genderových stereotypů většinou uvažují bipolárně, tedy že správný muž nenese znaky ženskosti a naopak. Je tedy evidentní, že dvojice spojené s genderovými stereotypy, jsou protikladné: aktivita - pasivita, venku - doma, agresivita - něžnost, dominance - závislost, rozum - intuice, síla - slabost, technicky zdatný - technice nerozumějící, city ovládající - city projevující, dobrodružný – bojácný, objektivní - subjektivní, racionální - iracionální.

Jednotlivým charakteristikám, které jsou osobám na základě jejich genderu připisovány, se budeme podrobněji věnovat v dalších kapitolách. Nyní se ale zaměříme na osvojování genderové identity, které u jedince probíhá již od narození a nejintenzivněji v dětském věku, a na její formování, což je celoživotní proces ovlivněný řadou faktorů, z nichž nemalý význam mají média.

3. Osvojování genderové identity

3.1 Některé z teorií socializace

Genderová socializace – tedy proces, v rámci kterého se učíme, co v naší kultuře znamená být „mužem“ nebo „ženou“, je součástí normální socializace, v rámci které se lidé učí normy a hodnoty dané společnosti, a nedá se tedy od ní striktně oddělovat. Socializace začíná již od narození, ale jedná se o celoživotní proces, na kterém se všichni podílíme – probíhá u nás samých, měníme se, ale pomáháme také socializovat ostatní. Osvětlení způsobu, jakým probíhá proces socializace u malých dětí, se věnovalo a věnuje několik ucelených sociologických a psychologických teorií. Při jejich velmi stručném výčtu vycházím z autorů Renzetti a Curran, (2003), Oakley (2000) a Basow (1986).

Historicky nejstarší je psychoanalytická teorie, která vidí jako nejdůležitější východisko socializace u dítěte biologický (či přímo anatomický) faktor, nicméně staví na sociální

---

⁷ Oakley uvádí několik zajímavých studií kmenů, etnik, ale i větších společností, kde nalezneme zásadní rozdíly. Ideální žena se blíží svou charakteristikou našemu západnímu ideálu mužství, a naopak; ideální dospělý má femininní znaky z naší kultury, zásadní činností je výchova dítěte; v jedné z patriarchálních společností má být žena praktická a chladná, muž naopak citlivý, řídicí se intuicí, se zájmem o poezii více než logiku apod., viz str. 49 a dále.

konstrukci genderové identity. Děti zhruba do čtyř let se podle Freuda od sebe příliš neliší a zvrát ve vývoji přichází až s falickým obdobím, kdy si dítě uvědomuje své genitálie a jejich odlišnost od genitálií opačného pohlaví. Tehdy děti nevědomky začínají procesem identifikace utvářet své chování podle vzoru rodiče stejného pohlaví. U chlapců je identifikace spojena s tzv. kastrační úzkostí, u děvčete se závistí penisu. Nabyté genderové vzorce chování pak Freud považoval za neměnné. Koncepty představitelů této teorie, ať už Freuda, Horneyové nebo Chodorowé, narážejí na mnoho problémů, a dnes již nalezneme spíše empirické výzkumy, které tuto teorii nabourávají a vyvracejí, nežli naopak.

Teorie sociálního učení, čerpající z behaviorismu, stojí v opozici k předchozí. Vidí socializaci jako proces učení, v rámci kterého se nápodobou, přímým nebo nepřímým posilováním (po genderově „správném“ chování přichází od okolí odměna, v opačném případě pak trest) a modelováním v dítěti upevňují nabyté vzorce chování. Hlavním bodem kritiky této teorie je koncept pasivity, kdy se opomíjí rozdílné kognitivní schopnosti dětí a možnost, že se do procesu také aktivně zapojují.

Přes tento problematický bod se přenáší kognitivně-vývojová teorie Kohlberga a Piageta, podle níž dítě ve svém vývoji prochází několika odlišnými stádii, v rámci kterých si vytváří schémata, aby se mohlo orientovat ve světě. Tento přílišný důraz na dítě samotné a opomíjení kultury a dalších lidí v okolí dítěte, kteří se na jeho socializaci velkou měrou podílí, je jistým úskalím této teorie. Z hlediska genderové socializace pak narážíme na problém, že si dítě podle zastánců této teorie vytváří svou genderovou identitu ve věku kolem 3-5 let (což vyvrátila řada výzkumů, podle většiny z nich si je dítě již ve čtyřech letech plně vědomo své genderové identity, a již v tomto věku se jedná o nezvratný proces. Podle klinických pokusů je možné výchovou dítě přeměrovat na druhé pohlaví pouze do dvou let věku, později už by bylo vystaveno riziku příliš vážného poškození). Další problematickou oblastí je pak fakt, že Kohlberg svou teorii do značné míry vystavěl na poznatcích získaných studii chlapců, které pak vztáhl i na děvčata, jak upozornila Gilligan a další („Důležitým faktorem je, že teorie založené výhradně či primárně na mužích se zobecňovaly na 'lidi obecně', ačkoli nepostihovaly 51 % lidské populace.“ Basow, 1986, str. 19).

V této práci vycházím především ze čtvrté teorie, jejíž koncepty a závěry podporuje mnoho výzkumů, a tou jsou „optická skla kultury“ („enculturated-lens theory“)⁸ Sandry Bem. Teorie Sandry Bem vychází ze čtyř starších sociologických a psychologických přístupů, z nichž každý přináší do pohledu na proměnu dětí v maskulinní/femininní dospělé něco nového⁹.

---

⁸ Jedná se o rozvinutí starší teorie této autorky – teorie genderového schématu („gender schema theory“).

⁹ Čtyři teoretické přístupy v původním jazyce: identity-construction theories, social-structural th., socialization th., psychodynamic th. Tedy: Teorie sociální konstrukce identity, teorie společenského zřízení, socializační a psychodynamické teorie.

3.2 Sandra Bem – Teorie optických skel

„Optickými skly“ („lens“) nazývá Bem určité generacemi předávané předpoklady ohledně „správného“ způsobu chování v dané společnosti. Skrze tuto kulturu nastavená skla vnímáme realitu, a sami si jejich existenci ani neuvědomujeme (jako dospělý si jich můžeme všimnout, pokud např. navštívíme odlišnou kulturní oblast). Zvláště děti (a jejich přijímání reality) jsou touto optikou plně ovlivněny¹⁰. Sandra Bem ale vidí dítě jako aktivního činitele v jeho vlastní socializaci. V případě genderu mu společnost předkládá především tato tři „optická skla“:

Sklo genderové polarizace - děti v takto polarizovaných společnostech vstřebávají fakt, že lidé jsou rozděleni na dvě protikladné kategorie, muže a ženy. Toto pojetí pomáhá děti vést k přijetí konvenčního genderu. Sdělení ohledně polarizace se k nim dostávají jak skrze nejrůznější praktiky, které dělí realitu na maskulinní a femininní, tak skrze určité jemnější náznaky, jakými je třeba jazyk. Děti samy hodnotí skrze „skla“, pomocí kulturních definic genderově přiměřeného chování, jeho různé způsoby a zavrhnou ty druhy chování, které se v dané kultuře nepojí s jejich genderem. Genderově polarizované praktiky ve společnosti mají dva hlavní dopady. Před-nastavují rozdílné zkušenosti pro muže a ženy, a sdělují oběma pohlavím, že rozdíly mezi nimi jsou mimořádně důležité. Důraz na polarizaci nekončí s dětstvím, podle autorky naopak v dospělosti ještě vzrůstá¹¹.

Sklo androcentrismu – podle Bem jsou v sociálních strukturách naší společnosti muži a ženy situováni do nerovných pozic, přičemž ty pro muže jsou výhodnější. Toto nerovné rozdělení provází všechny členy společnosti v každodenním životě, a vede „k drasticky rozdílným způsobům konstruování reality“ (str. 144). Skrze toto sklo se díváme na muže jako na privilegované pohlaví, skrze jehož úhel pohledu by se tudíž měla interpretovat realita. Jsou těmi ústředními osobami, ženy jakožto „druhé pohlaví“ (autorka používá výraz od Simone de Beauvoir) jsou definovány skrze jejich vztah k mužům a vnímány jako marginální skupina¹². Maskulinita je norma, od které je femininita odvozená. Společně se „sklem genderové polarizace“ tvaruje toto „sklo“ způsob, kterým jedinec vnímá, co je přirozené pro něj/ní, pro ostatní lidi a pro společenský řád¹³.

¹⁰ Autorka tento stav přirovnává k rybě v akváriu, která si neuvědomuje, že žije v mokřem prostředí. Jaké jiné by asi mohlo být?

¹¹ S tím souvisí „kulturní mandát pro heterosexuální“ jako výhradní orientaci a problematické vnímání homosexuality či transsexualitu.

¹² Doklady pro toto druhé sklo Sandry Bem nalezneme všude – ať už v jazyce, v rodinném životě, nebo v tom veřejném – v institucích a zaměstnání, viz Sandra Bem, (1993), str.144-5; u nás například Jana Valdová – genderová lingvistika, výzkumy týkající se školního prostředí viz. Mužské zaměření výchovy a výuky z pohledu lingvistiky, 1999.

¹³ Což potvrzují různé studie, viz např. Bem (1993), str. 154-7.

Sklo biologického esencialismu, skrze které máme tendenci vidět všechny rozdíly mezi pohlavími jako vrozené, biologicky dané, a tudíž vnímat genderový řád jako neměnný. Děti se učí, že to, jací jsou chlapečci a holčičky, je dáno jejich fyziologií, je to něco vrozeného. Tento názor je pak dále podporován i v dospělém věku¹⁴. Toto třetí sklo vlastně potvrzuje „přirozenost“ prvních dvou.

Optická skla se z kultury přenášejí do vědomí či psychiky individua pomocí kulturních meta-sdělení, která se týkají toho, co je považováno za důležité, co je oceňováno, které rozdíly mezi lidmi se mají zdůrazňovat a které přehlížet, co je to pohlaví a kdy na něm záleží, apod. „V reálném životě se nedají oddělovat ty sociální praktiky, které utvářejí každodenní realitu, od těch, kterými se přenášejí meta-sdělení“ (Bem, 1993, str. 141).

U lidských jedinců jde o socializaci rukou v ruce s procesem naturalizace. Společností předávané návyky, hodnoty, způsoby vnímání a posuzování reality přijmeme za své a přestáváme je vnímat, připadají nám přirozené, dané přírodou, tím, že jsme se narodili jako žena/muž. Podle Sandry Bem obdobně působí internalizovaná optická skla androcentrismu, genderové polarizace a biologického esencialismu. „Naše naprogramované způsoby společenského chování jakožto žen/mužů se nám zdají natolik přirozené a normální, že alternativní způsoby nás vlastně ani nenapadnou.“ (Bem, 1993, str. 151-2)¹⁵ Ve chvíli, kdy dospějeme, to už není jen kultura, která náš potenciál limituje na polovinu, jsme to především my sami, protože se na svou osobu díváme skrze přijatá skla androcentrismu a polarizace, která nám ukazují určité možnosti jako problematické a pro nás (jako ženu/muže) cizí, nevhodné.

Naše „nasazená skla“ formují nejen jak přemýšlíme, ale i to jak se cítíme. „Ty nejnítějnější myšlenky a pocity člověka ohledně toho, co je pro něj cizí a co nikoli, jsou formovány zavedenými kulturními definicemi toho, jací by měli muži a ženy být.“ (Bem, 1993, str. 153) Osobnost s osvojeným genderem („gendered personality“) je jak produktem, tak procesem¹⁶. Jde o určitý „soubor“ maskulinních a femininních způsobů jednání a prožívání reality, který tyto způsoby ovšem sám buduje a reprodukuje během celého života.

3.3 Genderová socializace a děti

V analytické části této práce se zaměřuji na obsah časopisu pro děti z genderového hlediska, a proto se budu nyní zabývat specifiky genderové socializace u dětí a faktory, které se jí účastní.

---

¹⁴ Například různými vědeckými pokusy postavenými na tomto předpokladu, viz Renzetti a Curran, 2003, kap. 2 a jiné.

¹⁵ Veškeré citace z knihy „Lenses of gender“ jsou mým vlastním překladem, neboť kniha dosud v češtině nevyšla.

¹⁶ Což je koncepce, která je v souladu jak s tradicí psychologie osobnosti, tak s kognitivní psychologí, které vnímají člověka jako aktivně se podílejícího na prožívání a formování reality kolem sebe.

Ve chvíli, kdy dítě přijde na svět, mu je na základě pohlavních znaků připsán určitý gender. Na základě něj se pak s novorozencem a později dítětem nakládá. Tomu, aby bylo na první pohled poznat, zda je dítě chlapeček nebo holčička, obvykle rodiče věnují velkou pozornost, což se odráží např. v barvách a stylu oblečení, vybavení (kočárek), účesu. Ačkoli si rodiče sami neuvědomují, že by se chovali k dcerám a synům rozdílným způsobem, studie a výzkumy potvrzují pravý opak (viz Oakley, 2000; Curran a Renzetti, 2003; Giddens, 1999). Některé studie dokonce dokazují, že se rodičovské genderové stereotypy za posledních 30 let změnily jen velmi málo (Curran a Renzetti, 2003). Jako první a nejdůležitější faktor při (nejen) genderové socializaci dítěte můžeme označit výchovu.

Většinou u rodičů panuje nevědomost ohledně toho, že jejich chování má formující vliv na gender dítěte. Přičemž genderová identita se u dětí liší právě podle jejich rodinného prostředí, podle osobnosti rodičů a způsobu, jakým se svým potomkem jednají (Oakley, 2000). Dítě si je, jak už bylo výše řečeno, vědomo svého genderu již ve věku kolem dvou let, kolem čtvrtého roku má už o identitě svého pohlaví silné povědomí¹⁷, a již v předškolním věku, kolem pátého až šestého roku, je genderová identita pevně zakořeněná. Dítě si je vědomo toho, že některé druhy hraček, oblečení a činností jsou „pro kluky“ a jiné „pro holky“, preferuje hrát si s dítětem stejného genderu, jaký má samo, a od sebe i svých kamarádů vyžaduje rigidní genderovou konformitu. Přičemž jak hračky, tak právě vrstevníci, mají nezanedbatelný vliv na formování genderu u dítěte (Bem, 1993; Curran a Renzetti, 2003).

To, že právě výchova, učení a přístup rodičů jsou hlavní faktory, které ovlivňují, jaký typ genderové identity se u dítěte rozvine, a že tedy nasměrování jejího vývoje je ovlivněno biologickými faktory jen velmi málo, můžeme doložit studii transsexuálních, inetrsexuálních jedinců a biologicky abnormálních osob¹⁸ (viz Curran a Renzetti, 2003; Oakley, 2000). Dalším dílčím důkazem podporujícím teorii získávání genderu formulovanou Sandrou Bem je pak studie, kdy se pracovalo s předškolními dětmi a četly se jim příběhy s feministickými motivy. Zatímco tradičně vychovávané děti reagovaly odmítavě a nedokázaly se s postavami z příběhů ztotožnit, děti rodičů, kteří se k polarizující genderové socializaci nepřikláněli, reagovaly pozitivněji (viz Bronwyn Davies in Renzetti a Curran, 2003).

Rodiče, vychovávající své potomky genderově stereotypně, vyžadují od dětí chování přiměřené jejich genderu a projevy, které jsou v dané kultuře spojovány s opačným pohlavím,

---

¹⁷ Ačkoli ještě nemusí mít znalost toho, jak se biologicky liší muži a ženy. Empirické studie amerických dětí, které byly několikrát opakovány, zjistily skutečnost, že děti rozlišují muže a ženy na základě čistě kulturních znaků. Dvouleté děti v 80 % případů byly schopné odlišit ženu od muže na základě vzhledu – oblečení, účesu, naličení, kdežto celá polovina tří- a čtyřletých dětí nebyla schopna téhož rozlišení, pokud musela postupovat pouze podle biologických faktorů – např. genitálií či stavby těla. Viz. Bem (1993) str.114-5

¹⁸ Např. muži narození bez penisu, ženy bez dělohy; lidé se syndromem androgenové necitlivosti (tzv. „ženy XY“, které jsou geneticky muži, ale bez pohlavních znaků a tudíž vychovávány jako ženy) nebo syndromem deficiencie DHT (dítě se narodí jako holčička a tělo se začne maskulinizovat až v pubertě).

pak trestají nebo alespoň označí jako nevhodné. Chlapcům spíše než dívkám tolerují agresivní, neposlušné a nepořádné chování, podporují v nich soutěživost a tvořivost (např. výběrem - již zmíněných – hraček), samostatnost a nebojácnost („Přece by ses nebál, vždyť jsi kluk!“ popř. „Ale kluci přece nebrečí!“), nevědomky je „připravují“ na jejich budoucí - stereotypní - genderové role (děvčátko pomáhá s mytím nádobí, chlapec asistuje při opravě auta apod.).

Podporováním a povzbuzováním k určitým činnostem v dítěti mohou pomoci vyvinout nebo naopak utlumit vrozené vlohy (viz např. „vrozené“ nadání pro matematiku a technické předměty u mužů, Renzetti a Curran, kap. 4), v případě, že má dítě řešit nějaký problém, může rodič svou reakcí (snaží se pomáhat, dohlíží, nebo naopak dává dítěti volný prostor, aby se samo projevilo) podpořit vývoj sebevědomí nebo naopak podceňování sebe sama (viz Oakley - 2000, str. 74, „klíčový faktor vyvolávající nezávislost a intelektuální úspěšnost je 'svoboda pohybu a objevování'“, která se tradičně dostává spíše chlapcům – pozn. autorky).

Dítě se postupně ve světě příkazů, zákazů a odměn orientuje a přijímá je za své, neboť „zjišťuje, že obecně je život lehčí, když se chová způsobem, jaký od něho lidé očekávají.“ (Newcomb podle Nakonečného, 1997, str. 154) Tento způsob mu může okolí projevat jak explicitně, tak skrytě, podprahově, především pomocí jazyka, hraček, dětských her a sportů, dětské literatury, pohádek (viz Basow, 1986).

„Děti získávají představu o genderových rolích mimo vlastní rodinu zčásti kontaktem s druhými dětmi a zčásti svým vlastním rozšiřujícím se sociálním horizontem. Například knihy (a časopisy – pozn. autorky), které dostávají ke čtení, jsou plné kulturních stereotypů a četba je velmi vlivným zdrojem myšlenek a ideálů.“ (Oakley, 2000, str. 139) Kromě rodiny se tedy na genderové socializaci podílí okolí dítěte, jeho vrstevníci, později škola (viz Basow, 1986; Renzetti a Curran, 2003), a důležitou roli, kterou nemůžeme pominout, hrají média. Ta jedinci pomáhají formovat jeho identitu nejen v dětském věku, ale po celý život, a proto se na ně v další kapitole zaměřím.

4. Média

Produkty médií většina lidí chápe jako jakýsi „odraz skutečnosti“ (viz „hypotéza zrcadlení“), tedy že v obsahu médií nalezneme pouze ve společnosti již existující normy, hodnoty a vzorce chování (Renzetti a Curran, 2003). „Média jsou ale především komplexní konstrukty, jež jsou vytvářeny konkrétními lidmi v konkrétním kulturním kontextu, jsou strukturovány podmínkami jejich vzniku a samozřejmě pak kulturní determinovaností jejich tvůrců“ (Pavlík, 2002, str. 145). Vztah médií, historicko-kulturních podmínek v kterých vznikají, a ekonomicko-politických

struktur je vzájemný, propojený, ovlivňují se navzájem. Sdílejí společnou hodnotovou strukturu a rámcová pravidla, pohybují se ve stejném paradigmatu (Osvaldová, 2004). Spíše se tedy, než že by byla jen pasivní reflexí dané společnosti a kultury, aktivně podílejí na jejich formování a vytváření.

Mediální reprezentace (a zvláště jedna z jejích částí – reprezentativnost nebo také typizace, která charakterizuje, do jaké míry jsou prezentované vlastnosti charakteristické pro zobrazovanou sociální kategorii) vždy nějakým způsobem vyjadřují normy, hodnoty a postoje, a označují vlastnosti přisuzované jednotlivým skupinám dané společnosti. Zejména pak tam, kde příjemcům chybí osobní zkušenost, jsou pak tyto reprezentace brány jako skutečnost, danost a realita. Tímto způsobem přispívají média ke vzniku, upevnování a šíření stereotypů (Jiráková a Köplová, 2003).

Z výše uvedeného můžeme pak vyvodit, že „média fungují jako prostředí a prostředník sebepoznání, sebeuvědomování a sebereflexe, včetně reflexe 'ženských' a 'mužských' rolí.“ (Osvaldová, 2004, str.89) A Basow (1986) dodává: „Mediální sdělení mají extrémně velký vliv především na děti, které ještě nedokáží jasně odlišovat realitu a fantazii.“ (str. 139) Toho si v našem případě, tedy u časopisu Čtyřlístek, můžeme všimnout (především v rámci příběhů z 80.let) hned na první stránce, která je věnována dopisům od dětí. Z nich vidíme, že pisatelé berou postavičky ze Čtyřlístku jako reálně existující, jako své kamarády, a tento dojem v nich je podporován tím, že redakce ústy jednotlivých postaviček na různé dotazy a obrázky zaslané dětmi odpovídá a reaguje¹⁹.

Dalším důvodem, proč jsou děti (mluvíme-li o dětech mladšího školního věku, zhruba tedy do třetí třídy školní docházky, pro které byl časopis Čtyřlístek primárně určen) silně ovlivněny tím, co jim média sdělují, je jejich psychologický vývoj. Nacházejí se ve věku „střízlivého realismu“, jsou plně zaměřeni na to, co je a jak to je. Chtějí pochopit a prozkoumat okolní svět a věci v něm „doopravdy“. Zajímají se o zdroje informací, z kterých mohou toto pochopení získat. Zpravidla je ale realismus takto starých dětí „naivní“, závislý na tom co jim autority povědí. Zároveň jsou ale stále ještě hravé, mají rády pohádky a jsou značně sugestibilní (viz Langmeier a Krejčířová, 1998).

4.1 Média a identita

Základní a ústřední součástí moderního života jsou média a komunikace, ale v jádru našeho přemýšlení o naší identitě setrvávají gender a sexualita. Média obsahují tolik obrazů žen a mužů,

---

¹⁹ Dojem, že jsou postavičky reálné, že někde žijí, může umocňovat i fakt, který se objevil v nejednom čísle časopisu – totiž že se čtyřlístek v rámci děje setkává se samotným časopisem Čtyřlístek, tedy s médiem, kde se o něm samotném píše. Nejčastěji si Čtyřlístek postavičky vypůjčují od „dětí“ z blízkého okolí, v jednom z příběhů např. Fifinka zdědí po své příbuzné všechny vyšlé díly časopisu a jde je věnovat do místní knihovny.

sdělení o mužích, ženách a soudobé sexualitě, že je vysoce nepravděpodobné, aby tyto názory neměly vliv na naše vnímání identity (Gauntlett, 2002, str. 1).

To, jakým způsobem si lidé vytváří a přetváří svou identitu, vysvětluje mnoho teoretiků, v této práci vycházím především z Thompsona (2004). Sebepojetí v koncepci John B. Thompsona není ani produktem vnějšího symbolického systému, ani jakási daná entita. Chápání sebe sama je spíše jakási symbolická projekce, kterou si člověk sám aktivně buduje. Tuto projekci si vytváří ze symbolických materiálů, které má k dispozici a jež spřádá do příběhu vlastní identity. Rozvoj komunikačních médií měl pro proces utváření sebepojetí velmi zásadní a hluboký vliv, lidé mají dnes pro budování sebepojetí stále širší rejstřík symbolických sdělení. (Thompson, 2004).

Tato sdělení lze samozřejmě interpretovat různě, nemají jeden fixovaný význam, a způsob, jakým je lidé přijímají a pro sebe interpretují se liší stejně jako samotní lidé. „Čím více je však proces budování sebepojetí obohacován mediovanými symbolickými sděleními, tím více se samo sebepojetí stává závislým na mediálních systémech, jež tyto symbolické materiály nabízejí, a které jsou mimo kontrolu daného jedince“ (Thompson, 2004, str. 172). Podobně také Osvaldová (podle McQuaila): „Lidé si mohou vytvořit sdílené a osobní konstrukce skutečnosti, v níž žijí, i z toho, co prostřednictvím sdělovacích prostředků četli, viděli a slyšeli. Jejich identifikace s touto zprostředkovanou realitou je tím větší, čím méně mají dalších zdrojů informací a čím hůře se dokážou v komplikovaném světě orientovat. Média jsou snadno dostupným a přitažlivým zdrojem modelů a záleží na nabízeném a předávaném vzorci, respektive na ztotožnění nebo neztotožnění se s nositelem tohoto vzorce“ (Osvaldová, 2004, str. 90).

To, zda a jak moc si mohou lidé v dané společnosti vytvářet alternativní identitu, je do značné míry dáno povahou symbolických sdělení, která se k nim dostávají. Pokud je většina z nich tradičně, stereotypně laděná, pak se bude i většina jejich příjemců chovat spíše tradičně a stereotypně. Je-li člověk konstantně vystavován hradbě genderově stereotypních sdělení, pak mohou média tímto způsobem v jedinci podpořit tradiční koncepce genderových rolí, i když byl sám vychováván netradičním způsobem (Basow, 1986). Tuto provázanost povahy sdělení, která se z médií dostávají k příjemcům, a samotným chováním těchto příjemců, pojmáním sebe sama, pak zvláště u dětí dokládá mnoho studií²⁰ (Basow, 1986; Renzetti a Curran, 2003).

---

²⁰ Např. Ashton (1983): Děti, kterým se četl příběh genderově ne-stereotypní si pro sebe následně častěji vybíraly ne-stereotypní hračky a naopak, tento vzorec se opakoval ve větší míře, pokud bylo takových předčítaných příběhů více.

Dále např. Pingree (1978), vliv reklamy s tradičním/netradičním zobrazením ženy na tradiční/méně tradiční přístup dětí k ženám.

Studie Repetti (1984) zjistila pozitivní korelaci mezi množstvím shlédnutých stereotypních televizních programů a počtem genderově stereotypních vyjádření při popisu vlastní osoby.

Můžeme tedy říci, že způsob, jakým média prezentují femininitu a maskulinitu, pomáhá k samotnému utváření těchto konceptů. Všimli jsme si, že z hlediska genderové socializace hrají média důležitou roli, a že zvláště citlivé jsou k mediálním sdělením mladší děti (tedy ty, pro které byl časopis Čtyřlístek vydáván), neboť ještě nedokáží jasně rozlišovat mezi realitou a fantazií, ani samozřejmě neznají mechanismy spojené s mediální produkcí. Proto je dle mého názoru zajímavé zaměřit se právě na ta mediální sdělení, která jsou určena speciálně dětem.

Podle Giddense jsou lidské jednání a společenská struktura ve vzájemném vztahu, a tato struktura je obnovována skrze opakování činností jednotlivých jejích aktérů. (Giddens in Gauntlett, 2002) Celospolečenské tlaky a individuální životy jednotlivců jsou propojené, ovlivňují se navzájem. „Společnost má formu a zrovna tato forma má vliv na lidi, do té míry, do jaké tuto strukturu lidé sami svými činy vytváří a obnovují“. (Giddens, 1998, in Gauntlett, 2002, str. 94-95) Společenské změny jsou reflektovány médii, ale ty je zároveň pomáhají spolu-utvářet. Analýza dětského časopisu Čtyřlístek pokrývá poměrně dlouhou dobu jeho vydávání, která zahrnuje i změnu režimu. Zajímalo mne tedy, jakým způsobem byl v českých (československých) médiích prezentován feminismus a jeho myšlenky, zvláště v souvislosti se změnami po roce 1989 (otevřené hranice nejen pro hmotné věci, ale i pro myšlenkové proudy), a potažmo zda se celospolečenský postoj k feminismu a informovanost ohledně genderové otázky odrazil i v mnou analyzovaném médiu.

Jak tedy vypadal vztah společnosti k feminismu²¹ podle médií a jak se měnil s historií?

4.2 Feministické myšlenky a česká média

V této kapitole se věnuji tomu, jak byl feminismus tematizován v médiích, především v tom období, z kterého pochází mnou analyzované díly časopisu Čtyřlístek (tedy posledních třicet let 20.století). Domnívám se, že je relevantní zmínit informovanost české společnosti a její obecný postoj k feminismu a genderové problematice, neboť autorka a autoři časopisu byli součástí této společnosti. Druhým důvodem je, že feminismus je v časopise Čtyřlístek přímo tematizovaný (viz analytická část této práce). Vycházím zde především z práce Barbory Osvaldové (2004),

---

Autorka této práce si je vědoma problematičnosti přenositelnosti těchto studií, které vznikly většinou v anglo-americkém prostředí. V České republice se na větší počet podobně zaměřených studií stále čeká. Nicméně v zásadě není důvod domnívat se, že se naše děti v tomto smyslu budou nějak výrazně odlišovat od těch, s kterými byly studie provedeny.

²¹ Autorka přiznává, že podléhá obecně rozšířenému nešvaru, tedy používání singuláru „feminismus“, ačkoli se jedná o označení nepřesné vzhledem k tomu, že existuje mnoho různých teorií, různých „feminismů“, a jak píše J.Šmejkalová: „Jediné, na čem se současné feministické teorie a hnutí shodnou, je absence jakékoli společně sdílené vize.“ Používání slova „feminismus“ však má v tomto kontextu své opodstatnění, neboť, jak uvidíme, nebyla v českých médiích zdůrazněna rozrůzněnost směrů, které se pod pojem „feminismus“ dají zahrnout, a tak opravdu nešlo o „vztah společnosti k feminismům“, ale o „vztah společnosti k feminismu“.

kteřá poměrně podrobně zmapovala přístup českých médií (zvláště těch tištěných) k otázce feminismu ve své knize „Česká média a feminismus“.

V české krajině byly počátky feminismu na přelomu 19. a 20. století typické svou umírněností, ale zároveň dosažením jedněch z nejsilnějších výsledků v Evropě. „Feminismus nebyl namířen proti mužům, šlo mu především o lepší postavení a uplatnění žen v občanském životě“ (Osvaldová, 2004, str. 23). Nesporné zásluhy při vývoji a prosazování feministického hnutí v našich zemích mají V. Náprstek a T.G. Masaryk, který tehdejší společnost svými názory silně ovlivnil, a jako prezident se zasloužil o řadu celospolečenských změn (např. prosazení paragrafu 106 ústavy o rovnoprávnosti žen a mužů, udělení volebního práva jako v jedné z prvních evropských zemí). Tento pozitivní vývoj pak přerušila druhá světová válka a nástup komunistického režimu.

V době reálného socialismu byl feminismus vnímán (předkládán vládnoucí stranou) jako pravicová, buržoazní teorie, kterou naše společnost, krácející úspěšně k beztřídnímu stavu, nepotřebuje. „Ženský problém je podřazen problému společenskému – bojovalo se proti vyššímu, společnému nepříteli a budovala se „nová“ společnost.“ (Osvaldová, 2004, str.40) Ženám se sice otevřela veřejná sféra, zároveň ale začala ztrácet svůj společenský význam, *veřejné* bylo omezeno na *pracovní*. „Rozdíly mezi muži a ženami, viděny třídním prizmatem, byly zanedbatelné. Naopak obě pohlaví měla stát bok po boku v pracovní, společenské, kulturní i sportovní sféře. Tato proklamovaná univerzalizace však nebyla založena na větší svobodě žen, protože paradoxně omezovala jejich volbu a nepřinášela možnost alternativy.“ (Tamtéž, str. 51)

Společnost (a média jakožto její součást) neprožila v 70. a 80. letech očišťující vývoj demokracie a nemohla být „zasažena“ druhou vlnou feminismu. Třetí vlna feminismu tak u nás na rozdíl od západních demokracií nemá na co navazovat, což vede k tomu, že se dnes řeší problémy staré, kterými jiné demokratické společnosti prošly, zároveň s otázkami nově se objevujícími.

V médiích se od 60. let otázky, které tehdy řešily západní feministické socioložky a filosofky, objevovaly jen sporadicky a skryté pod jiným označením. Slovu „feminismus“ se média vyhýbala a různě jej obcházela, neboť vycházela z oficiální doktríny, že emancipační hnutí v Československu je již ukončené. V některých materiálech byly sice „základní feministické otázky“ latentně přítomné (zvláště pokud se hovořilo o společenské rovnoprávnosti, platech, postavení žen v řídicích a politických funkcích), ale „většina problémů byla popisována jako okrajové a individuální. Nebyly spojovány s ženami jako skupinou a nebyly ani součástí veřejného diskurzu.“ (Osvaldová, 2004, str. 53) Koncem 80. let se některé otázky přece jen

začnou objevovat (např. Vlasta, 1989, listopadové číslo), to už ale jako jakási předzvěst přicházející společenské změny.

Po změně režimu v roce 1989 se lidem otevírají nové, dosud nepoznané možnosti a objevují se nové, dosud utajované nebo přehlížené informace, myšlenkové směry. Lidé díky historické diskontinuitě ale byli v případě feminismu většinou odkázáni na to, co jim média o této problematice poskytla. „Veřejnost, uvyklá médiím charakterizovaným rčením 'lže jako když Rudé právo tiskne', měla náhle mnoho důvodů se domnívat, že informacím prýšticím z novin a televize je možno důvěřovat.“ (Šmejkalová, 1998, str.19)

Feminismus se začíná v médiích objevovat jako samostatné téma zhruba od roku 1991. Informace o tomto směru však byly kusé, vytržené z kontextu, de facto se opakovaly vypravěčské postupy tolik uhnížděné v textech uveřejňovaných v médiích před rokem 1989²². V porevolučním diskurzu o feminismu se opravdu, podle Osvaldové (2004), „objevily 'nemoci', jaké dosud charakterizovaly práci českých médií obecně: vnitřní nedemokratičnost, neschopnost respektování plurality a jinakosti, bagatelizace skutečných problémů, nedostatečná citlivost a nepatřičná tolerance k projevům sexismu, protektorská potřeba hájit národ před 'nepřítelem' apod.“ (str. 109)

Články o feminismu byly zjednodušující, mnohdy až agresivní (Šmejkalová, 1998), nedošlo ani k rozvoji od jednoduchých a omezených informací k předkládání složitějších a odbornějších, ani k rozšíření žánrové pestrosti (Osvaldová, 2004). Navíc měly polistopadové články (podle Oates-Indruchové) jednu společnou vlastnost: „Zacházely s feminismem jako by předpokládaly, že čtenář patří mezi zasvěcené a nepotřebuje bližšího vysvětlení, co se za daným termínem skrývá“ (Oates-Indruchová, 1999, str. 132).

České prostředí nebylo připraveno nezaujatě vnímat feministické teorie, které byly součástí paradigmatu svobodných společností. Pro řadu recipientů znamenal feminismus jen další '-ismus', a tedy ideologii (Osvaldová, 2004). Již výše zmíněný mediální kontext společně se způsobem, jakým byly informace o feminismu podávány²³, způsobil snadné a rychlé uchycení „strašidelné vize 'feminismu'“, jehož negativní následky můžeme pociťovat dodnes – „na dlouhou dobu totiž předurčilo tón a úroveň veřejných diskuzí o řadě otázek spojených s problematikou sexuálních rolí.“ (Šmejkalová, 1998, str. 19)

---

²² „Mluví se identifikuje s kolektivním subjektem, za nějž promlouvá. Je přesvědčen o přímé síle ideologie měnit svět, tj. vychovávat či kazit nic netušící masy, jež jsou v zásadě neschopné samostatného úsudku, a tudíž potřebují zástupce, jenž by je zásoboval informacemi a jejich interpretací.“ (Šmejkalová, 1998, str. 18)

²³ Můžeme pro příklad zmínit poměr negativních, neutrálních a kladných článků o feminismu v celostátních denících Lidové noviny a MF Dnes v průběhu 90. let, viz Osvaldová, str. 70, nebo články pana Vaculíka či Škvoreckého, jehož zkomolenina „sexuální harašení“ je dodnes s „úspěchem“ používána a zcela zastínila původní význam a kontext amerického zákona o sexuálním obtěžování.

Odpověď na otázku, zda a jak se celospolečenský mediální diskurz a jeho vztah k feminismu nějak odrazil i v časopise pro děti – ve Čtyřlístku, si ponechám do analytické části. Nyní bych přikročila k podrobnějšímu představení jednotlivých genderových stereotypů, jejichž (ne)přítomnost v časopise Čtyřlístek měla analýza prezentovaná v druhé části této práce zjistit.

5. Genderové stereotypy – relevantní příklady

Zopakujme zde, že „genderové stereotypizování je proces, kterým se určité chování, postoje a emoce zařazují jako přiměřené a patřičné pouze pro jedno pohlaví a dál už se pak jedná tak, jako by šlo o přirozené nebo dané odlišnosti – a nikoli o odlišnosti sociálně naučené.“ (Gjuričová, 1999, str. 77) Pokud se nyní budu věnovat několika konkrétním stereotypům, je třeba mít na paměti, že je od sebe ve skutečnosti nelze příliš odlišovat, neboť jsou vzájemně provázané a ovlivňují se (viz např. mateřský pud - pečovatelské sklony – tendence zůstat a realizovat se v soukromé spíše než ve veřejné sféře – nezáměr o kariéru a politiku). Soustředím se především na ty stereotypy, jejichž přítomnost bylo/je možné v analyzovaném časopise pomocí mnou zvolené metody odhalit (jednotlivé stereotypy i rozsah míry, do které se jejich ne/přítomnost dá odhalit je limitován jak povahou mediálního produktu a jeho obsahem, tak danou metodou).

Jak již bylo řečeno, základní charakteristikou genderových stereotypů je fakt, že jsou v naší západní kultuře obecně vnímány prizmatem protikladů – charakteristiky přisuzované maskulinitě (správnému muži) jsou vymezeny jako protikladné k femininitě (správné ženě), a naopak. V naší společnosti je navíc maskulinita chápána jako nadřazená femininitě a jako normativní - mužské je vnímáno jako norma a ženské jako odchylka od této normy, něco odlišného od toho, co je „normální“, jako něco méně hodnotného či důležitého²⁴.

5.1 Ženské je méně důležité, než mužské

Výše zmíněné se v rámci médií dá vysledovat již díky používanému jazyku – jak angličtina, tak čeština, se dá označit za androcentrický jazyk, v kterém se odráží nerovné postavení žen, na které je ve společnosti pohlíženo negativně jako na méněcenné. Ať už se jedná o sémantickou derogaci²⁵, používání generického maskulina, odvozování ženských tvarů od těch mužských (či přímo absence ženského tvaru), kladení mužských tvarů na první místo²⁶ (viz Renzetti a

---

²⁴ Tento fakt opět dokládá několik studií, v nichž respondenti - ženy i muži - hodnotili způsoby a charakteristiky obecně vnímané jako mužské pozitivně, kdežto těm ženským byla častěji přiřazována negativní hodnocení, viz např. Basow, str. 7-8.

²⁵ Slova, která se spojí s ženami jako skupinou, získávají hanlivý přídech, ačkoli původně měla neutrální charakter, a ve spojení s muži jako skupinou si jej ponechávají. Příklad: stará panna vs. starý mládenec, mužatka, dračice, škatule, rašple, zmijs.

²⁶ Král a královna (odvozeno království), chlapci a dívky, pán a paní, manžel a manželka, Adam a Eva, v češtině navíc odvozování příjmení ženy od jména muže (-ová).

Curran, 2003), nebo již např. tvarosloví²⁷ či jazykové stereotypy²⁸ v případě češtiny. V českém prostředí navíc častá tendence vynechávat u žen tituly a oslovovat je (např. v titulcích tištěných médií) křestním jménem, zatímco u mužů používat příjmení, či používat maskulinní tvary pro označení skupiny osob zahrnující jak muže, tak ženy – tedy již zmíněné generické maskulinum²⁹. (Valdrová, 1999, 2001).

Vnímání společenské skupiny skládající se z žen jakožto méněcenné a ne tolik důležité se pak dá doložit již prostými kvantitativními analýzami médií. Počet žen objevujících se ať už na televizní obrazovce nebo na stránkách tištěných médií nekoresponduje s jejich početním zastoupením ve společnosti; a pokud se ženy vyskytují, pak se liší způsob jejich prezentace od té používané u mužů. V případě médií určených dětem pak lze vysledovat jasnou disproporci mezi výskytem mužských postav (mužských povolání etc.) a postav s femininním genderem (viz Basow, 1986, str. 141; podobně také Renzetti a Curran, 2003, str.118). Podle Renzetti a Curran, média ve vztahu k ženám (ale i jiným společenským skupinám odlišeným díky rase, věku nebo sexuální orientaci) používají tzv. „symbolickou anihilaci“, tedy že je přehlížejí, trivializují nebo odsuzují. Zda se tento jev projevuje i v konkrétním dětském časopise, budu diskutovat v analytické části.

5.2 Muži a veřejné, ženy a soukromé

Dalším ze stereotypů, které v našem kulturním prostředí nalezneme, je spojování žen a soukromé sféry (domova), a mužů a veřejné sféry (mimo domov). Jak jsem již naznačila, tento stereotyp je propojen s řadou dalších, vychází především z faktu, že ženy rodí děti a tak je mateřství „předurčuje“ k tomu, aby doma s potomky zůstávaly a pečovaly o ně. Mateřské povinnosti žen znamenají, že se žena musí vzdát jiné práce³⁰. Společně s její „přirozenou“ častější přítomností doma je spojeno rozdělování domácích prací na ženskou (ty, které se stereotypně, většinou každodenně, opakují – vaření, uklízení, praní) a mužskou (práce občasného charakteru, kdy si lze zvolit čas, kdy budou vykonány, např. spravování, sekání trávníku – viz Renzetti a Curran, 2003). Podle tradičního pojetí je „žena v rodině nenahraditelná a nezastupitelná ve své

---

²⁷ Používání „i“ a „y“ v příčestí minulém – „ženy tam šly“, „50 žen, 50 dětí a 1 muž šli“; koncovka „a“ ve tvarech slov, která slouží k ponížení muže („baba“, „třasořitka“, „posera“).

²⁸ „Živitel rodiny“, „ženská logika“, „vzmužit se“, „pochlapit se“, „zbabělost“, „mateřská (dovolená)“ místo „rodičovská dovolená“ apod.

²⁹ Valdrová mapovala např. učební materiály a písemnou dokumentaci ve školství. Skupina lidí se bez ohledu na zastoupení žen v ní označuje maskulinními tvary – studenti, učitelé, profesori, maturanti, pedagogové, zástupce ředitele (i v případě, že je v této pozici žena). Necitlivost české společnosti k používání generického maskulina se odráží např. v inzerátech nabízejících práci. Další příklady používání generického maskulina: Mužstvo, všichni, každý, všichni jako jeden muž.

³⁰ Což je jeden z pěti předpokladů, jež se týkají souvislosti mezi reprodukčními a hospodářskými úkoly, z kterých – podle Scheinfeldta a jiných - vychází pohled na dělbu práce mezi muži a ženami Viz. Oakley, 2000.

rodičovské roli matky, má primární odpovědnost za intimní a nepřetržitou péči o dítě a domácnost“ (Maříková, 1999, str. 59).

S tímto stereotypem pak souvisí řada dalších, týkajících se především zaměstnání (a politiky jakožto specifického zaměstnání ve veřejné sféře). Většinou panuje názor, že skloubení zaměstnání a péče o domácnost je čistě záležitostí ženy, a že pokud se příliš orientuje na kariéru, rodina tím trpí, případně to vůbec není slučitelné s dobře fungujícím rodinným životem (viz průzkumy z českého prostředí, Maříková, 1999).

Neustálé opakování tohoto stereotypního spojování ženy a domova (případně šťastného rodinného života) v českých médiích zdokumentovala např. PhDr. Jana Valdřová (viz. Valdřová, 2001, kap. 7., 8. a další). Veřejná oblast je pak chápána jako doména mužů, protože „vyžaduje“ mužské vlastnosti – aktivitu, nezávislost, racionalitu, jistou dávkou agresivity a bojovnosti.

5.3 Pečující femininita

Tento stereotyp souvisí s předchozím – taktéž pracuje s „kultem vztahu matky a dítěte“ (Oakley, 2000, str. 146), a týká se spojování žen s tendencí pečovat o ostatní osoby. Poskytování péče, zvláště pak v citové oblasti (emocionální podpora), je vnímáno jako ženská vlastnost a schopnost, která je každé ženě dána od přírody. Spontánnost „mateřské“ péče a její biologický původ (tedy ženám přírodou daná předurčenost k pečování) pak vyvracejí (nebo přinejmenším velmi zpochybňují) různé faktory včetně etnografických studií jiných společností a společenství (viz Oakley, 2000; Basow, 1986).

Rozdíly mezi muži a ženami pokud jde o fyzický přístup ke kojencům a dětem, ani v chování k nim (pokud není daný jedinec pozorován) ve studiích zaměřených na tento problém nebyly potvrzeny. Zdá se tedy, že rozdíly v tendenci pečovat o jiné jsou opět spíše odpovědí na očekávání spojené s genderem jedince. Podle studií, které zmiňuje Basow, jsou tři důležité proměnné spojené s pečovatelským chováním: 1. kontakt s novorozencem během kritické doby těsně po narození, 2. zkušenost (ženy mají předchozích zkušeností více, vezměme si například typickou dívčí hračku – panenku), a 3. očekávání spojená s genderovou rolí (Basow, 1986).

Na základě (nejen) tohoto stereotypu pak dochází ve sféře zaměstnání k segregaci na základě pohlaví – ženami jsou obsazována pomocná a pečovatelská odvětví (většinou také hůře placená, neboť méně prestižní). Všimněme si, že pozice učitelek (zvláště v mateřských školách a na nižším stupni základních škol) obsazují z většiny ženy, stejně jako post zdravotní sestry (i muž, který vystuduje tento obor, dostane diplom „zdravotní sestra“). „Fakt, že ženy častěji zaujímají role pečovatelek v naší společnosti je spíše důsledkem genderových stereotypů, nežli

přímou reflexí jakéhokoli základního rozdílu ve schopnosti pečovat mezi muži a ženami.“ (Basow, 1986, str. 64)

5.4 Aktivní maskulinita vs. pasivní femininita

Tyto dva protikladné pojmy se opět stereotypně pojí k dvěma pohlavím – ženský gender je spojován s pasivitou, mužský gender s aktivitou. Studie spíše podporují fakt, že ženy jsou pasivnější, než muži, nicméně slovo pasivita v sobě skrývá vícero významů – může jít o submisivitu, nedostatek zájmu o sex, závislost, nečinnost, a další (Basow, 1986). Vliv výchovy lze vysledovat i zde, holčičky jsou vedeny k poslušnosti, čistotě (kluci se při hrách ušpinit můžou), v určitých aktivitách jim může bránit rozdílný způsob oblékání; u chlapců je podporována samostatnost i bojovnost (jak uvidíme v kapitole o agresivitě).

V případě analýzy Čtyřlístku, jehož příběhy jsou vystavěny na tom, že se stále něco děje, řeší se zápletka, postavičky tedy musí zaujímat k probíhajícímu ději určité postoje, přispívat k tomu, aby se děj posunul, jsem tedy měla možnost sledovat projevy aktivity v každém díle časopisu. Zaměřila jsem se především na to, kdo zaujímá vedoucí pozici, kdo a jak řeší vzniklé problémy, a to v souvislosti s prostředím (jedná-li se o veřejnou či soukromou sféru). K tomu ale blíže v analytické části.

5.5 Oblast techniky

Stereotypní spojování mužů a techniky začíná již v dětství volbou hraček, pokračuje pak ve škole (u dívek se „neočekává“ zdatnost v technických předmětech, ani v matematice a práci s počítačem; a tak jsou takové předměty obsazovány povětšinou chlapci, dívky jsou při volbě volitelných předmětů od těch technických odrazovány jak tím, že jsou vnímané jako „klučičí“, tak vlivem rodičů a učitelů – viz Renzetti a Curran, 2003), a končí na trhu práce segregací podle pohlaví. Technicky nadané ženě pak hrozí, že ji tato vloha bude „ubírat“ na její ženskosti.

Asi nejběžnějším projevem tohoto stereotypu, který můžeme pozorovat, je stále ještě zakořeněný názor, že ženy jsou „horší řidičky“ (přičemž statistiky dopravních nehod hovoří spíše o opaku). Pokud je „správné řízení“ auta spojeno s agresivním stylem, riskováním a projevováním sebevědomí, pak je asi zmíněný názor správný. Ale jako u každého názoru, který se prezentuje jako „názor většiny“, se musíme ptát: Kdo to tvrdí, čím je to názor? V případě řízení automobilu jsou opět „biologické vlohy u mužů“ velmi diskutabilní. Kolik dcer např. dostává při rodinném výletu autem signál, že řídit bude (přirozeně) tatínek, protože to umí lépe, než maminka? Kolik synů je na „kariéru řidiče“ od raného dětství připravováno volbou hraček,

imitujících dopravní prostředky? A podporují stereotyp „špatné řidičky“ výzkumy lidského mozku, které říkají, že ženy se dokáží mnohem snadněji než muži soustředit na více věcí najednou?

Na stereotyp, že „muži rozumí technice víc, než ženy“, se v analýze zaměřím také. Rozliším však různé druhy techniky (dopravní prostředky, digitální zábavná technika, technika používaná v domácnosti apod.).

5.6 Emocionální femininita

Nejobecnějším, a výše již zmíněným stereotypem je, že ženy jsou citovější („romantičky“), emocionálně založené, rozhodují se podle citu a nechávají se emocemi ovládat. Co jsou ale emoce? Existuje mnoho druhů emocí a jejich projevů. Problémem objevujícím se ve výzkumech, které se zaměřují na emoce u mužů a žen, je fakt, že se emocionalita definuje jako „strach“, nebo „počet projevů citového rozrušení“ (Basow, 1986, str. 57). Budu zde nyní (i v analýze) diskutovat především strach, vztek, a pláč (jako projev nejčastěji lítosti, zoufalství a dojetí).

Nejprve bych zmínila některé studie týkající se emocionálních projevů obecně. V případě emocionálních vzplanutí záleží u dětí ve věku 3-5 let na situaci: chlapci nejvíce reagují na frustrující situace, konflikty s dospělými, a na situace, které navozují strach, zatímco dívky nejvíce na konflikty s ostatními dětmi. U dívek navíc dochází také k rychlejšímu úbytku totální emocionální reakce, než u chlapců (Basow, 1986). Studie týkající se emocionality charakterizuje jeden fakt: v raném dětství se téměř neobjevují konzistentní rozdíly mezi pohlavími, zatímco s přibývajícím věkem se rozdíly zvětšují. Zdá se pak spíše, že rozdíly v projevování emocí jsou založeny na stereotypch, nežli obráceně. Studie (Buck, 1977, in Basow, 1986) zaměřená na děti ve věku 4-6 let ukázala, že se vzrůstajícím věkem stoupá snaha chlapců maskovat na veřejnosti své reakce na situace, které vyvolávají emoce, zatímco u dívek žádná taková snaha pozorována nebyla. Tento rozdíl se pak extrémně zvětšuje v průběhu puberty.

V případě strachu³¹ platí, že ženy jsou považovány za bojácnější, nežli jsou muži. Studie zaměřené na pozorování chování však odhalily zajímavý fakt – u žen (v dětském věku ani v dospělosti) se neobjevila v chování bojácnost více, než u mužů, ale rozdíl panoval v hodnocení dívek a chlapců učiteli, i v sebe-hodnotících výpovědích. Zvláště ženy (dívky), které se i v jiných ohledech projevovaly zvláště femininním způsobem, častěji přiznávaly svůj strach a obavy. To může být důsledkem faktu, že je u nich takový přístup společensky akceptován, a co více, očekáván. Již předškolní děti spojují různé emoce s rozdílným pohlavím – k ženám přiřazují

---

³¹ Opět je třeba mít na paměti, že je více druhů „strachu“. Některé se pojí se ženami – častěji se bojí o druhé (důsledek jejich pečovatelských sklonů), jiné s muži – bojí se „něčeho“, konkrétní hrozby.

strach, smutek, a radost, k mužům vzteč. Toto stereotypní spojování pak nalezneme i u rodičů (u dcer akceptují projevy strachu, u synů projevy vzteku) a v televizním vysílání.

K ženám se pak navíc pojí pláč – pláčí prokazatelně častěji a intenzivněji, než muži, a v širším spektru situací. Přesto se muži i ženy shodují na tom, v kterých situacích se pláč pravděpodobně objeví (Basow, 1986). I zde je možné sledovat vliv výchovy a socializace – kolik rodičů vštěpuje svým synům, že „nesmí brečet jako baba“? A kolik mužských hrdinů a kolik ženských postav v pohádkách, seriálech, příbězích pláče?

Zajímavým doplněním je výzkum týkající se mozkové laterizace, jenž zmiňuje Basow (1986): Muži při vytváření emocí zapojují levou hemisféru (tedy tu, která je spojena s analytickým myšlením), zatímco ženy obě. Pokud jsou ženy vyzvány, aby se pokusily na něco myslet bez emocí, dařilo se jim to mnohem lépe, než mužům – přestože stereotyp říká, že muži nechávají emoce „zasahovat“ do svého myšlení méně často, než ženy.

V závěru můžeme říci, že muže naše kultura nutí své emoce skrývat, ženy naopak podporuje v jejich projevování; projevování emocí však není znakem toho, že jich někdo má více a někdo ne. Spíše to vypovídá o charakteru patriarchální kultury, kde je nejvíce ceněno „racionální“ chování, kde je „projevování emocí“ spojováno se slabostí a jako takové zesměšňováno. Mohu vznést jen rétorickou otázku, zda je takový postoj, který trivializuje a zesměšňuje něco, co je nám všem jako lidem dáno (tedy prožívat emoce), zdravý a žádoucí.

5.7 Agresivní maskulinita

Agresivita (sklony k agresivitě) je jedním z klíčových pojmů, pokud se mluví o rozdílech mezi pohlavími. Podle Oakley (2000) se při studii 379 pětiletých dětí největší a nejsystematičtější rozdíly objevily v případě agresivity, a to jak v chování dětí, tak v očekávání a přístupu rodičů. Genderový stereotyp agresivitu popisuje jako jev typický pro muže, ke kterému mají (geneticky, od přírody) větší sklony, než ženy.

Prostým sledováním dětí můžeme jistě potvrdit, že agresivnější chování (především fyzická agresivita k ostatním dětem, problémové chování) se objevuje spíše u chlapců. To ovšem neříká nic o biologické předurčenosti. Podíváme-li se na tento jev blíže, zjistíme, že se především v závislosti na pohlaví velmi liší přístup rodičů k dětem projevujícím se agresivně. To může být jistě spojeno s faktem, že dospělí (podle Osgooda in Oakley, 2000) „vidí spojitost mezi agresivním chováním, silou a aktivitou na jedné straně a mezi podřízeným chováním, slabostí a pasivitou na straně druhé“ (str. 55).

Pro některé matky je „chovat se jako kluk“ synonymum pro „chovat se agresivně“. Studie

prokázaly, že v naší kultuře není ze strany rodičů agrese a útočnost u dívek vůči okolí tolerována, zatímco chlapcům se agresivnější chování povoluje a ponechává se jim větší svoboda projevu. Často jsou chlapci podněcováni k tomu, aby se „jako správní kluci“ bránili, jsou-li jiným dítětem napadeni, zatímco u dívek podobné rodičovské tendence vidět nejsou (jinými slovy, u chlapců berou rodiče pasivní chování s nevolí, stejně jako agresivitu u dívek). Překvapivě jsou chlapci v agresivním chování podporováni také v kolektivu svých vrstevníků svými kamarády (Fagot a Hagan, 1985, in Basow, 1986).

Jiné studie demonstrují, že rozdíl v agresivních projevech je závislý na mnoha faktorech, např. na prostředí – pokud jsou dívky v společenské situaci, která to dovoluje, chovají se stejně agresivně, jako chlapci. Naopak zdrženlivější jsou v situaci, kdy hrozí odplata (Renzetti a Curran, 2003). Dalšími faktory (viz Basow, 1986, str. 67) jsou: pohlaví oběti a pozorovatele, míra empatie, pocit viny, obava z agresivity, míra provokace, postoj k ženám, typizace situace z hlediska pohlaví („sex typing of the situation“) a emocionální zhodnocení aktů agresivity („affective assessment of aggressive acts“).

Výzkumy agresivního chování se často zaměřují na spojitost mezi hladinou testosteronu a projevy agresivity. Hladina testosteronu se však liší jak mezi jednotlivými osobami, tak i u každého člověka v závislosti na situaci – studie prokazují závislost hladiny testosteronu na dominantním postavení a proslulosti (u obou pohlaví). Další zjištění týkající se toho, že agresivita klesá s věkem a vyšším vzděláním, podporují domněnku, že projevy agresivity jsou závislé především na společenské situaci (Renzetti a Curran, 2003). I etnografické studie (M. Mead) dokazují, že na rozvoj agresivního chování u lidí má vliv kultura, v které vyrůstali (a že rozdíly jsou i mezi západními společnostmi, např. mezi USA a některými evropskými státy – viz Block in Basow, 1986).

Pokud mluvíme o agresivním chování, je důležité si uvědomit, že tento pojem v sobě skrývá mnoho projevů a nejedná se pouze o to, co se nám asi jako první vybaví (fyzická agrese, tendence s někým bojovat). Podle Moyera můžeme rozlišit přinejmenším osm různých typů agresivního chování, přičemž k některým inklinují příslušníci mužského pohlaví (fyzické a destruktivní způsoby) a k jiným příslušnice ženského pohlaví (neposlušnost, verbální agresivita – tzv. „prosociální“, stanovování pravidel a hrození trestem za jejich nedodržení) (Basow, 1986; Oakley, 2000).

Pokud jsou tedy projevy agresivity u lidí ovlivňovány kulturou, výchovou, situacemi a prostředím, pak mají svůj nemalý vliv i média. Na spojitost mezi násilím a agresivitou v médiích a těmito projevy u dětí se zaměřila velká část studií médií. Ani já tento jev v analýze

neopomenu.

6. Shrnutí

V této teoretické části jsem nastínila koncepty, z kterých vycházím při samotné analýze, prezentované v následující, analytické části. Jednalo se především o koncept genderu, jakožto společenské kategorie, a s ním souvisejících genderových stereotypů, jež se týkají toho, jak v naší kultuře obecně vnímáme obraz „správné ženy“ a „správného muže“. Cílem analýzy je zjistit, zda a jaké genderové stereotypy se v dětském časopise Čtyřlístek vyskytují. Proč jsem si vybrala zrovna tento mediální produkt, i proč mi připadá zajímavé a důležité zaměřit se na typ mediální produkce, která je určena pro děti, jsem uvedla výše. Zmínila jsem teorii genderové socializace Sandry Bem, ze které vycházím, i souvislost mezi socializací a médii, jakožto jedním z faktorů, které se na ní podílejí. V analytické části se snažím diskutovat i časový rozměr, jelikož vybrané díly časopisu pokrývají poměrně dlouhou dobu jeho vydávání. Proto jsem se v rámci teoretické části zaměřila i na historické souvislosti a nastínila vývoj vztahu médií a genderové problematiky v českém (československém) prostředí.

ANALYTICKÁ ČÁST

V předchozích kapitolách teoretické části jsem popsala teoretická východiska a teze, vymezila jsem pojmy, s kterými pracuji; v této části práce prezentuji metodologická východiska práce, popisuji zvolenou metodu výzkumu a konečně představuji vlastní výzkum.

1. Stanovení metodologických východisek

Cílem mé práce je zjistit, zda jsou sdělení v dětském časopise Čtyřlístek genderově stereotypní a pokud ano, které konkrétní genderové stereotypy jsou v tomto médiu podporovány. Jako nejvhodnější metodu pro zodpovězení nastolených otázek jsem zvolila obsahovou analýzu mediálního sdělení (Reifová, 1998). Jedná se o kvantitativní metodu, která se může zabývat jak samotným obsahem sdělení, tak jeho formou či adresátem. Nejvhodnější je proto, že vede k systematickému a intersubjektivně ověřitelnému popisu obsahů, jenž vychází z vědecky podloženého kladení otázek, a dá se využít pro větší množství materiálů (narozdíl od např. hermeneutické nebo diskurzivní analýzy). Výsledkem a cílem kvantitativní obsahové analýzy je pak kvantitativní popis mediovaných obsahů (Scherer, 1998).

Ve své práci jsem se zaměřila na obsah sdělení. Zároveň jsem však zohledňovala i časový rozměr, analyzovala jsem čísla podle dekád, aby bylo možné zjistit, zda došlo v průběhu let k výraznějším změnám – zda se nějak liší obsahy výtisků z normalizačních 70. let, z 80. let a porevolučních 90. let.

2. Výběr materiálů

2.1 Výběr populace

Výběr populace a výběr vzorku je prvním krokem obsahové analýzy. Populací rozumíme skupinu jednotek, o kterých se předpokládá, že pro ně budou závěry výzkumu platné. V mém případě se tedy jedná o všechna vydání časopisu Čtyřlístek. Přitom jsem se rozhodla analyzovat pouze „běžná“ čísla časopisu, tedy ta, která vycházela pravidelně několikrát za rok, měla dlouhou dobu stejný formát, a která se díky počtu výtisků mohla dostat k širokému poli čtenářů.

Do analýzy jsem tedy nezahrnula čísla „speciál“. Vycházela nepravidelně, v menších nákladech, zároveň byla dražší (předpokládám tedy, že měla spíše menší počet čtenářů), neměla sjednocený formát (jednotlivé díly se např. lišily délkou, tedy počtem stran), a jednalo se spíše o jakýsi doplněk k běžným číslům. Do analýzy jsem také nezahrnula prvních 12 čísel, neboť se značně lišila především formátem (jednotlivé obrázky jsou prokládány dlouhým textem, který

doplňuje a do-vysvětluje děj, a počtem stran se odlišují od formátu, kterého se pak autoři od třináctého čísla již stabilně drží). Jelikož jsem měla v přehledné elektronické podobě každé číslo Čtyřlístku od prvního roku, kdy byl časopis uveden na trh, až do roku 2003, rozhodla jsem se nezahrnovat do analýzy čísla vydaná později.

Zajímalo mne především předrevoluční období, zaprvé z toho důvodu, že výtisky z tohoto období byly oblíbeným čtivem jak mým vlastním, tak většiny mých vrstevníků, a zadruhé proto, že od roku 1990 začal být český trh ve velkém zaplavován konkurenčními obrázkovými časopisy a komiksy pro děti, a Čtyřlístek tak ztratil své výsadní postavení. Se zřetelem na ucelenost výzkumu jsem se proto rozhodla analyzovat čísla vydaná nejpozději roku 1999. Analýza tedy pokrývá období dvacetidevíti let, kdy byl tento časopis vydáván.

2.1.1 Výběr vzorku

Pro potřeby analýzy jsem vybrala vzorek v souladu s pravidly náhodného výběru. Vzhledem k již výše popsaným důvodům je největší část vzorku – celkem 60 čísel – z osmdesátých let, náhodným výběrem jsem tedy vybírala čísla vydaná od roku 1980 do roku 1989 včetně, a to tak, aby byl každý rok zastoupen šesti čísly. V letech 1980 a 1981 vycházelo ročně pouze 8 čísel, v letech 1982-1989 potom stabilně 9 čísel do roka. Na základě náhodného výběru jsem tedy analyzovala 1., 2., 4., 7., 8. a 9. číslo v daném roce, v případě prvních dvou let šlo o číslo 3., 4., 5., 6., 7. a 8. z roku 1980 a 2., 4., 5., 6., 7. a 8. z roku 1981. Druhá polovina vzorku se dělí na dvě části – na výtisky ze 70. let a z 90. let (konkrétně 1971-79 a 1990-99). Každá dekáda je reprezentována 30 čísly. Čísla jsem vybírala náhodným výběrem s jednou podmínkou – aby byl každý rok od roku 1971 do roku 1999 včetně zastoupen alespoň dvěma výtisky. Nejprve jsem tedy náhodně vybrala vždy dvě čísla z každého roku a ze všech zbylých čísel potom dalších deset.

Dvěma výjimkami, které jsem předem vyřadila z možnosti výběru, jsou číslo 47 z roku 1975 a jubilejní dvousté číslo z roku 1992. U obou byl důvodem zcela odlišný formát (číslo 200 má kromě jiných odlišností například 34 stránek oproti běžným deseti), nicméně číslo 47, které nese název „Čtyřlístek se představuje“, obsahuje zajímavé údaje, na které беру zřetel a zmiňuji se o nich v následujícím textu.

Celkem jsem tedy do analýzy zahrнула 120 čísel z let 1971-1999, tento vzorek tvoří 40,8 % všech čísel vydaných v těchto letech, konkrétně 37 % v 70. letech, 68,2 % v 80. letech a 24,2 % v 90. letech³².

---

³² Zaokrouhluji na jedno desetinné místo. Počítám všechna vydání včetně těch, která jsem z výše uvedených důvodů do analýzy nezahrnovala (tedy prvních 12 čísel a dvě čísla z pozdějších let). Procenta se u 70. a 90. let liší z toho důvodu, že po sametové revoluci vycházelo každoročně mnohem více čísel, než v letech sedmdesátých.

2.2 Průběh analýzy

Všechny shromážděné výtisky jsem podrobila analýze, přičemž jsem analyzovala odděleně tři skupiny časopisů, podle roku, v kterém dané číslo vyšlo. V analýze se zaměřuji pouze na příběhy čtyř postav čtyřlístku, na další příběhy, kterými byl časopis postupem let doplňován, stejně jako různé básničky, pohádky a křížovky, jež sloužily jako určitá nadstavba k dobrodružstvím hlavních hrdinů, jsem nebrala zřetel. Rozsah analýzy ani této bakalářské práce to nedovoluje, nicméně analýzy těchto dalších částí časopisu (především jednotlivých příběhů, které rozsahem i formátem víceméně kopírují svůj vzor – příběhy čtyřlístku) by mohly být zajímavým doplněním tohoto výzkumu.

Jako základní kódovací jednotku jsem si zvolila jednotlivé obrázky, z kterých se vždy daný příběh skládá. U každé kódovací jednotky jsem sledovala výskyt několika kategorií (viz. Kódovací kniha), a to pro každou ze čtyř postav zvlášť. Titulní stranu jsem analyzovala zvlášť, jako samostatnou kódovací jednotku, u níž jsem ale sledovala podobné kategorie, jako u vlastního příběhu. Tyto kategorie jsem si pro analýzu vytvořila sama, a to jak na základě pročitání časopisu, tak na základě přečtené literatury. Vycházela jsem z popisu tradičních genderových stereotypů z odborné literatury a na základě obeznámení se s formátem média, které jsem se rozhodla analyzovat, a se zřetelem na výhody i nevýhody obsahové analýzy, jsem pak sestavovala kódovací knihu. Snažila jsem se, aby stanovené kategorie postihovaly co nejvíce aspektů týkajících se genderových stereotypů, tedy aby bylo možné objektivně nalézt odpověď na zadanou výzkumnou otázku.

Při samotné analýze jsem postupovala tak, že jsem si vzorek rozdělila na menší části, výsledky zapisovala do papírů s tabulkami předpřipravenými dle kódovací knihy, a na základě těchto poznámek pak na počítači přepisovala výsledky do tabulek v programu Excel. Z tabulek s koncovými součty jsem pak vytvořila tabulky, s kterými seznamuji v kapitole 4. Analýza vybraného vzorku materiálů.

3. Seznámení s časopisem

3.1 Historie Čtyřlístku

Čtyřlístek je nejdéle vycházejícím českým komiksem (přesněji by ovšem bylo označit jej za obrázkový příběh. Každý obraz totiž přináší novou situaci a posunuje děj, tudíž se dá na poměrně malém prostoru vyprávět obsahově bohatý příběh.) a – pokud budu citovat Lukáše Kašpara a jeho článek o Čtyřlístku z časopisu *Reflex*³³ - směle se dá označit za jeden ze základních pilířů

---

³³ **Kašpar**, Lukáš, Bozi z Třeskoprsk, *Reflex*, 2004, ročník 05, str. 30-34

české komiksové tvorby. První sešit s příběhy čtyřlístku vyšel v květnu roku 1969. Šlo o 11-ti stránkový příběh s názvem Vynález prof. Myšpulína. Autorem scénářů prvních šesti příběhů byl Jaroslav Němeček, který Čtyřlístek dodnes ilustruje. Od sedmého čísla je autorkou příběhů Ljuba Štíplová, která byla výhradní komiksovou scenáristkou Čtyřlístku až do roku 1991 (a to včetně počátku sedmdesátých let, kdy píše scénáře pod pseudonymem Miloš Štípl), kdy se na scénářích jednotlivých příběhů začínají podílet i jiní autoři (tandem Koutná – Lamka, tým Hany a Josefa Lamkových, Karel Ladislav nebo Jiří Poborák³⁴).

Čtyřlístek vydávalo nakladatelství ÚV KSČ Panorama, které převzalo dětskou sekci po roce 1968 od Orbisu. Hned první, zkušební číslo, vyvolalo u nákupčích velkou odezvu, objednali si 35 tisíc výtisků, a po dalších dvou číslech se náklad zvýšil skokem na 120 tisíc³⁵. Čtyřlístek vlastně neměl prvních dvacet let existence status periodického časopisu, vycházel pouze několikrát do roka (maximálně devětkrát, v současnosti je to dvacet čísel do roka + osm speciálů doplněných o křížovky a rébusy³⁶), a proto nemusel být schvalován orgány ministerstva kultury³⁷. Jakožto periodikum by ho totiž musela vydávat nějaká organizace (která by politickému dohledu těžko unikla). Z tohoto důvodu tedy komiks vycházel nepravidelně pod názvem „Knihovnička Čtyřlístek“.

Na trhu neměl od počátku konkurenci, děti si ho velmi rychle oblíbily, a brzy se z něj stalo podpultové zboží. Panorama totiž nemohla pružně reagovat na obrovskou poptávku, „každé nakladatelství tehdy mělo přiděleno určité množství papíru, a to si mohli rozdělit, jak chtěli“³⁸. Čtyřlístek i při nákladu 150 tisíc výtisků neuspokojoval poptávku. Množství papíru pro Čtyřlístek se proto muselo vzít z jiných projektů - od jiných redaktorů. Oblíbenost rostla a roku 1988 dosáhl časopis 222 000 výtisků³⁹.

Po změně režimu si autoři Čtyřlístku 15. května 1990 založili vlastní nakladatelství, které vydává toto periodikum dodnes. V roce 1991 vycházel Čtyřlístek v nákladu 120 tisíc, poté začal být trh zaplavován vlnou zahraničních dětských časopisů a komiksů, a náklad klesl na 50 tisíc výtisků. Čtyřlístek nicméně vychází bez přestávky dodnes, což jej činí vůbec nejdéle vydávaným komiksovým médiem pro děti na našem území, a z dnešního nákladu můžeme vidět, že si stále mezi českými čtenáři udržuje kultovní charakter.

---

³⁴ **Adamovič**, Ivan, Čtyřlístek: Raději rakety s volantem, *Živel*, 1999, ročník 15, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

³⁵ viz rozhovor **Palán**, Aleš, Čtyřlístek: 35 let kamarádství, *Katolický týdeník*, 2004, 50/2004

³⁶ **Tuláková**, Monika, Jak se dělá Čtyřlístek, *Gong*, 2005, 05/2005, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

³⁷ **Kašpar**, Lukáš, Bozi z Třeskoprsk, *Reflex*, 2004, ročník 05, str. 30-34

³⁸ **Tuláková**, Monika, Jak se dělá Čtyřlístek, *Gong*, 2005, 05/2005, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

³⁹ **Kašpar**, Lukáš, Bozi z Třeskoprsk, *Reflex*, 2004, ročník 05, str. 30-34

Tento dětský komiks, který si dovolím označit jako český fenomén, zasahoval obrovskou sociální skupinu, přestože byl určen dětem zhruba do třetí třídy základní školy, z nichž se díky němu nejedno naučilo číst ještě před nástupem školní docházky. Myslím, že můžeme bez nadsázky říci, že každé dítě, které vyrůstalo v 70. a 80. letech, se někdy do Čtyřlístku začetlo. Děti s ním často zacházely jakožto s určitým předchůdcem sběratelských kartiček, ale brzy se také stal předmětem zájmu dospělých sběratelů. To dítě, které mělo vícero výtisků od jednoho čísla, je směňovalo s ostatními na dětských burzách či při běžném kontaktu, kdo zdědil starší čísla od svých sourozenců a jiných příbuzných, nezískal jen další možnost zajímavého čtení, ale vylepšil si i status v očích svých kamarádů. Díky dnes vydávaným knihám historických Čtyřlístků se můžeme začíst do raných příběhů, jejichž originály jsou dodnes předmětem touhy vášnivých sběratelů.

3.2 Slovy autorů

Jak říká „otec Čtyřlístku“, pan Němeček: „Měli jsme štěstí, že jsme začali vycházet v době velkého uvolnění. Čtyřlístek je vlastně dítě osmašedesátého roku, ale zatímco ty ostatní časopisy byly zrušeny, Čtyřlístek pokračoval⁴⁰.“ Stálému politickému dohledu, jak už bylo řečeno, unikalo, nicméně se u tehdejších politických funkcionářů občas objevily snahy politiku do Čtyřlístku zapojit. To potom autoři argumentovali způsobem, který u komunistické logiky fungoval. Scenáristka Ljuba Štíplová vzpomíná: „Když přišel někdo, že by měl jít čtyřlístek na První máj, začali jsme mu vysvětlovat: ‘To nejde, z toho by byl průšvih. Copak prase může jít v prvomájovém průvodu?!’ Tento argument byl uznán a čtyřlístek mohl jet na vlastní výpravu. Ministerstvo se o Čtyřlístek pokoušelo několikrát, přitom je zajímavé, že jeho šéf si nechal dodat veliký štos časopisů, aby je mohl na úřadu rozdávat⁴¹.“

Autoři uvádějí, že se inspirovali Rychlými šípy, Kulihráškem, a především francouzským Pifem. Podle Darka Šmída má Čtyřlístek všechny atributy tehdejších amerických komiksů. Např. v seriálu Scooby-Doo tvoří partu zmatkář, vědkyně, krásná dívka a silný hezoun, což odpovídá čtyřlístkovské sestavě⁴² - pokud ovšem pomineme, že na rozdíl od tohoto seriálu máme ve čtyřlístku vědce a nikoli vědkyni. V našem komiksu je zásadním faktorem týmová hra – ve čtveřici hrdinů můžeme vidět jak partu kamarádů (ne nepodobnou Rychlým Šípům), za kterou čtyřlístek považuje jeho ilustrátor Jaroslav Němeček, tak ale i model rodiny. Právě za „takový

⁴⁰ Adamovič, Ivan, Čtyřlístek: Raději rakety s volantem, *Živel*, 1999, ročník 15, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

⁴¹ Palán, Aleš, Čtyřlístek: 35 let kamarádství, *Katolický týdeník*, 2004, 50/2004

⁴² Kašpar, Lukáš, Bozi z Třeskoprsk, *Reflex*, 2004, ročník 05, str. 30-34

model rodiny“ označila čtyřlístek nejednou⁴³ scenáristka Ljuba Štíplová: Fifinka a Myšpulín jakožto otec s matkou a Pind'a s Bobíkem jako mladší a starší dítě. V rozhovoru na otázku, kde hledá inspiraci, odpověděla mj. „Leckteré příběhy vycházejí z toho, že žijí jako rodina, v rodině se také ledacos semele⁴⁴.“ Já osobně jsem tuto čtveřici vnímala vždy jako partu čtyř kamarádů, kteří sice mají určité své vlastnosti, které je v jejich chování determinují („zajíc musí být bojácný“⁴⁵, „Bobík je pomalý a hodně jí, protože je tlustý“⁴⁶), kteří ale nemají předem určené role v rámci „rodiny“. Je určitě důležitým faktem, že právě scenáristka psala příběhy s tím, že čtyřlístek vnímala jako rodinný model.

Zajímavé je zmínit situaci z prvních čísel Čtyřlístku – Myšpulín bydlí v jednom domě s Fifinkou, ta je doma a stará se o běh domácnosti, zatímco Myšpulín (kterého Fifinka oslovuje „Myšpulko“) chodí do práce mezi vědecké pracovníky na univerzitu a dokonce vlastní titul profesor. Pind'a společně s Bobíkem jsou Fifinčini kamarádi, kteří bydlí jinde, a s kterými pak naše (skoro až partnerská) dvojice zažívá společná dobrodružství, a po čase začne společně bydlet. Tento „začátek čtyřlístku“ z počátku 70. let potom scenáristka modifikuje nedlouho poté, a sice v čísle 47 z roku 1975, kdy čtenářům v rozšířeném (padesáti stránkovém) vydání časopisu postavičky vyprávějí jinou verzi toho, jak se setkaly. Každá zvlášť vypráví o svém dětství a o tom, jak se připojila k „partě“. Nejprve se spřátelila Fifinka s Bobíkem, a to tak, že ji zachránil, když se topila. Pak s ním ve dvojici vyrazila „do světa“. Bobík poté potkal Pind'u, a to tak, že se k sobě prokousali skrze velkou kapustu. Teprve jako čtvrtý se připojil Myšpulín, malý velký vědátor⁴⁷. V tomto čísle časopisu jsou všichni členové čtyřlístku prezentováni jako malé, i když samostatné děti. Jejich předchozí život dospělých z prvních dílů je tak anulován.

Ve čtyřech obrázkových příbězích, které navazují na psaný text – v němž každý jedinec vypráví o svém dětství a seznámení se s ostatními, pak postavičky potvrzují své dominantní vlastnosti, charakterové rysy a dovednosti⁴⁸. Nepřímo je tak vlastně všem postavičkám upřena

---

⁴³ např.: **Adamovič**, Ivan, Čtyřlístek: Raději rakety s volantem, *Živel*, 1999, ročník 15, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

⁴⁴ **Silver**, Jak se dělá Čtyřlístek, internetový portál *Neviditelný pes*, 21.10.2003

⁴⁵ Jaroslav Němeček v rozhovoru.

Palán, Aleš, Čtyřlístek: 35 let kamarádství, *Katolický týdeník*, 2004, 50/2004

⁴⁶ Jaroslav Němeček v rozhovoru.

Adamovič, Ivan, Čtyřlístek: Raději rakety s volantem, *Živel*, 1999, ročník 15, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

⁴⁷ „Jak jsem se stal jedním ze čtveřice. Hleděl jsem ven do deště a co nespatřím? Z lesa, kde prší dvakrát, běží k mému přístřeší tři osoby. Skryly se s mým dovolením u mne. Ó, jak si všichni libovali, zejména ta dívenka jménem Fifinka. „Hurááá,kluci!“ vzkřikla silně. „Je tu sucho a teploučko!“ Urostlý hoch, jemuž říkali Bobík, jaksi slastně zafuněl: „Cítíš, Pind'o, tu vůni?“ Oslovený druh pravil se zvláštním pohledem na mne: „Ano, opékané topinky!“ Všechny jsem jak náleží pohostil a než přestalo pršet, byl jsem už jako jeden z nich. Tak jsem poznal trojlístek, Fifinku, Bobíka a Pind'u. Potom jsme si řekli, že tři a jeden jsou čtyři. Opravdu!“ viz Knihovnička Čtyřlístek, číslo 47, rok vydání 1975, Praha, Orbis, str. 41

⁴⁸ Fifinka jako marnivá žena v domácnosti, která si usmyslí tapetovat, což se jí, ani s pomocí Pind'i, který je na její straně, zatímco zbytek čtyřlístku šel rybařit, nepodaří, a katastrofu odvrátí až přivolaný řemeslník; Pind'a jako strašpytel, který ovšem se svým strachem srdnatě bojuje; Bobík jako nenasytý tloušťík, kterému ovšem jdou silové

možnost rozšířit své schopnosti a způsoby, jakými jsou nově vzniklé „partě“ užiteční. Kdyby scenáristka zůstala u původní verze, mohli například Pind'a i Bobík zvládat starat se sami o sebe a i o domácnost, a být tak „užiteční“ i v domácím, soukromém prostoru, naopak Fifinka, která zpočátku, ačkoli byla „ženou v domácnosti“, zvládala i „mužské“ dovednosti (v druhém díle sama kupuje auto, aby mohli s Myšpulínem vyjet na výlet, rozumí jeho technickým parametrům a dokonce si sama sedá za volant; v sedmém dílu – tedy prvním čísle, kterému už psala Štíplová scénář, srdnatě zachraňuje uneseného Myšpulína a pilotuje letadlo, s kterým dokonce dokáže při bouřce nouzově přistát), by mohla být čtyřlístku více prospěšná v rámci různých dobrodružství mimo domov.

Na závěr bych zmínila současný způsob, jakým autoři charakterizují jednotlivé postavičky ze Čtyřlístku, a to na svých webových stránkách.

Myšpulín: Je nepostradatelnou částí Čtyřlístku. Je vždy klidný, nic ho nevyvede z míry. Také je z celých Třeskoprsk nejchytřejší. Umí spoustu věcí a často dostal Čtyřlístek a jeho kamarády z bryndy, protože si všímá věcí kolem sebe a vždy přijde s nějakým dobrým nápadem. Je to on, kdo vymýšlí důmyslné nástrahy, jak chytit zloděje, nebo si hraje s počítačem a roboty. Také vymyslel spoustu šikovných vynálezů. Pro jeho chytrost si ho všichni váží. Vždy je slušně oblečen a nosí hezkého motýlka.

Fifinka: je z členů Čtyřlístku nejhezčí. Je taky jediná holka ve Čtyřlístku. Jí to ale nevadí, protože Pind'a, Bobík i Myšpulín jsou dobří kamarádi a nikdy si z ní nedělají legraci ani ji nepošťuchují. Kromě přátel ze Čtyřlístku má spoustu kamarádek a kamarádů v Třeskoprskách. Je hodná, takže ji mají všichni kolem hned na první pohled rádi. Není tak silná jako kluci a občas se i poleká. Když ale přijde do tuhého, jde do toho s ostatními a dokáže udělat pořádný kus práce. Nejradši má ale domácí práce, stará se Čtyřlístku o domácnost. Umí dobře vařit i zašívát. Prostě je to správná holka, co se nebojí dobrodružství.

Bobík: je ze všech nejsilnější. Pravidelně cvičí a trénuje. Každý ho obdivuje, protože má silnou vůli a je dobrý sportovec. Když je potřeba něco těžkého zvednout nebo odvést na policii lupiče, vždy zavolají Bobíka. Hodně a rád jí, proto si z něho někteří dělají legraci, že je pěkný jedlík. Ale on není ani trochu tlustý, musí jíst hodně proto, aby mu rostly velké svaly. Když se děje nějaká nepravost, je pokaždé na místě a hned ji napraví. Na lidi, kteří jsou zlí a oškliví, se občas rozzlobí a tváří se hrozivě. Ve skutečnosti je ale mírný a kamarádský a zlost jen hraje, aby je postrašil.

---

sporthy; a konečně Myšpulín jako vědátor a vynálezce, kterému se občas něco nepovede, a který nemá rád domácí práce. viz Knihovnička Čtyřlístek, číslo 47, rok vydání 1975, Praha, Orbis.

Pind'u: mají všichni rádi a pomáhají mu. Je totiž nejmladší a občas potřebuje poradit. Ostatní ve Čtyřlístku jsou starší, a tak mají proti němu trochu výhodu. Myšpulín chodil déle do školy, takže víc ví, Bobík déle sportuje, takže je silnější. Pind'a si však z toho nic nedělá. Nebojí se zeptat, když něco neví. Je štíhlý a dobře běhá, už vyhrál několik přeborů v běhu. Určitě z něj vyroste dobrý sportovec. Dobrý kamarád je už teď⁴⁹.

4. Analýza vybraného vzorku materiálů

V této kapitole se věnuji výsledkům obsahové analýzy příběhů z Čtyřlístku, seznamuji s jednotlivými proměnnými z Kódovací knihy, a prezentuji konkrétní příklady.

4.1 Kódovací kniha

Kódovací kniha, s kterou jsem pracovala, obsahuje dva druhy proměnných: identifikační – slouží k identifikaci jednotlivých vzorků a jejich možnému zpětnému dohledání, a analytické. Ty obsahují už samotné kategorie, které jsem v rámci analýzy sledovala. Mezi identifikační se řadí jméno kódovače (v případě analýz, na kterých se podílí více lidí, tuto proměnnou jsem tedy v mém případě nevyužila, neboť jsem dělala celou analýzu sama), poté skupina (existují tři, podle dekády, do které ten který výtisk spadá, tedy léta 1971 - 1979, 1980 - 1989 a 1990 - 1999), rok vydání, pořadí v daném roce, a číslo okénka (které bylo samotnou kódovací jednotkou. Tato proměnná nebyla využita v případě analýzy titulních stran.).

Nyní se už budu věnovat jednotlivým analytickým proměnným.

4.1.1 Analytické proměnné

Při skládání kódovací knihy a výběru, které analytické proměnné jsou a které nejsou relevantní, jsem samozřejmě vycházela z toho, aby analýza dokázala odpovědět na výzkumnou otázku, také jsem ale brala velký zřetel na charakter obsahu média, které chci analyzovat. Velkou část sdělení tvoří způsob vyobrazení, nešlo se tedy zaměřovat např. jen na verbální projevy postaviček. To, jak často a jakým způsobem se ta která postavička na obrázku objevuje, má také svou výpovědní hodnotu.

Genderové stereotypy se ale samozřejmě týkají nejen konání, toho, kde a kterým činnostem bychom se jako správní muži/ženy měli věnovat, nemalou část tvoří také emocionální a charakterová složka, tedy to, k jakým citům, pocitům, schopnostem „máme vloh“, a ke kterým ne. Snažila jsem se tedy přistupovat k danému médiu co možná nejkomplexněji, a analyzovala jsem jak četnost výskytu postaviček, tak jejich verbální projevy, činnosti, kterým

---

⁴⁹ www.ctyrlistek.cz, odkaz „o nás pro vás“

se věnovaly a jak se jim věnovaly, zda s úspěchem, či nezdarem, jak moc byly prospěšné v rámci příběhu, který se vždy týká nějakého problému, má nějakou zápletku, kterou je třeba vyřešit (kategorie aktivita x pasivita), emoce, které projevovaly, způsob, kde a s jakými postavami mimo čtyřlístek docházelo k interakci, a konečně samotné explicitní projevy genderových stereotypů (v rámci verbálních projevů jednotlivých postaviček, jejich výpovědí o druhých, komentářích k chování jiných postaviček apod.), nebo naopak náznaky podporování genderově nestereotypního chování.

4.1.1.1 Výskyt

První proměnná se zaměřuje na to, kde a jak často se která postavička vyskytuje. Místo výskytu si dělím podle klasické dichotomie na soukromou a veřejnou sféru, což jsou prostředí, která jsou, jak už bylo řečeno v teoretické části, v rámci genderových stereotypů spojována s mužem (venku, veřejná sféra) a ženou (doma, soukromá sféra). Jako „doma“ si, jak se je možné dočíst v Kódovací knize v části s názvem „kódovací instrukce“, charakterizují prostředí, v kterém v daném příběhu čtyřlístek bydlí, spí, odpočívá, má své útočiště, kde se mohou jeho členové cítit bezpečně. Nemusí se jednat pouze o domek, v kterém přímo nastálo bydlí, ale může jít o venkovskou chatu či jiný příbytek.

V případě zahrady či jiného pozemku, který obydlí obklopuje, chápu jej jako domácí sféru, jako opozici k ulici, k prostředí „za plotem“. Ale i na této zahradě se mohou odehrávat činnosti a interakce, související s veřejnou sférou. Může jít například o komunikaci s cizí osobou, např. poštovním doručovatelem, kterou zastane jedna z postaviček, zatímco ostatní jsou „doma“, tedy uvnitř obydlí. V tomto případě pak zahradu jako veřejný prostor.

V rámci kódovací jednotky se může nacházet buď celá čtveřice, nebo jedna samotná postavička, nebo pak dvě či tři – zohledňuji, jaký je gender zbylých postaviček, zda jde o dva muže, nebo muže a ženu. Cílem je nejen vysledovat, zda se v početním zastoupení projeví stereotypní spojování ženy/domácnosti a muže/veřejné sféry, tedy to, kde se nejčastěji kdo objevuje a jak velký prostor je té které postavičce dáván v rámci těchto prostředí, ale také fakt, jestli je celkově někomu z hrdinů dáváno výrazně více prostoru, než těm ostatním, je tedy v rámci příběhů důležitější, než jiní členové čtyřlístku. Konečně nezanedbatelným faktorem je v rámci výskytu v jednom ze dvou prostředí gender ostatních postaviček/druhé postavičky. Zda je někdo ze tří mužských postav např. častěji, než zbylí dva, doma v soukromé sféře s ženskou postavou, apod.

Na závěr je jistě důležité zmínit základní nevyváženost a to tu, že partu ve Čtyřlístku

tvoří tři mužské postavy a jen jedna ženská, namísto dvou dvojic, což by bylo genderově vyváženější. Můžeme si tuto volbu zakladatele Čtyřlístku vysvětlit tak, že mu k vykreslení ženského typu stačila jedna postava, zatímco k prezentaci různých mužských typů potřeboval postavy tři. Možná se také obával, vzhledem k tomu, že se jednalo o čtení pro malé děti, různých interpretací, které by dvě genderově odlišné dvojice mohly vyvolávat. Můj názor je ten, že by dvě ženské a dvě mužské postavy mohly příběhům dodat nejen vyváženější genderovou polohu, ale i větší dějovou zajímavost. Volba třetího „muže“, který bude charakterizován tím, že se všeho bojí a umí rychle běžet, nebyla vzhledem k ději, jak ještě uvidíme, nejšťastnější.

V tabulce č. 1 jsou vidět celkové součty, tedy „celkem“ – na kolika kódovacích jednotkách se vyskytovala alespoň jedna postavička ze čtyřlístku, dále „výskyt postavičky“ – na kolika jednotkách se vyskytovaly jednotlivé postavičky a kolik procent případů to tvoří z celkového součtu. Poté na kolika obrázcích se daná postavička vyskytovala v soukromé sféře a na kolika ve veřejné sféře, kolik procent to tvoří z celkového počtu případů, kdy se daná postavička na nějakém obrázku objevila⁵⁰. Důležité je také zmínit, že se vždy větší část příběhů odehrávala mimo domácí prostředí (v 70. a 80. letech byly postavičky 2 x častěji mimo domov, než doma, v 90. letech pak dokonce 3 x častěji).

Tabulka č. 1- Početní zastoupení - přehled

POČETNÍ ZASTOUPENÍ - přehled									
		<i>FIFINKA</i>		<i>PINĎA</i>		<i>BOBÍK</i>		<i>MYŠPULÍN</i>	
70.léta	celkem	1130		1130		1130		1130	
	výskyt postavičky	668	59 %	631	56 %	763	68 %	693	61 %
	soukromá sféra	209	31 %	180	29 %	223	29 %	216	31 %
	veřejná sféra	459	69 %	451	71 %	540	71 %	477	69 %
80.léta	celkem	1922		1922		1922		1922	
	výskyt postavičky	1079	56 %	1153	60 %	1411	73 %	1275	66 %
	soukromá sféra	417	39 %	403	35 %	512	36 %	455	36 %
	veřejná sféra	662	61 %	750	65 %	899	64 %	820	64 %
90.léta	celkem	1013		1013		1013		1013	
	výskyt postavičky	735	73 %	637	63 %	780	78 %	757	75 %
	soukromá sféra	210	29 %	153	24 %	183	23 %	200	26 %
	veřejná sféra	525	71 %	484	76 %	597	77 %	557	74 %

Z těchto prvních údajů si můžeme všimnout, že postavičkou, která se vyskytovala nejméně, je v 70. a 90. letech Pind'a, v 80. letech potom Fifinka. Ta je ve zbylých dvou dekádách

⁵⁰ Zaokrouhluji na celá procenta.

vždy na předposledním místě, co se početního výskytu týče. Naopak postavičkou, které bylo dáno nejvíce prostoru, je vždy Bobík. Percentuelní rozdíl mezi ním a postavičkou, která se vyskytovala nejméně, je v 70. letech 12 %, v 80. letech 13 % a v 90. letech dokonce 15 %.

Pokud se podíváme blíže a budeme hodnotit početní zastoupení jednotlivých postaviček v rámci dvou prostředí – soukromé a veřejné sféry, zjistíme, že jsou zde markantní rozdíly, a to i v závislosti na časovém faktoru. Zatímco v 70. letech se jednotlivé postavičky objevují v soukromé sféře i ve veřejné sféře poměrně ve vyrovnaném počtu, v 80. letech pak vidíme jasné rozlišení. Nejčastěji se objevujícími postavičkami jsou Bobík a Myšpulín, ale zatímco Bobíkův výskyt v soukromé sféře (512 jednotek, tedy zhruba o 100 více, než u Pindi a Fifinky) tvoří pouze 36 % případů, kdy byl Bobík vidět, u Fifinky je percentuální zastoupení nejvyšší ze všech postaviček – situace, kdy je zobrazena v soukromé sféře, tvoří 39 % všech případů, kdy se tato postavička objevila. Naopak v případě veřejné sféry se jedná o 61 %, přičemž tři mužské postavičky mají velmi podobné percentuelní zastoupení v obou sférách (35-36 % soukromá a 64-65 % veřejná). Stejně tendence si můžeme všimnout u příběhů z 90. let. U Fifinky mají nejvyšší podíl případy výskytu v domácí sféře, nejnižší pak ve veřejné, přímo opačná čísla nalezneme u Bobíka, jehož doménou je veřejná sféra.

Na první pohled se tedy zdá, že minimálně ve dvou dekadách, v 80. letech a v 90. letech, je Fifinka zobrazována v souladu s tradiční konstrukcí femininity. Dělat závěry z těchto prvních čísel by ovšem bylo nepřesné. Abychom mohli odpovědět na otázku, zda je některá z postaviček více spojována s některou ze společenských sfér, nebo zda je některá dominantní a jiná v rámci příběhů opomíjena, je třeba podívat se na předchozí tabulku konkrétněji.

Z tabulky č.2 (a následujících dvou) můžeme vyčíst, kolikrát byla která postavička zobrazena sama – čtenářova pozornost tedy byla v rámci daného obrázku obrácena pouze k ní, kolikrát s další/mi postavičkou/kami a jaký byl její/jejich gender, a kolikrát se objevil celý čtyřlístek pohromadě, a to v závislosti na prostředí.

V soukromé sféře se v příbězích ze 70. let nejčastěji sám nachází Bobík (ve 40 případech) a Fifinka (32 případů), ve veřejné sféře je tomu obdobně, Bobík je sám zobrazen na 109 obrázcích, Fifinka pak na 68. Tyto dvě postavičky se také nejčastěji nachází ve dvojici, v 36 případech ze 76, kdy je Fifinka venku jen s jedním ze čtyřlístku, to je právě Bobík. Nicméně ve veřejné sféře se ve dvojici objevuje Fifinka nejméně často. Pokud jsou na veřejnosti spolu tři postavy, pak v 85 případech jde o trojici tvořenou dvěma mužskými a jednou ženskou postavou (nejčastěji Fifinka, Bobík, Myšpulín) a v 40 případech jde o mužskou trojici. U obou sfér je Pindův tým, kdo dostává k samostatnému projevu nejméně prostoru – pouze na 11 obrázcích

z domova a 43 obrázcích z veřejného prostoru je zobrazen sám, jakožto v danou chvíli nejdůležitější postavička z celé čtveřice.

Tabulka č. 2 – Početní zastoupení, 70.léta

POČETNÍ ZASTOUPENÍ, 70. léta				
	<i>FIFINKA</i>	<i>PINĎA</i>	<i>BOBÍK</i>	<i>MYŠPULÍN</i>
domácí sféra				
sám/sama	32	11	40	24
s 1 postavou	66	47	63	66
muž/žena	66 0	32 15	42 21	36 30
se 2 postavami	22	33	31	37
dva muži/žena a muž	22 0	19 14	19 12	19 18
všichni	89	89	89	89
veřejná sféra				
sám/sama	68	43	109	53
s 1 postavou	76	90	103	90
muž/žena	76 0	77 13	67 36	63 27
se 2 postavami	85	88	98	104
dva muži/žena a muž	85 0	40 48	40 58	40 64
všichni	230	230	230	230

Z hlediska početního výskytu v této dekádě se spíše zdá, že postavičky jsou zobrazovány vyváženě, a tedy nikoli stereotypně podle svého genderu. Můžeme však vysledovat, že nejdominantnější postavičkou je Bobík, zatímco pozici „outsidera“ obsadil Pind’a.

Tabulka č. 3 mapuje početní zastoupení postaviček v rámci příběhů z osmdesátých let. V této dekádě už dochází k výraznějším posunům, zvláště v případě veřejné sféry. Můžeme si všimnout jasného rozdílu mezi tím, jak často jsou na veřejnosti samy zobrazeny dvě mužské postavy – Bobík a Myšpulín- a jak často Pind’a nebo Fifinka. Nejvýraznější postavou, která jedná na veřejnosti, je pak oproti předchozí tabulce Myšpulín, který se objevuje více než dvakrát častěji, než Pind’a nebo Fifinka. Ta je také nejméně často zobrazována na veřejnosti jen ve dvojici, celkem v 95 případech, zatímco těch obrázků, kde se na veřejnosti nachází mužská dvojice, je 190.

Tabulka č. 3 – Početní zastoupení, 80.léta

POČETNÍ ZASTOUPENÍ, 80. léta								
	FIFINKA		PINĎA		BOBÍK		MYŠPULÍN	
domácí sféra								
sám/sama	53		22		65		53	
s 1 postavou	89		98		146		107	
muž/žena	89	0	81	17	110	36	71	36
se 2 postavami	72		80		98		92	
dva muži/žena a muž	72	0	42	38	42	56	42	50
všichni	203		203		203		203	
veřejná sféra								
sám/sama	51		47		101		115	
s 1 postavou	95		135		203		137	
muž/žena	95	0	110	25	164	39	106	31
se 2 postavami	130		182		209		182	
dva muži/žena a muž	130	0	103	79	103	106	103	79
všichni	386		386		386		386	

Pokud se tedy Fifinka nachází ve veřejném prostoru celkem v 662 případech, musíme brát ohled na to, že více než polovinu tvoří obrázky s celou čtveřicí a je jen 146 obrázků, kde je sama nebo s někým ve dvojici, což tvoří jen 22 % z celkového počtu, zatímco u Pindi to je 24 %, u Bobíka 34 % a u Myšpulína 31 %. Všimněme si také toho, že v této dekádě jsou celkem na 103 obrázcích všechny tři mužské postavy na veřejnosti; jediná ženská postava, Fifinka, se v těchto chvílích nevyskytuje, a u většiny příběhů je v tu chvíli přímo doma (kluci se s ní na začátku loučí a na konci příběhu vítají), nebo někde v pozadí, tedy v tu chvíli nedůležitá pro děj, který se odehrává. To je v rámci jednotlivých příběhů poměrně výrazný znak pojící se k dějům ve veřejné sféře.

Devadesátá léta (viz tabulka č. 4) přináší (k mému překvapení) výraznou změnu, a to ve spojování Fifinky a domácí sféry. V rámci analyzovaných příběhů byla Fifinka ve 44 případech tím, na koho byla upřena čtenářova pozornost nejvíce, když se děj odehrával doma, v soukromé sféře. Těsné prvenství si uchovala i v případě zobrazení dvojice, a pokud se doma nachází tři postavy, je ve 40ti případech z 58 přítomna i Fifinka. Z početního hlediska pak zůstává důležitou i ve veřejné sféře, v které je přítomna častěji, než Pind'a, ačkoli zdaleka nejdůležitější postavou zůstává Bobík, alespoň podle počtu obrázků, na kterých je sám. V této dekádě se čísla týkající se veřejné sféry dokonce nejvíce přiblížila ideálu jedné čtvrtiny, a to v případě obrázků, na kterých je dvojice nebo trojice hrdinů.

Tabulka č. 4 – Početní zastoupení, 90.léta

POČETNÍ ZASTOUPENÍ, 90. léta				
	<i>FIFINKA</i>	<i>PINĎA</i>	<i>BOBÍK</i>	<i>MYŠPULÍN</i>
domácí sféra				
sám/sama	44	6	17	25
s 1 postavou	44	26	43	43
muž/žena	44 0	17 9	27 16	24 19
se 2 postavami	40	39	41	50
dva muži/žena a muž	40 0	18 21	18 23	18 32
všichni	82	82	82	82
veřejná sféra				
sám/sama	85	73	159	102
s 1 postavou	114	101	113	112
muž/žena	114 0	68 33	79 34	65 47
se 2 postavami	108	92	107	125
dva muži/žena a muž	108 0	36 56	36 71	36 89
všichni	218	218	218	218

Zajímavým faktem je, že celkově nejméně častou formou trojice, zobrazené na veřejnosti, je ta, kdy jsou přítomni jak Fifinka, tak Pind'a. Pokud je Fifinka ve trojici, pak vždy častěji s Bobíkem a Myšpulínem. Stejně tak celkově nejméně početně zastoupenou dvojicí, objevující se ve veřejné sféře, je právě Fifinka s Pind'ou (nejlépe je to vidět v celkovém přehledu v tabulce č.5). Můžeme zatím jen vznést rétorickou otázku, zda to je tím, že Pind'a svým charakterem a schopnostmi není „ideálním mužem“ (spíše se svými znaky blíží ke gayovi), a tím vlastně reprezentuje jakousi „druhou ženu“ v této čtveřici?

V poslední tabulce (č. 5) týkající se této proměnné, vidíme shrnutí všech tří dekad a můžeme detailněji sledovat početní zastoupení jednotlivých postavíček v závislosti na místě výskytu.

Tabulka č. 5 – Početní zastoupení, sféry, celkem

POČETNÍ ZASTOUPENÍ, SFÉRY, CELKEM				
	<i>FIFINKA</i>	<i>PINĎA</i>	<i>BOBÍK</i>	<i>MYŠPULÍN</i>
domácí sféra				
sám/sama	129	39	122	102
s 1 postavou	199	171	252	216
muž/žena	199 0	130 41	179 73	131 85
se 2 postavami	134	152	170	179
dva muži/žena a muž	134 0	79 73	79 91	79 100
všichni	374	374	374	374

veřejná sféra							
sám/sama	204		163		369		270
s 1 postavou	285		326		419		339
muž/žena	285	0	255	71	310	109	234 105
se 2 postavami	323		362		414		411
dva muži/žena a muž	323	0	179	183	179	235	179 232
všichni	834		834		834		834

Shrneme-li výše uvedené, můžeme konstatovat, že nejčastěji zobrazované jsou dvě mužské postavy, Bobík a Myšpulín (kteří jsou nositeli „správných“ maskulinit, jak uvidíme později). Pind'a - třetí mužská postavička, se objevuje celkově nejméně často a spolu s Fifinkou se střídavě dělí o poslední místo ve frekvenci výskytu (v 80. letech je právě ona nejméně často zastoupenou postavou).

Sledování výskytu v závislosti na místě, kde se postava nacházela, potvrdilo, že v 80. a 90. letech byla Fifinka spojována s tradiční femininitou. Soukromá sféra – domov - je vykreslena jako její prostor, zatímco veřejnou sféru ovládají dvě mužské postavy. U třetí, Pindi, nalézáme taktéž tendenci spojovat jej jakožto muže s veřejnou sférou spíše než soukromou. V souvislosti s touto třetí postavou, která nenese znaky „správného muže“ (viz výsledky dalších zkoumaných kategorií), je zajímavé zmínit výskyt v diádách. Pind'a je celkově nejčastěji zobrazován v přítomnosti další mužské postavy. Případy, kdy je zobrazen ve dvojici s mužem, tvoří 77 % ze všech, zatímco u Myšpulína jen 66 %. Ten je naopak tím, u koho dvojice s Fifinkou tvoří ze všech diád nejvyšší poměr, v porovnání se zbylými mužskými postavičkami. Tento fakt zřejmě odráží výše zmíněnou skutečnost, že totiž v rámci „modelu rodiny“ (jak čtyřlístek chápe jeho scenáristka) je Myšpulín partnerem Fifinky.

4.1.1.2 Verbální projevy

Tato proměnná sleduje veškeré verbální projevy postaviček a třídí je do různých kategorií. Základním rozlišením je, zda se jedná o slovo nebo větu. Pokud jde jen o jedno slovo, pak zda to je citoslovce, či jiný slovní druh. Pokud se jedná o větu, pak zda jde o otázku či jinou větu. Tyto čtyři základní kategorie jsem dál rozdělila.

U citoslovcí se držím rozdělení, které je používané v literatuře⁵¹, přičemž skupinu citových citoslovcí dále sama dělím dle emocí, které chci sledovat – na projevy námahy, bolesti, pláče, vzteku a jiné (sem patří např. smích či překvapení). Otázky jsem rozdělila podle oblastí, kterých se mohou týkat (domácnost, veřejná sféra, city, technika, a jiné) a postojů, které se jimi

⁵¹ viz např. Pastyřík a Víška, 2005, str. 82

vyjadřují (na projevy neznalosti, bezradnosti a rétorické otázky). Rozdělení vět potom souvisí s faktem, že chceme sledovat, která postavička se chová pasivně a která aktivně, a stále také sledujeme možné spojování postaviček s veřejnou a soukromou sférou. Jednotlivé kategorie vycházely jak z přečtené literatury, tak především z charakteru příběhů, kdy na rozsáhlejší věty není příliš místo a vše podstatné se musí vtěsnat do několika málo „bublin“, aby v rámci obrázku zbylo místo na samotnou kresbu.

Poslední sledovanou kategorií je pak používání zdobnělin a to v rámci všech projevů. Jsou to právě ženy, kterým je přisuzováno častější používání zdobnělin, jakožto výraz jejich citovosti, emocionálního založení. Zajímalo mne tedy, která postavička se takto vyjadřuje, a zda to bude právě Fifinka.

Četnost celkového verbálního projevu a hlavně potom početní zastoupení jednotlivých kategorií nám může společně s předchozí proměnnou, výskytem postaviček v rámci kódovacích jednotek, napovědět více o tom, která postavička je prezentována jako důležitá, která se nejvíce/nejméně podílí na úspěchu a zdárném konci dobrodružství, tedy o tom, které vlastnosti (jež daná postavička prezentuje) jsou čtenářům předkládány jako ty správné pro vyřešení problému, a které tedy daného člena čtyřlístku opravňují k častějšímu zasahování do děje a projevování vlastní osoby. Tabulka č. 6 tedy shrnuje veškeré verbální projevy v rámci časopisů ze 70. let.

Tabulka č. 6 – Verbální projevy, 70. léta

VERBÁLNÍ PROJEVY				
70. léta				
	Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
celkem verb.projev	472	373	501	500
- z toho slova	46	48	62	46
- z toho citoslovce	16	15	19	11
- z toho věty	426	325	439	454

Vidíme, že ačkoli byl v 70. letech nejčastěji se vyskytující postavou Bobík, tím, kdo nejčastěji mluvil, je Myšpulín, který sice dosáhl téměř stejného počtu verbálních projevů, ale používal nejméně citoslovcí a nejčastěji se vyjadřoval v celých větách. Nejméně se verbálně projevující postavičkou vůbec je Pind'a, následován Fifinkou. Oba používají poměrně často citoslovce jakožto svůj (v rámci dané kódovací jednotky) jediný projev. Podíváme se ale na tuto tabulku blíže. Rozdělíme si citoslovce na jednotlivé druhy (tabulka č. 7).

Tabulka č. 7 – Verbální projevy - citoslovce 70. léta

verbální projevy - CITOSLOVCE					
70. léta		Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
citová	námaha	1	1	3	1
	bolest		6	5	1
	pláč	5			
	jiné	6	4	3	1
kontaktové	povzbuzovací			2	1
	povelová	1	3	1	1
	upozorňovací	1			
napodobující		3	1	5	6

Zde můžeme zjistit, která konkrétní citoslovce jednotlivé postavičky používaly. Vidíme, že jak Pind'a, tak Bobík často vyjadřují bolest, Bobík se také nejčastěji namáhal, a že jedinou postavičkou, která pláče, a citoslovce pláče jsou jejím jediným verbálním výrazovým prostředkem v rámci daného obrázku, je Fifinka. Citoslovce u Myšpulína, který jich používá nejméně, tvoří z více jak poloviny citoslovce napodobující, tedy různé zvuky doprovázející činnost (např. vžum u rychlého pohybu, hepčí, mlask apod.). Nejedná se tolik o projevy emocí, takže z tohoto pohledu můžeme říci, že Myšpulín je zároveň tím, kdo je nejzdrženlivější v projevu emocí. To ale poznáme konkrétněji až u samotné kategorie „emoce“.

Tabulka č. 8 sleduje, jak často se která postavička tázala a otázky dělí na různé druhy.

Tabulka č. 8 – Verbální projevy – věty – otázky, 70. léta

verbální projevy - věty - OTÁZKY						
70. léta			Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
otázka	doma	neznalost		1	1	
		bezradnost		1		
		rétorická	8	1	4	4
	venku	neznalost	6	4	6	3
		bezradnost	6	4	6	5
		rétorická	8	9	19	8
	city	neznalost		1	2	1
		bezradnost		1		
	technika	neznalost	5	4	1	
		bezradnost	2			
	jiné		30	29	32	28
	CELKEM		65	55	71	49

Tím, kdo se nejčastěji táže, je Bobík. Velkou část otázek tvoří rétorické pronesené ve veřejné sféře a jiné. Druhou nejčastější postavou, která se na něco ptá, je Fifinka. Pokládá nejvíce otázek, týkajících se techniky, často se také ptá ve veřejné sféře a doma je tím, kdo nejčastěji pokládá rétorické otázky. V oblasti citové se naopak nemusela ptát ani jednou. V oblasti technické je také důležité, jak často vyjadřuje bezradnost a jak často neznalost - dokumentující, že se jako žena o techniku příliš nezajímá a nemá o ní tedy znalosti, jako muži. Tím, kdo nejméně často potřebuje něco zodpovědět, je Myšpulín.

Vůbec nejčastěji se však postavičky projevují normálními větami a souvětími. Následující tabulka (č. 9) představuje konkrétnější pohled na tento způsob verbálního projevu.

Tabulka č. 9 – Verbální projevy – jiné věty, 70. léta

verbální projevy - JINÉ VĚTY						
70. léta			Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
poučování	aktivní	doma	3	2	4	20
		venku	5	12	8	32
	pasivní	doma	6	4	4	
		venku	3	5	4	
navrh. řešení	doma		6	4	4	6
	venku		12	9	15	21
	technic.				1	13
	citové		1			
rozděl. úkolů	doma		16		6	8
	venku		12	8	15	27
vyčítání			12	3	9	1
napomínání			13	7	4	14
oznamování	doma		18	7	8	24
	venku		28	22	22	41
jiné věty	doma		67	58	84	64
	venku		168	138	188	134

Vidíme, že Myšpulín velmi často poučuje ostatní, a to jak v domácí, tak veřejné sféře. Překvapivě právě Pind'a je druhým, kdo na veřejnosti nejčastěji poučuje. Poučovány jsou všechny postavičky, kromě Myšpulína, který funguje jakožto autorita, otec. Ten také navrhuje vůbec nejčastěji řešení problémů a situací, a jeho dominantní sférou je technická oblast.

Problémů, týkajících se citů, se příliš neobjevuje, ale vidíme, že postavička, která dostává šanci je vyřešit, je Fifinka. Té je skutečně vymezena domácí sféra, kde nejčastěji rozděljuje ostatním úkoly, je tedy tou, kdo v danou chvíli rozhoduje o tom, co, kdo a jak bude doma dělat. Nejčastěji také vyčítá jiným jejich chování a napomíná je, společně s Myšpulínem. Tato

„rodičovská“ dvojice také nejčastěji oznamuje zbylým postavám nové skutečnosti, které jsou zásadní pro daný děj a situaci. Kategorie „oznamování“ vypovídá o tom, či projev je v danou chvíli nejzásadnější, kdo si nejvíce všímá, je iniciativní a přispívá k posunu děje.

Podle verbálních projevů můžeme už nyní poznat, že prvních devět let vydávání časopisu byl Myšpulín tím, koho můžeme vnímat jako zásadního pro příběh, toho, kdo má nejvíce prostoru a pozornosti, ačkoli je druhou postavou, která se objevuje nejčastěji. Vidíme, že jeho dominantní sférou je ta veřejná, zatímco Fifinka zaujímá výsadní pozici v té domácí. Je také tou, která může společně s Myšpulínem regulovat chování jiných, má právo vyčítat a napomínat. V tomto směru má tedy opravdu roli matky, zatímco Myšpulína můžeme chápat jako jejího partnera, otce.

V druhé části analyzovaných časopisů, která obsahuje nejvíce – 60 - čísel, můžeme vidět, že jak Bobík, tak Myšpulín, dostávali k verbálnímu projevu (viz tabulka č. 10) o mnoho více prostoru, než zbylé dvě postavy, Pind'a s Fifinkou. Pind'a zůstává na posledním místě, a opět je to Myšpulín, kdo se nejčastěji vyjadřuje v celých větách, ačkoli v celkovém součtu dostává nejvíce prostoru Bobík. Velkou část jeho projevu ale tvoří jednoslovná vyjádření a také citoslovce – ty právě Bobík používá nejčastěji. Jaký typ citoslovcí to ale je?

Tabulka č. 10 – Verbální projevy, 80. léta

VERBÁLNÍ PROJEVY				
80. léta				
	Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
celkem verb.projev	772	742	1027	998
- z toho slova	72	87	116	80
- z toho citoslovce	12	24	55	14
- z toho věty	700	655	911	918

Jak můžeme vidět v tabulce č. 11, Bobík nejčastěji projevuje citoslovci námahu (uf,ech, uch), a zdaleka nejvíce používá napodobujících citoslovcí. Zajímavé ale je, že je u něj také zastoupen pláč a to o jeden případ více, než u Fifinky. Bobík také často projevuje vztek, nejvíce ze všech postav, a společně s Pind'ou také často cítí bolest. Je zajímavé všimnout si u Pindi a Fifinky, v kterých kategoriích jsou jejich citoslovce zastoupeny. Zatímco se Bobík s Myšpulínem projevovali téměř všemi druhy citoslovcí (až na „kontakt s dětmi a zvířaty“), zbylým dvěma postavám jsou určeny jen některé druhy. V této dekádě se nejméně jednoslovnými vyjádřeními obsahujícími citoslovce projevovala Fifinka, následována pak hned Myšpulínem.

Tabulka č. 11 – Verbální projevy - citoslovce, 80. léta

verbální projevy - CITOSLOVCE					
80. léta		Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
citová	námaha		2	10	
	bolest	1	8	6	1
	pláč	3		4	1
	vzteky			3	1
	jiné	3	9	11	7
kontaktní	povelová	1		2	1
	pozdravová			1	1
	kontakt děti a zvířata	3	2		
napodobující		1	3	21	3

V případě otázek (tabulka č. 12) můžeme vidět jednu anomálii – zatímco Fifinka je v celkovém verbálním projevu i v projevu ve větách na třetím místě, je druhou, která se nejčastěji na něco ptá, a to právě v situacích, které odpovídají genderovým stereotypům ohledně žen – nerozumí technice a projevuje neznalost ve veřejné sféře, zatímco na věci týkající se soukromé sféry se nemusela ptát ani jednou. Naopak mužské postavy se v rámci soukromé sféry dotazovaly všechny, bezradnost pak projevovali Bobík a Myšpulín. Opět se tedy objevuje vzorec, který jsme zaznamenali výše, v 80. a 90. letech se konstrukce Fifinky stále více podobá tradiční femininitě.

Tabulka č. 12 – Verbální projevy – věty, otázky, 80. léta

verbální projevy - věty - OTÁZKY						
80. léta			Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
otázka	doma	neznalost		2		3
		bezradnost		1	3	2
		retorická			1	
	venku	neznalost	12	2	4	3
		bezradnost	1	4		3
		retorická		2	2	2
city		neznalost	1	1	1	2
		bezradnost		1		1
	technika	neznalost	6	4	4	2
		bezradnost				1
	jiné		107	84	126	86
	CELKEM		127	101	141	105

Jistý trend, kterého jsme si všimli v předchozí dekádě, vidíme narůstat i v případě příběhů z osmdesátých let. V rámci vět (tabulka č. 13) Myšpulín opět absolutně nejčastěji někoho poučuje, a to v obou sférách. Tím, kdo je naopak explicitně poučován, je nejčastěji Fifinka, zvláště ve veřejné sféře. Zůstalo jí také právo často napomínat a vyčítat. Častěji než Pind'a ale navrhuje řešení problému a také rozhoduje o činnosti ostatních – rozděluje úkoly jak doma, tak venku. Druhé místo v četnosti jí zůstává i v oznamování v soukromé sféře. Tím, kdo téměř vždy zaujímá poslední místo, je opět Pind'a.

Tabulka č.13 – Verbální projevy – jiné věty, 80. léta

verbální projevy - JINÉ VĚTY						
80. léta			Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
poučování	aktivní	doma	2	3	4	30
		venku	3	4	8	57
	pasivní	doma	8	6	1	
		venku	14	4	4	2
navrh.řešení	doma		13	8	11	24
	venku		15	14	17	35
	technic.				2	19
	citové					
rozděl.úkolů	doma		14	6	8	20
	venku		18	7	7	38
vyčítání			10	1	3	3
napomínání			24	2	4	11
oznamování	doma		19	11	13	28
	venku		12	18	13	21
jiné věty	doma		182	180	261	188
	venku		261	300	419	339

Poslední, třetí dekadou završíme kapitolu verbálních projevů a podíváme se, zda došlo v porevoluční době k nějakým posunům, či zda se naopak prohlubovaly již nastíněné trendy. A konečně se také seznámíme s výsledky kategorie „používání zdrobnělin“.

V analyzovaných číslech z devadesátých let už není tak velký rozdíl mezi těmi postavami, co se nejvíce a nejméně verbálně projevují (viz tabulka č. 14), a dokonce se hned po Myšpulínovi dostává v pořadí na druhé místo Fifinka, takže se stává tím, kdo se jako druhý nejčastěji verbálně projevuje a používá celé věty. Zůstává jí však primát v počtu položených otázek a opět v již zmíněných oblastech – technice a veřejném prostoru (tabulka č. 16). U všech postaviček dochází k umírnění v používání citoslovcí (tabulka č. 15, srov. tabulka č. 11).

Tabulka č. 14 – Verbální projevy, 90. léta

VERBÁLNÍ PROJEVY					
90. léta					
		Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
celkem verb.projev		453	326	436	493
z toho slova		32	29	32	29
z toho citoslovce		9	10	12	9
z toho věty		421	297	404	464

Tabulka č. 15 – Verbální projevy - citoslovce, 90. léta

verbální projevy - CITOSLOVCE					
90. léta		Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
citová	námaha		1		
	bolest	3		3	3
	pláč	2			
	vzteky		1		1
	jiné	2	4	3	3
kontaktní	výzvoňová	2		3	1
	kontakt děti a zvířata	1		1	
napodobující			5	3	2

Tabulka č. 16 – Verbální projevy – věty, otázky, 90. léta

verbální projevy - věty - OTÁZKY						
90. léta		Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín	
otázka	doma	neznalost		2		
		bezradnost	1	1		
		rétorická	4	1	4	2
	venku	neznalost	4	5	4	1
		bezradnost	3	3		1
		rétorická	6	8	8	3
	city	neznalost		1	1	
		bezradnost				
	technika	neznalost	7	2		
		bezradnost		1		
	jiné		31	15	19	26
	CELKEM		56	39	36	33

V případě většiny verbálního projevu – celých vět bez otázek (tabulka č. 17), pak vidíme, že Myšpulín stále dominuje veřejnému prostoru, nejčastěji v něm poučuje, navrhuje řešení, rozděluje úkoly a oznamuje nové skutečnosti. Fifinka je v tomto prostředí nejčastěji poučovanou postavou, ale je opět první v tom, kdo napomíná, a také zdaleka nejčastěji oznamuje nové skutečnosti v soukromém prostoru, tedy doma. Také je tím, kdo doma nejčastěji mluví. Svoji pozici nezměnil Pind'a, který je v četnosti verbálního projevu daleko pozadu za ostatními třemi postavami.

Tabulka č. 17 – Verbální projevy – jiné věty, 90. léta

verbální projevy - JINÉ VĚTY						
90. léta			Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
poučování	aktivní	doma	5	1	4	15
		venku	7	4	7	32
	pasivní	doma	1	5	6	
		venku	9	5	1	
navrh. řešení	doma		10	4	10	14
	venku		10	7	15	26
	technic.			2	1	17
	citové		1			
rozděl. úkolů	doma		6	4	2	8
	venku		9	5	10	29
vyčítání			4	3	3	5
napomínání			10	1	2	2
oznamování	doma		26	16	10	13
	venku		20	19	23	37
jiné věty	doma		83	55	76	65
	venku		174	137	201	168

Tabulka č. 18 – Používání zdrobnělin, celkem

POUŽÍVÁNÍ ZDROBNĚLIN				
	Fifinka	Pind'a	Bobík	Myšpulín
70. léta	16	9	7	10
80. léta	29	8	27	10
90. léta	6	6	8	5
CELKEM	51	23	42	25

Tabulka (č. 18) poskytující přehled používání zdrobnělin v rámci všech analyzovaných příběhů nám ukazuje, že se ženská postava v tomto ohledu projevuje stereotypně femininně, a to

během všech dekad. Zajímavé ovšem je, že se pomocí zdrobnělin vyjadřuje poměrně často také Bobík. Podrobnější sémantická analýza tohoto jevu by nám o něco více napověděla, v jakém smyslu používají jednotlivé postavičky zdrobněliny a o jakých charakterových rysech to vypovídá. Mým osobním postřehem je to, že Bobík i Myšpulín mají tendenci používat zdrobněliny ve chvílích, kdy jimi chtějí něco/někoho zesměšnit, naopak Fifinka je používá jako vyjádření něhy a láskyplného vztahu (zdrobněliny vlastních jmen, zdrobněliny zvířat – „špačiček“ apod.). U Bobíka se několikrát opakují slova jako „mašinka“ („to je ale mašinka“), „buřtíky, buřtíčky, buchtíčky“, používá je tedy jako vyjádření vlastních zálib a zájmů, nikoli (jako Fifinka) vztahů k druhým.

Můžeme konstatovat, že v rámci těchto výsledků je jasně vidět, které postavy příběhům dominují a které jsou naopak v pozadí, a můžeme již vysledovat tendence tradičně konstruovat ženskou postavu a její mužský protějšek, kterým je Myšpulín. Ten je nejvíce spojován s veřejnou sférou, kde je vůbec nejdominantnější postavou (nejčastěji zde zaujímá vedoucí úlohu, rozděluje úkoly, oznamuje, navrhuje řešení situace), zatímco Fifinka je spojována se sférou soukromou (oznamuje nové skutečnosti, rozděluje úkoly a organizuje zde činnost, v 90. letech se v této sféře také nejčastěji ze všech nějak verbálně projevuje, zatímco ve veřejném prostoru zaujímá po všechny dekady poslední nebo předposlední místo). I v rámci kategorie „poučování“ stojí tyto dvě postavy proti sobě. Zatímco Myšpulín jakožto největší autorita ze čtyřlístku nejčastěji poučuje, Fifinka je postavou nejčastěji poučovanou, a to ve větší míře na veřejnosti, nežli doma. V opozici se nacházejí i v oblasti otázek, které můžeme chápat jako jeden z ukazatelů aktivity a pasivity (tázající se osoba potřebuje od někoho poradit, pomoci, je v danou chvíli v závislém postavení). Fifinka vůbec nejčastěji ze všech pokládá otázky, a to především ohledně jí jakožto ženě neznámých oblastí (technika, veřejný prostor), Myšpulín se táže nejméně často.

Fifince jsou zároveň přisuzovány další projevy, na které má podle svého genderu „právo“ – může často vyčítat a napomínat ostatní (příčemž Myšpulín je druhý, kdo nejčastěji ostatní napomíná), připomínat to, jak by bylo správné se chovat, projevovat emoce jako je pláč, doprovázet svůj kontakt s dětmi a zvířaty citoslovci, a především pak používat zdrobněliny. Shora uvedené nás nemusí překvapit, pokud si vzpomeneme, že tato dvojice byla ze začátku koncipována jako partnerská, a že podle scenáristky vlastně v rámci čtveřice symbolicky představuje pár – matku a otce.

4.1.1.3 Činnosti

Při výběru činností, které budu sledovat, jsem vycházela jak z genderových stereotypů, tak z vlastních příběhů. Rozhodla jsem se oddělit kategorii věnující se aktivitě a pasivitě, jakožto atributům, které jsou dvěma pohlavím připisovány, a při jejich sledování vycházet z celkového kontextu příběhu. U těchto i zbylých jednotlivých činností jsem zavedla podkategorie „úspěch“ a „neúspěch“, mají pomoci zjistit, zda je daná činnost zobrazena jako patřičná pro danou postavičku, či nikoli. Zároveň celá kategorie „činnosti“ sleduje celkově, zda je daná postava s tou kterou činností spojována, nevycházím tedy pouze z toho, že se na obrázku někdo přímo něčemu věnuje, ale také z toho, zda o něm ostatní mluví v tom smyslu, že je to jeho doména, měl by to dělat, bude to dělat, dělal nebo dělá to. Podobným způsobem pak postupuji u kategorie emocí.

Jak projevy aktivity, tak pasivity, dělím podle prostředí, v kterém se odehrají. Aktivitu chápu jako rozhodné a iniciativní chování, konání, kterým aktivní postavička výrazně přispívá k vyřešení situace či problému, do které/ho se (nejčastěji) dostala celá čtveřice. Aby bylo možné blíže definovat aktivní projevy, rozdělila jsem tuto kategorii do čtyř okruhů. Na „vedoucí úlohu“ – postavička vede ostatní, rozhoduje o budoucím konání a chování dalších postav, staví se do role zástupce a prostředníka (např. při komunikaci s cizí osobou mluví jménem celého čtyřlístku), rozděljuje úkoly, oznamuje všem důležité zprávy, řídí dopravní prostředek, v kterém celá čtveřice jede, je zkrátka v danou chvíli tím, kdo velí a určuje směr; dále pak „nacházení řešení“ - postavička nalézá nové způsoby, jak vyřešit situaci, má nové nápady, a ostatní ji následují. Tato kategorie sleduje především schopnost zhodnotit situaci a nalézt nejlepší možné řešení, iniciativu, to, kdo je v daném příběhu zobrazen jako nejpřínosnější vzhledem k vyřešení problému a posunutí děje. Postavička samozřejmě může navrhnout řešení, která se nezrealizují a jsou předem odmítnuta, nebo která se projeví jako špatná, pak ovšem budou spadat do podkategorie „neúspěch“.

Třetím druhem aktivity je „fyzická aktivita“. Postavička tímto způsobem aktivity řeší problém či vzniklou situaci, tedy zapojením fyzické síly (např. rychlý běh, silné paže, ale i šikovné ruce, hbitost, mrštnost), nebo přímo bojem. Konečně pak „smírčí řešení“, chování, které řeší vzniklou situaci jiným způsobem, než fyzickou aktivitou, či novým nevyzkoušeným řešením. Jde především o přátelská gesta směřující k uklidnění situace, nalezení smírčího konsensu, může jít např. o zavolání policie ve chvíli, kdy by byl jinak nepřítel potrestán bez soudu a nepřiměřeně apod.

Způsoby projevení pasivity, tedy protikladu aktivity, jsem rozdělila vzhledem

k charakterům příběhů na „pozici oběti“, „nesnáze“ a „nešikovnost“. Případ, kdy se z někoho stane oběť, chápu tak, že se daná postava dostane proti své vůli a kvůli někomu jinému do nepříjemné situace, kdy je omezována, či jí je ubližováno, nebo v tomto smyslu vyhrožováno, a nemůže v danou chvíli konat nadále svobodně. Tato situace je zapříčiněna někým jiným, čímž se liší od zbylých dvou kategorií, kdy v případě „nešikovnosti“ za vzniklou nepříjemnou situaci může sama postavička, způsobila si jí ať už přímo pasivitou, či nešikovností, naivitou, zbrklostí, a nejedná se o činnost, která by se mohla zařadit do kategorie „aktivita-neúspěch“. V případě „nesnází“ se postava ocitá v nepříjemné situaci, kdy je třeba pomoci a zásahu někoho jiného, ale nejedná se o výsledek konání samotné postavy nebo někoho jiného (nejčastěji zásah přírody, či selhání techniky). Je pravda, že ne všechny případy svědčí přímo o pasivitě daného aktéra, ale napovídají něco o tom, jak jsou celkově jednotlivé postavy prezentovány, zda mají na základě svého charakteru tendenci dostávat či nedostávat se do určitých situací.

V první tabulce tedy shrnuji výsledky těchto kategorií pro všechny dekády, následně se potom budu věnovat jednotlivým činnostem.

Jak se v tomto ohledu projevují jednotlivé postavy:

Fifinka dominuje v soukromé sféře, kdy je v pořadí druhou postavičkou, která nejčastěji zaujímá vedoucí úlohu nebo navrhuje řešení. Vedoucí úlohu ve veřejné sféře zaujímá jen v 8,5 % případů (Myšpulín v celých 75 %), zatímco doma je poměr rapidně odlišný: Fifinka 37,5 % případů, Myšpulín 46 %. Fifinka se v soukromé sféře skoro nedostává do nesnází nebo jiných nepříjemných situací vlivem své nešikovnosti, zatímco ve veřejné sféře projevuje nešikovnost a dostává se i do nesnází, i když zdaleka ne tak často, jako jiné postavy. Nejméně často řeší problémy použitím fyzické síly, a to v obou sférách, přičemž v té veřejné nejčastěji ze všech prosazuje smířčí řešení situace. Pokud navrhuje řešení ve veřejné sféře, tak většinou úspěšně, bohužel se tak děje jen v 10 % všech případů. Fyzický způsob řešení situace používá především v příbězích ze 70. let, ale i tak nejméně často ze všech postav. Z časového hlediska si můžeme povšimnout, že je Fifinka vykreslena tradičně nejvíce v 90. letech (spojování s domácí sférou, kde zaujímá vedoucí roli a navrhuje řešení stejně často, jako Myšpulín, a naopak ve veřejné sféře se ji podobné aktivity nedaří a ani při nich není příliš často zobrazena).

Pind'a nejméně často zaujímá vedoucí roli, vzhledem k množství případů se to dá považovat spíše za vzácnou výjimku, pokud je právě on aktivní tímto způsobem. Pokud nachází řešení, pak úspěšněji v domácím prostředí, než na veřejnosti, kde má dokonce neúspěšných případů více, než úspěšných. V množství situací, kdy se snažil řešit problém použitím fyzické síly a schopností, se řadí na druhé místo a předčí i Myšpulína. Velmi často se dostává do nesnází

nebo do pozice oběti a vůbec nejčastěji projevuje nešikovnost ve veřejné sféře. Jako ten, komu se nic nedaří, je nešikovný a neúspěšný, je Pind'a prezentován především v příbězích ze 70. let, 90. léta jsou pak k němu v tomto směru mnohem laskavější.

Tabulka č.19 – Aktivita/pasivita

AKTIVITA - PASIVITA, celkový přehled																		
			Fifinka				Pind'a				Bobík				Myšpulín			
aktivita			70.	80.	90.		70.	80.	90.		70.	80.	90.		70.	80.	90.	
doma	vedoucí	úspěch	9	14	7	30	1	4		5	2	5	1	8	9	21	7	37
		neúspěch				0		1		1				0				0
	řešení	úspěch	6	10	9	25	8	2	1	11	5	3	1	9	18	20	10	48
		neúspěch	2		1	3				0			1	1	6	5		11
	fyzično	úspěch			1	1	1			1	14	3		17	3	3		6
		neúspěch				0	2			2		11		11				0
	smírčí	úspěch			1	1				0				0		1		1
neúspěch					0				0				0				0	
venku	vedoucí	úspěch	9	7	5	21	3	1	1	5	19	9	9	37	57	95	35	187
		neúspěch	1		2	3	3			3	3		1	4	3	1	3	7
	řešení	úspěch	7	6	3	16	3	4	5	12	12	11	4	27	37	44	21	102
		neúspěch			1	1	10	2	1	13		2	1	3		1	6	7
	fyzično	úspěch	7		1	8	13	4	4	21	26	18	16	60	6	7	4	17
		neúspěch	1			1	10	3		13	17	9		26	4			4
	smírčí	úspěch	7	5	2	14		1		1		1	1	2	3	3	2	8
neúspěch				2	2				0				0				0	
pasivita																		
	oběť	doma	1	9	4	14	1	13		14		11	3	14	1	2	2	5
		venku	1	7	4	12	12	6	11	29	13	6	14	33	4	3	1	8
	nesnáze	doma	1			1	3			3	8	3		11	1	1		2
		venku	4	15	2	21	11	25	5	41	12	28	4	44	7	19	2	28
	nešikovnost	doma	1			1	2	18		20		4	3	7	2	3	7	12
		venku	12	1		13	20	15	1	36	15	14	5	34	2	4		6

Bobík je jasně tou postavou, která nejčastěji řeší problémy fyzickým způsobem, má však často neúspěch. Také se nejčastěji dostává do nesnází a projevuje také velmi často nešikovnost, převážně mimo domov. Může se zdát poněkud překvapivé, že právě on, jakožto statečná a aktivní postavička, se dostává nejčastěji ze všech do pozice oběti ve veřejné sféře. Zde by nám k osvětlení tohoto faktu pomohl jiný typ analýzy, který by tento jev konkrétněji sledoval⁵².

⁵² Jistým vysvětlením může být rozdílný charakter situací, kdy je obětí Bobík a kdy jiná postava. Zatímco minimálně dva celé příběhy jsou postaveny na tom, že je Bobík unesen a za jakých okolností se ho podaří vysvobodit (viz 1995/10, 1996/8), u ostatních postav je jejich role oběti spíše epizodní a tudíž vykreslena na menším

Bobík je nejméně aktivní postavou v soukromé sféře, zatímco v té veřejné právě on jako druhý po Myšpulínovi navrhuje řešení a většinou úspěšně. Z časového hlediska můžeme vidět, že je jako bojovník, který řeší vše silou, prezentován především v 70. letech, zároveň se v této době dostává poměrně často svou vinou do potíží, viz kategorie „nešikovnost“.

Myšpulín je zcela zřetelně tím, kdo zaujímá nejčastěji vedoucí úlohu, především pak ve veřejné sféře, četnost těchto situací je 5 x (!) vyšší, než u druhého v pořadí, Bobíka. Nejčastěji navrhuje řešení a málokdy se plete (ve veřejné sféře v necelých sedmi procentech). K vyřešení situace používá mozek, nikoli svaly, i když občas se uchýlí i k tomuto řešení (v příbězích šlo hlavně o případy, kdy pomáhal Bobíkovi). Občas také podporuje smířčí vyřešení situace. Nejméně často se stává obětí a v případě nesnázi a nešikovnosti je v četnosti na třetím místě. Častěji však nešikovnost projevuje doma, nežli venku. Z hlediska času nenalézám větší výkyvy a změny, Myšpulín si drží svou pozici celých třicet let.

Další sledované činnosti se týkaly rozdělení domácích prací – zda postavičky vykonávají ty druhy prací, které se tradičně připisují jejich genderu a jak jsou v nich úspěšné, dále pak zacházení s technikou (rozdělila jsem do více kategorií podle druhu techniky a sleduje se opět, zda je daná postavička úspěšná, nebo má při kontaktu s danou technikou problémy), sportu (opět stejné hledisko, jako u domácích prací), kategorie „pečování“ – kromě klasického pečování o druhé formou ošetřování a snahy o jejich komfort také pečování o sebe (tedy o své zdraví, vzhled, kondici), dále ochraňování (jak aktivní, tak pasivní – kdo je ochraňován), poskytování emocionální podpory, a péče o materiální složku – kdo ze čtyřlístku nakupuje, obstarává jídlo a další předměty denní potřeby, uspořádává je. Jako speciální kategorii jsem také vyčlenila „ženskou práci“, činnosti, které se nedají snadno zařadit do „domácí práce“ nebo „pečování“. Jedná se např. o balení zavazadel před cestou, zkrášlování prostředí, servírování a zajišťování potravy (nikoli formou nakupování, ale např. starost o to, zda je na cestách s sebou svačina), a péče o děti – tu jsem nezařazovala do „péče o jiné tvory“.

K vytvoření v tabulce poslední kategorie „peacemaker“ – tedy ten, kdo nejčastěji urovnává spory, snaží se zachovat a reprodukovat mír a dobré vztahy s okolím – jsem byla inspirována teorií z profeministického proudu mužských studií (Havelková, 2006). Podle ní má žena jakožto médium ve společnosti čtyři funkce a jednou z nich je právě tato tmelící, urovnávající spory, jakýsi „posel míru“. Zařadila jsem ji proto, aby sledovala, zda ta postavička, která uklidňuje, „ohlazuje hrany“ ve vztazích, má ženský gender, či tato funkce mezi postavičky podle genderu rozdělena není.

---

počtu kódovacích jednotek. Vysoké číslo u kategorie „obět“ v případě Bobíka tak vlastně spíše potvrzuje stereotyp, nežli naopak (pokud se ze srdnatého a silného Bobíka stane oběť, pak je to natolik výjimečná situace, že je na ní postavena celá zápletka daného příběhu).

Tabulka č.20 – Činnosti, celkový přehled

ČINNOSTI, celkový přehled																			
			Fifinka				Pind'a				Bobík				Myšpulín				
			70	80	90	sum	70	80	90	sum	70	80	90	sum	70	80	90	sum	
domácí práce	vaření	úspěch	13	31	27	71	1	4		5	1	2		3		2		2	
		neúspěch	6	1	2	9		2		2				0				0	
	femin.	úspěch	10	16	9	35	2	6	1	9	1	8		9	1	3		4	
		neúspěch				0		4		4		2		2		1		1	
	maskul.	úspěch		2		2	1	14	9	24	4	20	8	32	2	22	8	32	
	neúspěch		1		1		4	1	5				0				0		
ženská práce		úspěch	19	26	18	63	3	3	1	7		1		1				0	
		neúspěch		1		1				0				0		2		2	
pečování	emoc.podpora		9	10	10	29	4	2	5	11	1	4	3	8	3	5	5	13	
	materiál	shánění	9	2	1	12	13	10	6	29	19	10	2	31	17	10		27	
		uspořád.	5	2	1	8				0				0				0	
	ochraňování	aktivní	1			1	2			2	4	1	3	8	6		2	8	
		pasivní	8	1	2	11	4		2	6				0				0	
	péče o jiné			30	12	14	56	2	3	4	9	1	1	4	6			8	8
	péče o sebe			8	10	4	22	2			2		1	4	5				0
technika	domácí	úspěch	1	1		2				0				0				0	
		neúspěch				0		1		1		1		1		3		3	
	doprava	úspěch	1	7		8			1	1	1	9	1	11	19	40	10	69	
		neúspěch				0		3		3		3		3	3	2		5	
	vynálezy	úspěch	3			3	4	5	5	14	4	4	1	9	20	47	17	84	
		neúspěch			3	3		2	3	5		3		3	1	2	5	8	
	digitální	úspěch	2	10	5	17	3	10	2	15	13	11	3	27	11	17	16	44	
		neúspěch	3			3	3			3	4			4	4			4	
	jiná	úspěch	4			4				0	4	1		5	2	15		17	
neúspěch					0		1		1		2		2		1		1		
sport	maskulinní				1	1	1	11	1	13	1	18	1	20		8	2	10	
		úspěch				0	4		7	11	1	3	9	13	4			4	
		neúspěch	3			3	2			2	6		1	7				0	
	femininní					0				0				0				0	
		úspěch		1		1				0				0				0	
		neúspěch				0				0				0				0	
smíšený	úspěch	23	20	22	65	19	17	24	60	37	17	17	71	11	13	18	42		
	neúspěch		3	16	19	6	4	19	29	2	1	7	10			4	4		
peacemaker			5	6	7	18	3	2		5			3	3	5	3	4	12	

Na výsledcích této části analýzy můžeme vidět, že se postavičky chovaly převážně genderově stereotypně, a to ve všech sledovaných kategoriích. Vaření a femininní domácí práce jsou téměř výhradně starostí Fifinky, která se např. právě vaření věnuje (nebo je s ním

spojována) na 80 kódovacích jednotkách, a je často zobrazeno zároveň jako její hlavní hobby, právě ve chvílích, kdy jsou všechny postavy doma a zbylé tři se věnují svým koníčkům (čtení, modelaření, sledování televize, cvičení, poslech rádia etc.).

Druhou postavou, která se vaření občas věnuje, je pak Pind'a. Ten, ať se věnuje femininním nebo maskulinním domácím pracím, je vždy zobrazen jako ten, komu se něco nedaří, zatímco pokud se maskulinních prací ujmou Bobík a Myšpulín, jsou úspěšní ve 100 % případů. Ženská práce je opět výsadní doménou Fifinky (plných 89 % případů), Bobík se pokusí o některou z činností, které jsou v této kategorii zahrnuty, pouze jednou, Myšpulín dvakrát a neúspěšně (jednalo se o péči o dítě). Zajímavé je, že se těmto pracím věnuje častěji opět Pind'a, např. v díle, kde se pečuje o nemluvně, je právě on ten, kdo pomáhá Fifince při krmení, přebalování, uspávání dítěte.

Fifinka je tím, kdo nejčastěji urovnává spory jak uvnitř čtyřlístku, tak s ostatními osobami (omlouvá se za chování „kluků“), nejvíce ze všech pečuje o svou osobu – celkem 22 x, zatímco Myšpulín nikdy, Bobík jen 5 x (většinou fyzické cvičení pro vylepšení kondice), a Pind'a jen 2 x. U Fifinky se někdy jedná přímo o výraz marnivosti – např. když si kulmuje vlasy v lese; jejím přáním, které chce vyplnit od džina, je vypadat jako manekýna; nebo když má záchvat pláče, protože po pilulkách od Myšpulína zezelená. Pečování o někoho jiného je ze 71 % záležitostí Fifinky, speciální případ - poskytování emocionální podpory - je u Fifinky zastoupen 48 %, o zbylou polovinu se pak dělí další tři postavy. Fifinka je také (a hned po ní opět Pind'a) nejčastěji někým ochraňována (tím, kdo ochraňuje, jsou Bobík a Myšpulín).

Shánění potravy a jiných věcí denní potřeby je prezentováno jako mužská práce, uspořádávání pak ženská práce (např. v dílech 2/1981/8, 2/1984/4, 1/1975/43 je postupováno podle schématu „muži venku obstarávají“, „žena doma čeká a vaří“). Fifinka také nejméně často zachází s technikou, nejčastěji je spojována s tou digitální (fotografuje, natáčí, snaží se opravit televizor – neúspěšně).

Technická oblast je doménou Myšpulína, který kromě zacházení s vynálezy (což je dáno tím, že je právě on vynalézá) také téměř výhradně řídí veškeré dopravní prostředky, kterými se čtyřlístek přepravuje. V díle, kdy se domníváme, že byl Myšpulín unesen, pak usedá za volant Bobík. Druhy techniky zařazené jako „digitální“ a „jiná“, pak ovládá ponejvíce opět Myšpulín, následován Bobíkem. V díle, kde se Myšpulín setkává s domácí technikou, pak naopak selhává a neumí si poradit. Celkově je ale technická oblast prezentována jako mužská, Myšpulínovi připadá 61 % situací, kdy se zacházelo s technikou, zbylým dvěma mužům pak 28 % (Bobík 17 %, Pind'a 11 %).

Mužské postavičky také v mnoha dílech projevují zájem o maskulinní sporty (nejčastěji fotbal a hokej), a také je provozují (když se do hokeje zapojí Fifinka, nedaří se jí a je Myšpulínem napomínána). Ryze femininní sport není téměř zastoupen, i když v jednom díle hraje Fifinka ženský turnaj v tenise. Tenis jsem ale zařadila do smíšených sportů. V rámci těchto se jí a Pind'ovi daří nejméně, nejčastěji je provozuje Bobík, nejméně často Myšpulín, i když naopak neúspěšněji.

Zde bych chtěla zmínit jistou nesrovnalost, která se při analýze vyskytla. Týká se vztahu postaviček k lyžování. Zatímco v několika dílech, které jsem analyzovala (např. 1992/191, 1995/228, 1971/18), celý čtyřlístek bez problémů lyžuje (v díle ze 70. let si dokonce Fifinka vyráží ven zalyžovat sama), díl číslo 253 z roku 1997 najednou začíná tím, že Fifinka na lanovce prohlašuje „Na lyžích jsem ještě nestála.“ a zatímco pro zbytek čtyřlístku představuje zaplacený kurz lyžování pouze zdokonalení jejich schopností, Fifinka je tím, na kom se může v rámci několika obrázků prezentovat namyšlenost a necitlivost instruktora.

Ukázka I., 3/1997/1/2. a 3.strana

Fifinka je díky své „začátečnickosti“ jediným, na koho je neslušné chování lyžařského instruktora výslovně uplatňováno. Je zoufalá, ale za nepříjemnou situaci, kterou způsobil někdo jiný, se právě ona ostatním omlouvá. Kamarádi se jí nezastanou, dokonce ji Myšpulín ještě pokárá.

Z mého pohledu jde o nejen nesmyslné, ale i zbytečné prezentování Fifinky jakožto oběti, protože celý děj příběhu je především o tom, že Čtyřlístek pomůže Krakonošovi, za což od něj dostane různá privilegia a kouzelné předměty, díky nimž může nakonec pomoci ztracenému instruktorovi. Příběh tedy bylo možné vystavět tak, aby nedošlo ke změně zápletky, a zároveň se respektovala skutečnost z předchozích dílů – tedy že Fifi rozhodně lyžovat umí, a to stejně dobře, jako zbytek čtyřlístku.

4.1.1.4 Emoce

V rámci této kategorie nesleduji všechny existující emoce, ale zaměřila jsem se na vybrané, spojované v rámci genderových stereotypů s jedním nebo druhým genderem. Analýza zjišťovala nejen která postavička projevuje kterou emoci a jak často, ale také zda je s tou kterou spojována. Jednotlivé sledované emoce byly: láska, něha (rozdělena na lásku k jiným tvorům, jiným osobám, a k věci), strach (ze situace, z někoho jiného – osoby, ze zvířete, a strach o druhé), vztek (namířený k jiným nebo k sobě), agrese (projevená verbálně, neverbálně), dále pak emoce spojené s pláčem, rozdělené podle toho, proč se pláče (dojetí, zoufalství, lítost), a konečně kategorie romantika, zahrnující charakterové a náladové projevy, které jsou s „romantickou povahou“ spojované, a dále také projevy nerealistického přístupu k situaci, jako je tendence spoléhat na vyšší síly v rozhodující moment děje, víra v magii, zázraky, okultní vědy.

Tabulka č.21 – Emoce, celkový přehled

EMOCE - celkový přehled																	
		Fifinka				Pind'a				Bobík				Myšpulín			
		70.	80.	90.	sum	70.	80.	90.	sum	70.	80.	90.	sum	70.	80.	90.	sum
láska	osoba	1	1	1	3				0				0			1	1
	tvor		3		3				0				0				0
	věc		3	1	4				0	1			1				0
strach	situace	12	7	5	24	8	14	9	31			1	1				0
	někdo jiný			1	1	3	4	1	8				0				0
	o druhé	13	14	12	39		5	3	8		1		1	1	1		2
	zvíře	8	6		14	3	2		5			1	1				0
vztek	k jiné	11	7	1	19	4	3		7	13	17	4	34	1	4		5
	k sobě	11	1	2	14	3			3	6	5		11				0
agrese	verbal	3	10	2	15		2	3	5	21	17	18	56	1		4	5
	neverb	2	3	1	6	5	8	4	17	25	26	21	72	5	1	7	13
dojetí		1			1				0				0				0
zoufalství		11	14	7	32	4	3		7	2			2		1		1
lítost		5	9	11	25		1	1	2		3		3	1	1		2
romantika		3	13	4	20	2	2	1	5		1		1				0

Podle tabulky č. 21 již můžeme potvrdit předpoklad zmíněný výše, tedy že Myšpulín je tím, kdo projevuje své emoce (alespoň v rámci sledovaných typů) minimálně. Pokud nějaké projeví, pak jde nejčastěji o neverbální (verbální) agresivitu nebo vztek k jiným osobám. Nikdy se v analyzovaných příbězích nebál, když, tak o druhé. Téměř neprojevuje lásku, něhu, romantické založení, nedojímá se. Bobík je postavou, která má nejvíce „horkou hlavu“ – velmi

často se projevuje agresivně a má vztek (72 % všech agresivních projevů připadá právě na Bobíka). Zbylé emoce jsou u něj zastoupeny minimálně, podobně jako Myšpulín se téměř nikdy nebojí a pokud projevuje náklonnost, která se dá označit za lásku, pak je to k věci (k buchtám).

Zbylé dvě postavičky jsou jasným protipólem. Pind'a, jak už jsem zmínila v kapitole „Slovy autorů“, má jako charakterovou vlastnost bojácnost, není tedy divu, že projevuje velmi často strach. V této emoci mu ale zdařile konkuruje Fifinka, která se dokonce častěji než on bojí nějakého zvířete a vůbec nejvíce projevuje strach a obavy o druhé (78 % všech projevů strachu o druhé připadá Fifince). Pind'a se ovšem dokonce častěji než Myšpulín choval agresivně, občas měl vztek, propadal zoufalství a co je překvapivé – projevoval se jako romantik, tedy v rámci kategorie, kterou bychom připisovali ženskému genderu.

Jediná ženská postava, Fifinka, pak projevuje emoce absolutně nejčastěji ze všech, a jako u jediné postavy jsou u ní zastoupeny všechny sledované kategorie. Je spojována jak s láskou a něhou, tak romantikou, je ale i výbušná a dokonce na druhém místě v projevech souvisejících se vztekem (nutno podotknout, že jsou poměrně stejnou měrou zastoupeny vztek k jiné osobě a vztek namířený k sobě samé). Také se umí projevit agresivně, i když méně často, než mužské postavy, a v souladu s genderovými stereotypy častěji projevuje (nebo je s ní spojována) verbální agresivitu. Velmi často se bojí a velkou měrou právě o druhé. Je postavou, která ze všech nejčastěji pláče, nebo je alespoň namalována se slzou u oka; v rámci různých situací, které ostatní postavy řeší klidně a konstruktivně, se Fifinka propadá do zoufalství (v 76 % případů), a často také něčeho lituje (78 %), přičemž tyto projevy jsou ve většině případů nejen verbální, ale i nonverbální, tedy umocněny způsobem zobrazení – slza u oka, celkové postavení těla, hlava v dlaních apod.

Pokud bychom tedy měli u této kategorie posoudit, zda kladně vypovídá o genderově stereotypních projevech jednotlivých postaviček, pak můžeme odpovědět, že ano. Fifince je připisována jak celková emoční nestálost (časté výbuchy vzteku nebo pláče), tak jednotlivé projevy, jako je sklon k romantice, strach o druhé, nebo lítost. Pind'a, který je prezentován jako „zbabělý“ muž, se v emočních projevech Fifince nejvíce blíží, zatímco Myšpulín si zachovává „chladnou hlavu“, reaguje racionálně, a pokud projeví více nějaké emoce, pak jsou to ty, jež jsou spojované s mužským pohlavím. Nejvíce „živočišná“ mužská postava, Bobík, pak naplňuje stereotyp, že muži mají více sklony k agresivitě. Bobík konflikty, které často sám vyvolává, řeší pěstmi a výhružkami, je „ovládán“ svou výbušností a vztekem, který málokdy umí tlumit a spíše jej většinou dává poznat svému okolí, které se s jeho náladou musí nějak smířit.

V rámci této kategorie jsem opět narazila na nesrovnalost, a sice týkající se stereotypního

spojování ženy a strachu z myši. Celé druhé číslo z roku 1989, příběh s názvem „V komoře je myš“, se týká toho, jak se čtyřlístku daří zbavit myši, přičemž se tři mužské postavy snaží dostat toto zvířátko z domácnosti dříve, než tuto skutečnost odhalí Fifinka. Ta se totiž myši bojí a doma je nesnese.

Čtenáře však tato skutečnost může překvapit, zvláště pokud si pamatuje na dvě starší čísla, konkrétně 38. z roku 1974 a 43. z roku 1975. V tom prvním Fifinka přináší domů myš z televizního studia, kde ji dostala jakožto domácího mazlíčka, stará se o ni a je to milovaný člen domácnosti celého čtyřlístku, dokonce s ostatními spí v posteli. V díle s názvem „V říši sněžného muže“ je pak myška jedinou společnicí Fifinky, která doma vaří, zatímco „kluci“ jsou na houbách, a její přítomnost Fifinku opět nijak negativně nevzrušuje.

Reakci ze 162. čísla si pak můžeme vysvětlit buď tak, že scenáristce v danou chvíli došly nápady, a tak postavila celý příběh na stereotypu, ke kterému si „vypůjčila“ Fifinku. Nebo můžeme spekulovat, zda se Fifinka s postupem času feminizovala v duchu tradičního pojetí, čímž by se vysvětlovalo takovéto „převyprávění“ jejích vlastností. K tomuto by odkazovaly i jiné skutečnosti (viz početní zastoupení veřejná/soukromá sféra, projevy aktivity/pasivity v závislosti na místě jak v činnostech, tak ve verbálních projevech). Zatímco v příbězích ze 70. let můžeme reflektovat duch společnosti nastavené na budovatelský diskurz, v příbězích z pozdějších dob (především pak z 90. let) si je možné povšimnout tendencí k tradičnějšímu, stereotypnějšímu pojetí genderových rolí.

Ukázka II., 2/1989/2/4

4.1.1.5 Interakce

V předchozích kapitolách jsme si už mohli udělat obrázek o tom, jakou pozici v rámci příběhů daná postavička zaujímá, jak je vykreslena, a tak tato kategorie sledující jak a s kým která postavička interagovala, bude již spíše doplněním. Postavičky interagovaly buď v domácím prostředí, nebo veřejném prostoru, a osoby jsou rozděleny podle toho, zda se jednalo o někoho známého, s kým se buď znaly již dříve, nebo spřátelily, nebo neznámého.

Spojování Fifinky s domácí sférou se potvrzuje i u této kategorie, neboť je to právě ona, kdo doma nejčastěji s někým cizím interaguje, ať už jde o známou nebo neznámou osobu. Ve veřejné sféře je také Fifinka ten, kdo si nejčastěji povídá či se jinak kontaktuje s někým dalším, ovšem jen pokud jde o někoho známého. Čísla týkající se interakce s neznámými osobami kopírují tendence, které známe z verbálních projevů či početního zastoupení, tedy že se nejčastěji jedná o Myšpulína a Bobíka, poté následuje pauza a za ní Fifinka, jako poslední Pind'a.

Tabulka č.22 – Interakce, celkový přehled

INTERAKCE - celkový přehled																	
		Fifinka				Pind'a				Bobík				Myšpulín			
		70.	80.	90.	sum	70.	80.	90.	sum	70.	80.	90.	sum	70.	80.	90.	sum
známá osoba	doma	3	10	15	28		2	4	6		2	6	8		3	5	8
	venku	10	16	29	55	6	11	11	28	16	16	21	53	10	21	19	50
neznámá osoba	doma	1	11	5	17		1		1	1	14	2	17		14	2	16
	venku	23	36	33	92	9	31	30	70	31	60	49	140	38	67	41	146

Než přejdu ke kategorii, která v rámci příběhů sledovala explicitní podporování/nepodporování genderových stereotypů, budu se věnovat výsledkům analýzy titulních stran.

4.1.2 Titulní strany

Titulní strany většinou ve zkratce odrážejí děj daného příběhu, roli jednotlivých hrdinů a jejich projevy. Analýza sledovala podobné kategorie jako u příběhů, přičemž vzhledem k nulovým verbálním projevům a absenci děje, přihlížela více ke způsobu zobrazení. Zda je daná postava zobrazena v popředí, v pasivní pozici, nebo jako aktivně konající, zda je prezentována jako oběť či v nesnázích, v případě činností potom u každé přidávám podkategorii „nelze posoudit“, což

znamená, že se postava dané činnosti věnuje, ale ze způsobu zobrazení nelze jednoznačně usoudit, zda úspěšně, či neúspěšně.

Všechna výsledná čísla nabízí tabulka v přílohách, zmíním zde jen přehled, který v podstatě koresponduje s tím, co nabídla analýza celých příběhů. Způsobem zobrazení je jako nejdůležitější osoba představen Bobík, v sedmi případech je jeho postava v popředí, a ve čtyřech je na titulní straně sám. Většina titulních stran není z domácího prostředí, a nabízí pohled na postavičky mimo domov. V této sféře je nejaktivnější opět Bobík (23 případů), následován Myšpulínem (20), Pind'ou (6) a Fifinkou (3).

Fifinka je naopak nejčastěji zobrazena jako pasivní postava (celkem 14 x), Pind'a je pasivní v pěti případech, Bobík nikdy a Myšpulín jednou. I obětí se nejčastěji stává Fifinka. Postavičky se často potýkají s nesnáze, všechny mužské postavy vyrovnaně, Fifinka jen 3 x a to vždy ve veřejné sféře, zatímco kluci i v té domácí. Fifinka je spojována s vařením, péčí o jiné, s láskou a něhou, a se slabostí (slza u oka, pasivní pozice, potřeba být ochraňována – Myšpulínem či Bobíkem, nikdy Pind'ou, ten naopak sám potřebuje ve dvou případech být chráněn). Společně s Pind'ou projevuje Fifinka nejčastěji strach, s Bobíkem a Myšpulínem je v rámci titulních stran spojován jen výjimečně. Bobík je spojován se vztekem a agresivitou, Myšpulín pak nejčastěji s technikou. Na většině titulních stran jsou všichni členové čtyřlístku pohromadě, případy, kdy tomu tak není, tvoří spíše výjimky z počátku 70. let.

Jak už bylo řečeno, celkově jsou poselství ohledně charakteru, projevů, činností jednotlivých postav prezentována již na titulních stranách a korespondují s těmi, které nabízejí příběhy, i když ne vždy. Fifinka s Pind'ou jsou často zobrazeni jako postavy neúčastníci se děje, někdy přímo pasivní (stojí stranou, mají ruce za zády, sedí, zatímco ostatní stojí, pouze pozorují dění), ačkoliv v rámci příběhů k vyřešení problému svou měrou přispívají, a úspěch není jen záležitostí dvou mužských postav, jak by se z titulních stran dalo soudit.

4.1.3 Další genderové stereotypy

Kromě sledování kategorií jako je chování, projevoování emocí, verbální projev, interakce s jinými osobami a početní zastoupení, jsem se v průběhu analýzy, při pročitání jednotlivých příběhů, rozhodla přidat na závěr kategorii, která by sledovala přímo verbalizované stereotypy ohledně pohlaví, popř. vyjádření, která by naopak šla „proti“ genderovým stereotypům. K mému překvapení se totiž do těchto příběhů pro děti dostalo poměrně mnoho takových vyjádření, která přímo podporují genderové stereotypy.

Velká část z nich je zaměřena na ženské pohlaví a také na zdůrazňování odlišností mezi

muži a ženami, což by někoho mohlo překvapit vzhledem k tomu, že scenáristkou byla a je právě žena. Nedostatek její sebereflexe by do jisté míry mohla vysvětlit doba vzniku příběhů, tedy éra komunismu, a tudíž minimální informovanost a pozornost věnovaná feminismu a genderovým studiím, jak už jsem zmínila v teoretické části. Nicméně ani devadesátá léta nepřinesla v tomto směru do příběhů více kritičnosti, ba právě naopak, některé příběhy jsou celé věnované tomu, aby se udrželo a ospravedlnilo status quo, o čemž se ještě zmíním později. Reflexe genderové tematiky se tedy nedostavila.

Vzhledem k tomu, že pro mne osobně byly stěžejními léty v této analýze léta osmdesátá, představím zde stereotypní vyjádření z této doby. Nejprve se krátce zmíním o příbězích ze 70. let, které přinesly jak na začátku, tak v celém jejich průběhu, celkem 15 takovýchto vyjádření (4 zaměřené konkrétně na mužskou část čtyřlístku, 9 na Fifinku a 2 obecně⁵³). Poslední dvě, tedy zaměřená obecně, se týkala rozdělování sportů na ty „pro holky“ a „pro kluky“, a dále pak znevažování „holčičích“ způsobů interakce (když se Fifinka s kamarádkou na uvítanou objímá, zatímco správné, chlapské řešení je vykourit si spolu dýmku míru). Vyjádření týkající se Fifinky, která buď pronesly zbylé tři postavičky, nebo ona sama, jsou pak především o tom, že je přirozeně její starostí péče o dostatek potravy a vaření (přičemž sama verbalizuje jako samozřejmost, že by na ní byli kluci naštvaní kvůli spálenému guláši), péče o domácnost (ona ví, kde co najít - Pinda: „Fifi, kde mám tepláky?“; pouze její starostí je úklid domova – „Prach SI utřu sama.“), a dále pak o přirozené dívčí marnivosti a přemrštěné péči o oblékání (viz ukázka).

Čtyři případy, které se týkaly mužské části čtyřlístku, byly o uklízení (Fifinka se po týdnu vrací domů, kde je velký nepořádek, povzdechne si a s pláčem pronáší „Vás tak nechat týden samotné.“), mužské ješitnosti (viz ukázka), bezradnosti v citové oblasti („Ty ženské slzy“ doprovázené bezradným výrazem všech tří mužských postav), a nespolehlivosti ve sféře obstarávání (ani jeden není schopen donést domů z obchodu nerozbitá vajíčka, nakonec vyráží sama Fifinka s naštváním výrazem a větou „Co si člověk neudělá sám!“ a vajíčka donese domů celá). Jako ukázkou jsem vybrala začátek v pořadí sedmého příběhu z roku 1972, v které nalezneme hned několik stereotypů najednou:

---

⁵³ Identifikační proměnné popisující konkrétní kódovací jednotky: konkrétní stereotypy o ženách: 1972/8/4, 1974/7/33, 1978/8/12, 1979/7/13, 1975/4/4; obecně o ženách: 1973/2/8, 1973/4/7; konkrétně k mužům: 1971/7/5, 1972/7/1, 1972/8/4, 1974/2/21.

Jak vidíme, Fifinka ruší společný odpočinek marnivým přáním vzešlým z četby ženského časopisu, tedy že chce kožich, které vzápětí doplňuje ještě frází „Já nemám co na sebe!“. Popichuje kamarády tvrzením o „pořádných chlapech“, na což ihned reaguje ješitný Bobík a chce vyrazit na lov. Myšpulín, který se opět ujímá vedení a organizuje celou výpravu, napomíná znovu nerealisticky se projevující marnivou Fifinku, aby nebrala tak velké zavazadlo, ona ale všechno oblečení jakožto žena **POTŘEBUJE**. Tento začátek příběhu je opět jen zbytečným několikanásobným akcentováním stereotypů, přičemž by mohl vypadat zcela jinak, neboť pointa se opět nachází jinde – čtyřlístek vyráží do Afriky, po které cestuje, a zažívá dobrodružství, načež se pak vrací zpátky domů (při návratu si roztržitý Myšpulín vzpomene, že má doma „tygří kožich po babičce“, čímž utěší hystericky plačící Fifinku).

V příbězích z let devadesátých jsem našla 5 vyjádření⁵⁴, jedno opět prezentuje Fifinku jako osobu výhradně se starající o domácí práce, druhé naopak zdůrazňuje, že kluci „přece“ neumí péct, třetí se týká situace, kdy „kluci“ vyražejí ven chytit nebezpečného násilníka (Fifinka: „Škoda, že nesmím s vámi.“, Pind’ou: „To není nic pro slabou ženu!“, Bobík: „Upeč nám zatím lívance!“), čtvrté pak obecně dívek („Dnešní děvčata to s dietou přehánějí.), páté se opakuje několikrát během daného příběhu, dělí Čtyřlístek na „slabou“ a „silnou“ polovinu, ve slabé je Fifinka s Pind’ou, kteří nakonec tu „silnou“ zachrání. Celý příběh je vlastně o výměně rolí, neboť

⁵⁴ Identifikační proměnné popisující konkrétní kódovací jednotky: konkrétně k ženské postavě: 1993/9/10, 1998/11/29; konkrétně k mužské: 1998/10/23; obecně k ženám: 1995/7/14,15,43, 1998/10/13.

právě Bobík a Myšpulín tentokrát selžou a upadnou do zajetí. Scénárista (Jiří Poborák) ale cítil zřejmě potřebu zdůraznit anomálii a výjimečnost situace, kdy sama Fifinka s Pind'ou vyřeší problém a někoho zachrání, proto ona sousloví použil dokonce vícekrát, poslední obrázek obsahuje výrok „Silnější polovina čtyřlístku zaspala a slabší zachránila situaci.“. Celý příběh by se jistě s trochou taktu dal vyprávět i bez těchto výroků, které dle mého názoru mají jediný účel, znevážit předem i zpětně chování, které v daném případě neodpovídalo navyklému řádu a rozdělení rolí.

Nyní již k příběhům z osmdesátých let. Představím zde deset výroků, které demonstrují problematičnost předkládaných konstrukcí femininity a maskulinity. Opět se většina týká Fifinky a žen obecně, dva potom jak žen – spojují je s domácími pracemi, tak mužů – domácí práce jsou pro ně ztráta času a běžně by se jim neměli věnovat. Budu postupovat chronologicky, první dva výroky jsou z roku 1980.

Ukázka IV., 2/1980/3/18

Příběh pokračuje tak, že se Fifinka dostane do vzdušného víru a přistane v ohradě s býkem, takže potřebuje být zachráněna. Právě Bobík nakonec situaci vyřeší. Dostává se nám podprahově sdělení, že některé činnosti (létání) opravdu nejsou pro holky.

Ukázka V., 2/1980/6/15

Po nevydařeném závodě si alespoň ve vraku sedá Fifinka za volant, což Bobík považuje za bláznivý nápad a ihned ji napomíná. (Povšimněte si fialové látky na autě, kterou před závodem Fifinka zazáplatovala a vyzdobila červenými srdíčky.)

Fifinka je (jako každá holka?) nerozhodná a zbytečně dlouho nakupuje, mužská část trojice je znechucená a do výběru dárku se absolutně nezapojuje.

Tato ukázka pochází z dílu „Páni opraváři“, který se celý odehrává v domácnosti, a zobrazuje mužskou část čtyřlístku, která je sama doma bez Fifinky. Kluci neuklízí, „užívají si rekreaci“, díky své lenosti zapomenou trhat kalendář, takže se pak snaží uklidit celý dům na poslední chvíli, než se Fifinka vrátí. Jejich snaha je často korunována neúspěchem, s pomocí několika vynálezů pak nakonec docílí záměru, který však není diktován jejich pořádkumilovností, ale strachem z výčitek, kterými by je jistě navrátilší se žena zahrnula. To vidíme na komentáři Myšpulína a Pindi, kterým vyjadřují zklamání, že si domov uklízeli zbytečně, neboť mohou mít „ještě celý týden rekreace“. Všimnout si můžeme také toho, že ačkoli největším milovníkem jídla je Bobík, bábovku (a úspěšně) nakonec peče Pind'a, zatímco jiné práce nezvládá, a ty musí udělat zbylí dva muži (vyprat prádlo, spravit dveře a okno, vyčistit koberec etc.).

Tento Fifinčin výrok mne připadá zvláště závažný, neboť podporuje v dětských čtenářích normálnost rozdělování hraček na „holčičí“ a „klučičí“, tedy že holky si stejně s hračkami pro kluky nechtějí a nemají hrát (a obráceně).

Ukázka X., 2/1986/7/18

Na zezelenání způsobené pilulkami od Myšpulína reagují mužské postavy s klidem, kdežto Fifinka se hroutí a tato změna vzhledu je pro ni důvodem k pláči. Její citlivost je vysvětlena tím, že je to „holka“ (tedy má sklony k marnivosti a zbytečnému upínání pozornosti ke svému vzhledu).

Ukázka XI., 2/1986/8/30

Fifince se v tomto příběhu zdál sen o zběsilém létání na koštěti, proto při úklidu chaty odmítá „na koště sáhnout“, vzepře se tedy stereotypnímu rozdělení prací (ona uklidí a uvaří, kluci donesou vodu a naštěpají dříví), a toto rozhodnutí se setkává s nevolí u dvou ze tří mužských postav, které nejsou spokojené s tím, že musí vykonat „ženskou práci“.

Ukázka XII., 2/1987/4/23

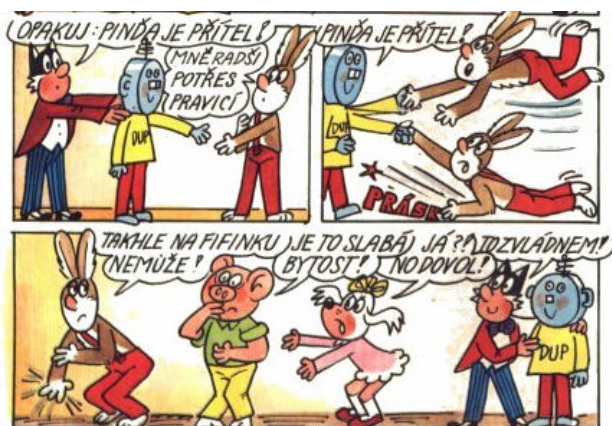
Čtyřlístek se při výletu do minulosti setkává s rytířem, který je prokletý, protože zabil svou manželku.

Důvodem k jejímu zabití bylo to, že neuměla vařit a manželovi její krmě nechutnala. Když rytíř zpytuje svědomí a prohlašuje, že „to asi přehnal“, není mu dáno za pravdu, ale naopak je jeho důvod k vraždě pochopen, a to ze strany Bobíka. Tímto sdělením se tedy ospravedlňuje i takto kruté chování muže k ženě, pokud ta nebude plnit dobře své povinnosti – tedy vařit. Tento na první pohled nenápadný výrok na konci stránky osobně chápu jako jeden ze dvou nejzávažnějších v rámci příběhů z 80. let.

Ukázka XIII., 2/1988/9/13

Poslední ukázka se týká opět Fifinky a prezentování této postavy jako slabé bytosti – vzhledem k jejímu genderu. Fifinka sice reaguje nesouhlasně, nicméně celý výrok je opět zbytečně navíc a dle mého názoru by v příběhu nemusel vůbec být.

Představila jsem zde místa z analyzovaných časopisů, která podle mne explicitně podporují některé z genderových stereotypů.

Nyní bych ještě chtěla zmínit téma feminismu, které se objevilo v jednom z čísel z 90. let a které je tématem celého historicky šestého čísla Čtyřlístku.

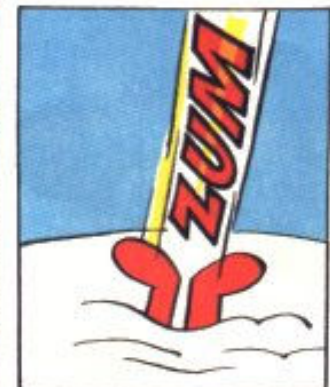
4.2 Exkurz: Feminismus včera, dnes a zítra?

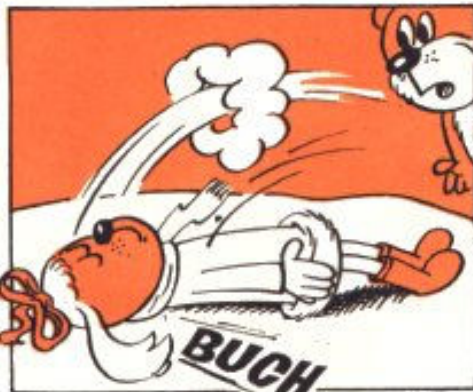
Ačkoli šesté číslo z roku 1970 nebylo zařazeno do analýzy, připadá mi velmi zajímavé ukázat, jakým způsobem v něm tehdy ještě scénárista Němeček představil feminismus:

Celý příběh vypráví, jak to dopadne, když se žena nechá ovlivnit myšlenkami feminismu. Touto ženou je samozřejmě Fifinka. Podívejme se na příběh sám:

Kajak! Máje spása.
Mohou-li na něm jezdit
Eskymáci, proč ne jó?

Tak, hezky pravou nohou,
a bude se pádlovat.

Ale dína to je.

**JÁ UŽ
NEMŮŽU!**

ŠPLOUCH

Možká nestvůra!
Jsem ztracena.

Jen klid, slečno. Nepotřebujete pomoc?

Mha za mnou, mha přede mnou.
Je to nestvůra nebo tuleň?

To jsem blázen, proč se
mne tak bojí?

Fifinka tedy poté, co pojala „bláznivý nápad“, že se vydá balonem na severní pól, naráží během cesty na mnoho překážek, způsobených její nešikovností, nezkušeností, strachem, technickou

neznalostí a fyzickou nedostatečností. Nebýt jejich tři kamarádů, kteří ji vždy v převleku zachrání před nebezpečím či jistou smrtí, byla by dopadla špatně. Kamarádi ale od začátku věděli, že její nápad „ukázat mužům, že se jim ve všem vyrovná“, bude mít špatný konec, a tak jí pro jistotu byli vždy nablízku.

Myšlenka rovnoprávnosti a feminismus jsou zde prezentovány jako bláznivé poblouznění několika radikálních feministek, které nemůže vést k ničemu dobrému.

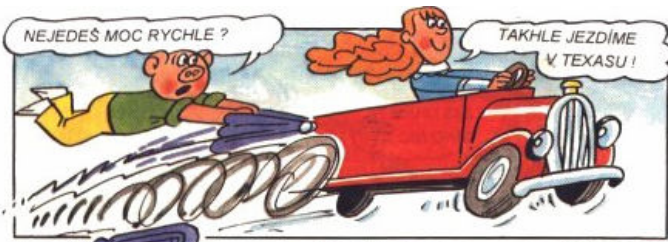
O dvacet čtyři roky později se s tímto tématem setkáváme v časopise Čtyřlístek znovu, ovšem v jiné formě. Autorem příběhu s názvem „Teta z Texasu“, který se týká návštěvy vzdálené příbuzné, jež přijede z Ameriky, je Jiří Poborák.

Ukázka XV., 3/1994/10

Již na první stránce se dozvídáme, že tato teta nebude jen tak obyčejná žena, jednak vidíme, jakým netradičním způsobem přichází, jednak se dozvídáme, že „se učí kovbojskému řemeslu“ a vidíme, že čtyřlístek z její návštěvy, aniž by ji blíže poznal, není nadšen (Myšpulín si povzdechne „ach jo“). Teta má jiné zvyky, než naši hrdinové, dlouho se koupe, snídá jiné potraviny. Když ji Myšpulín vykáže z laboratoře, nelíbí se jí to a zachová se výbušně, čímž ho zraní, v kuchyni se chová nešikovně a zraní Fifinku, ve veřejné sféře, když použije svůj um, který je mužskou záležitostí (chytání do lasa), zraní Pind'u. Teta rozumí autům a ráda je řídí, navíc mužským stylem, což se nelíbí Bobíkovi a vede to taktéž k jeho zranění. Její návštěva je prezentována jako tak velká pohroma, že se z ní musí jet celá čtveřice vyléčit mimo domov. Když se vrátí, a i když vidí, že jim Klára zachránila majetek, nedojde k jejich vzájemnému sblížení, naopak – „z baví se“ jí tím, že ji pošlou na hrad mezi strašidla.

Teta Klára je stereotypně zobrazeným typem americké feministky – emancipované ženy ze „západu“, která svým příchodem do našich poměrů vyvolá jen samé pohromy. Je prezentována od začátku příběhu negativně, její schopnosti a zájmy (které jsou tradičně mužské – zájem o vynálezy a vědu, o auta, fyzická zdatnost – zacházení s lasem, řízení auta) jsou nedostatky, díky svému založení si nedokáže porozumět ani s muži, ani s ženou. Výroky na její adresu („Je to učiněná saň.“) a závěrečná věta příběhu („Nebo má o jedno víc.“- tedy že teta patří na zámek mezi strašidla, protože sama je spíše strašidlem) nás pak jen utvrzují v tom, že teta je postrachem, že takováto žena není rozhodně přijatelným typem ženy.

Způsob prezentace feminismu – ať už svým způsobem „naivní“ ze 70. let, nebo snad až příliš agresivní z 90. let, se v jádru svého sdělení nezměnil. Čtenářům je (ať už „myšlenka feminismu“, kterou na chvíli přijme Fifinka, nebo jeho zosobnění – teta Klára) prezentován jako anomálie, snaha zcela zpřeházet správný pořádek věcí, jako něco nenormálního, co vede ke špatným koncům. Samotnou mne překvapilo, když jsem na toto téma v dětském časopise, navíc v takto explicitní formě, narazila.

Můžeme se dohadovat, zda za sepsáním těchto příběhů byl přímo záměr autorů (v obou případech to byli muži), a sice vyrovnat se se strašidlem feminismu (který byl ve společnosti prezentován jako potenciálně nebezpečná ideologie v letech 90-tých, a jako něco v našem prostředí zbytečného, a sice v 70. letech 20. století., jak již bylo řečeno v teoretické části⁵⁵).

---

⁵⁵ Je možné, že autor příběhu z 90. let podlehl v době jeho psaní těm mediálním obrazům, které vykreslovaly feminismus jako novodobé „strašidlo“, které se do naší společnosti snaží proniknout z Ameriky, a tímto příběhem se snažil s tímto novým, „nebezpečným -ismem“ vyrovnat. Paralely v příběhu samém jsou více než zřejmé – teta je z Ameriky a naše čtveřice si poté, co ji pošle na hrad mezi strašidla, spokojeně a s radostí užívá zavedených pořádků, které všem členům vyhovují. Nápadná je také shoda se způsobem, jakým byl feminismus, podle výzkumů (Dow, 1996 a Japp, 1991, in Curran and Renzetti, 2003), v 90. letech prezentován v americké televizi: „Jako kombinace sebevědomého stylu oblékání, ekonomického úspěchu, bojovnosti, sebevědomí a ženských chromozómů.“

Rozhodně však můžeme konstatovat, že výše představené způsoby prezentace feminizmu v časopise Čtyřlístek spíše korespondují s celospolečenským, v médiích prezentovaným pohledem na tuto problematiku – ať už se jedná o vidinu nebezpečného strašidla, které z Ameriky ohrožuje naše zavedené pořádky, s kterými jsme spokojeni (90. léta), nebo o názor, že se jedná o zbytečné poblouznění, které není v souladu s přirozeným stavem věcí (70. léta) – než naopak.

4.3 Časový rozměr

Toto téma jsem již nastínila, budu se mu nyní krátce věnovat. Jednou z otázek, které stály na počátku analýzy, byla otázka proměny příběhů v závislosti na historické době. Tedy zda bude z genderového hlediska znatelný posun po sametové revoluci, v rámci příběhů z 90. let.

Jednou ze změn byl příchod více scénáristů, takže Ljuba Štíplová ztrácí po roce 1991 svou výsadní pozici. Ze třiceti analyzovaných příběhů byla autorkou jen osmi⁵⁶. Z nově přichozích scénáristů byli 4 muži a 2 ženy (pracovaly v tandemu s mužem). Celkově můžeme dle mého názoru vidět v příbězích vzrůstající tendenci zaujmout mladší čtenáře, rok 1999 například přinesl 9 (z celkových 14) infantilně znějících názvů, evokujících pohádky a používajících zdrobněliny⁵⁷.

Vycházíme-li z výše uvedených tabulek, pak můžeme vidět, že nenastal výraznější posun ve spojování Fifinky a domova, soukromé sféry, naopak, početní zastoupení i verbální projevy spíše svědčí o tendenci opačné, tedy zachovat status quo a dané rozdělení, které připisuje Fifince největší znalost domácí sféry, největší možnost v ní rozhodovat a vládnout. Výrazně je tato tendence vidět v tabulce „Činnosti“, kde se počty situací, kdy Fifinka vaří, vykonává domácí práce, ženskou práci a pečuje o jiné, vyrovnávají s četností těchto situací v rámci příběhů z 80. let, ačkoli těch bylo analyzováno 2 x více.

Výslovnému potvrzení rozdělení rolí jsou dokonce věnovány dva celé díly. Oba jsou ze sklonku 90. let, z roku 1998, první s názvem „Splněné přání“ (autorů Hany a Josefa Lamkových) představuje těžkou úlohu Fifinky, která musí sama odházet sníh, zatímco kluci jdou lyžovat, musí všem uvařit, uklidit po nich, umýt nádobí, vyžehlit, přičemž ani na její vlastní žádost ji s těmito pracemi nikdo ze tří mužských postav nepomůže. Při „chvilce klidu“ se se slzou v oku začte do pohádky o princezně, která nemusí vykonávat únavné domácí práce. Myšpulín jí díky virtuální realitě „dopřeje“ pobyt v pohádce, kde je ovšem nucena ke vdavkám a nakonec málem usmrcena drakem. Po tomto zážitku si opět začne vážit „snadnosti“ role, která jí je přidělena,

⁵⁶ Dalšími autory byli Karel Ladislav (4 příběhy), Jiří Poborák (5), Koutná-Lamka (3), Lamkovi (10)

⁵⁷ Zachraňte Budulínka, Zatoulánek, Čáry Máry Fuk, Hepčí, Kouzelný meč, Bezhlavý Rytíř, Šípková Fifinka, Čertova babička, Fifi na koštěti

a v závěru obsluhuje tři kamarády s větou „Vařit pro vás je radost“. Příběh s názvem „Superdomácnost“ stejných autorů je svým poselstvím velmi podobný. Myšpulín se pomocí několika vynálezů snaží ulehčit Fifince v domácnosti, ta je ale touto snahou překvapena (viz ukázka), a v závěru příběhu, po několika nesnázích způsobených nespolehlivostí přístrojů, Fifinka s vařečkou v ruce jásá „Hurá, zase budu vařit!“ a jeden ze zbylých členů domácnosti, jenž u stolu čeká, až bude Fifinkou obsloužen, se zvednutým ukazováčkem prohlašuje : „Takhle to bude nejlepší.“

Ukázka XVI., 3/1998/13/24-27.

Tyto dva příklady nejsou jedinými, které dokumentují tendenci setrvávat v daných stereotypch a stavět na nich celé příběhy. Dalším, již zmíněným, může být „Teta z Texasu“, nebo pak „Mador“ (rok 1990, autorky L. Štíplové) – příběh domácího robota, kterým se opět neúspěšně Myšpulín snaží Fifince pomoci s péčí o domácnost, „O.O.O.“ (rok 1998, L. Štíplová) – dobrodružství s vynálezem, který rozpouští umělou hmotu, kde jedinou rolí Fifinky je několik domácích prací a setrvání v domě, zatímco kluci jdou ven vyřešit vzniklý problém a nakonec dopadnou bankovního lupiče, nebo pak „Růžová lavina“ (rok 1994, J. a H. Lamkovi) – děj vystavěný na tom, jak velkou kalamitu způsobí svou nešikovností Fifinka, když je na pouti ponechána na chvíli sama s přístrojem na výrobu cukrové vaty.

Domnívám se tedy, že zvýšenou citlivost k genderovému tématu u scénáristů časopisu v 90. letech nenalezneme. Pokud by existovala, pak by takto vystavěné příběhy nebylo možné najít. Vezmeme-li v úvahu, že se časopis snaží profilovat směrem k mladším dětem, neboť u starších čtenářů čelí veliké konkurenci ze zahraničí, pak je myslím způsob (ne)pozornosti k genderovému tématu zvláště alarmující, neboť tento časopis má schopnost svou měrou vychovávat a ovlivňovat své dětské čtenáře, a jestliže jim předkládá stále stejné stereotypy

a navíc je jednotlivými příběhy potvrzuje, pak se podílí na udržování status quo v naší společnosti.

Chtěla jsem zjistit, zda je tomu tak i v posledních letech, proto jsem se rozhodla pročíst všechna vydání z let 2004 - 2006 a zaznamenat, zda jsou mezi nimi čísla podobná těm z 90. let, nebo zda lze naopak nalézt genderově netradiční příběhy, či alespoň příběhy, kde je znát snaha o neutralitu. Můj výsledný dojem je v podstatě kladný. Nemohu říci, že by byla znát přímo snaha o vyrovnanější pojetí genderu nebo snaha bořit zavedené stereotypy, ale nenašla jsem čísla podobná výše popsaným z 90. let a také genderově stereotypních vyjádření ubylo, našla jsem pouze dvě⁵⁸.

Charakterové a další vlastnosti se u postaviček nezměnily, spíše dochází k jejich prokreslení (Myšpulínova vynalézavost a zároveň ješitnost v této oblasti, Bobíkova síla a záliba v jídle, Pind'ova běžecká zdatnost a bojácnost, Fifinčina marnivost, mírumilovnost a tendence věřit v „nevědecké“ – v osud, horoskopy). Rozdělení činností, které tradičně vykonává určitá postava, se taktéž příliš nemění, Fifinka vaří a obstarává vše, co se týká jídla (bohužel jde už téměř o jakýsi zvyk - kdykoli se děj odehrává v domácím prostředí, je Fifinka zobrazena, jak se věnuje přípravě nebo servírování jídla a nápojů, či jiným domácím pracím; v některých dílech děj jaksi „proplouvá“ kolem ní, zatímco výše uvedené činnosti jsou jediné, které ona v daném příběhu vykonává – viz 03/2006, 05/2006, 02/2005), Myšpulín se věnuje technice, Bobík sportu a konzumaci potravin. Jeden z dílů téměř kopíruje již popsaný, „Páni opraváři“, a je vystavěn na tom, že se tři mužské postavičky nachází samy doma. Fifinka je průběžně telefonicky kontroluje a strachuje se, zda si sami poradí (05/2005).

Změny jsem zaznamenala pouze třikrát – jednou Myšpulín bez problémů uvaří, když je sám s Pind'ou doma, v šestém čísle roku 2005 vidíme náznak, že se čtveřice spravedlivě střídá v mytí nádobí, v 16. čísle téhož roku se Fifinka věnuje vyhledávání na internetu a svačinu na výlet nebalí ona, nýbrž Bobík. Celkové vyřešení daného problému v každém z příběhů je většinou společným dílem celé čtveřice, nebo akcí Bobíka, či Myšpulína. Fifinka s Pind'ou se opět dostávají do situací obětí, které potřebují být zachráněny, nebo jsou v pasivní pozici mimo hlavní děj.

Dá se ale nalézt několik výjimek: V čísle 18/2004 Pind'a zachraňuje Myšpulína tím, že se naučí kouzlit a největším hrdinou je v tomto díle on, častějším případem však jsou situace, kdy je jako aktivní prezentována Fifinka: Svým důvtipem a nalezením nového řešení zachrání situaci v dílech 17/2004, 18/2005, 11/2006, 15/2006, v dílech 12/2005 a 16/2006 se sice projevuje aktivně, ale vzápětí poté se dostává do nesnází a musí být kamarády zachráněna. Ve čtyřech

---

⁵⁸ 07/2004, „To může udělat jenom holka!“ – Bobíkova reakce na pověst o sebevraždě kvůli nešťastné lásce, 14/2004, Pind'ova zloštná věta směrem k Fifince: „Vrať se zpátky k plotně!“

dílech také zachraňuje vyhocenou situaci tím, že uvaří (nejčastěji tak uklidní nepřátele a změní je tím na přátele) – 07/2004, 07/2005, 14/2006, 18/2006. Novou schopností, na kterou kladou u Fifinky autoři důraz, je vytváření pěkných módních návrhů. Tomuto tématu se věnují dva celé díly (15/2004, 19/2006), bohužel v obou případech Fifinka tuto svou výjimečnost není schopna sama rozvinout a použít, naopak vždy skončí díky svému nízkému sebevědomí nebo předčasné kapitulaci na vývoj děje, a nebýt jejich tří kamarádů, kteří situaci zachrání, nebyla by jí nová schopnost k ničemu. Její jedinou dovedností, která jí tak konstantně zůstává, je vaření (v díle 17/2006 má vlastní mezinárodní televizní kuchařskou show).

Z mého pohledu se autoři nejspíše vědomě nesnaží o genderovou neutralitu, ale občas pro ozvláštňení děje vymyslí příběh, kde se mohou aktivně zapojit i Pind'a s Fifinkou, setrvávají však u jejich starých vlastností a schopností, a spíše než tyto, nebo např. postavení těchto dvou postavicek, pak modifikují situace, do kterých se čtyřlístek dostává. Kladným rysem může být minimální přítomnost vyjádření, která explicitně podporují genderové stereotypy. Vzhledem k dílům z 90. let tak sice nedochází k markantním změnám, ale také se situace výrazně nezhoršuje, a s trochu větší dávkou pozornosti k danému tématu by se ze Čtyřlístku mohl stát opravdový příběh čtyř rovnocenných kamarádů, kteří společně a každý svým osobitým přispěním řeší různá dobrodružství.

5. Shrnutí výsledků analýzy

Analyzovala jsem celkem 120 čísel časopisu, která vyšla v období 29 let. Během této doby se jednotlivé postavicek a jejich povahy postupně vyprofilovaly, ale nelze říci, že by nastal moment, kdy by se zcela změnili. Autoři a autorky pokračovali v duchu, která byl nastíněn během první poloviny 70. let. Výraznější posun jsem nezaznamenala ani v letech následujících po změně režimu v roce 1989. Scénář příběhů se snaží zachovat týmovou hru a fakt, že se čtyřlístek s negativními hrdiny vypořádá pomocí důvtipu, tedy že „u čtyřlístku jsou zlomyslnost a surovost zakázané vlastnosti. A to i vůči nepřítelům. Mohou je hodit do vody nebo do bahna, ale nemohou je zatloukat palicí do země. A krev nesmí téct.“ (Ljuba Štíplová⁵⁹) Analýza sledující poměrně podrobně několik kategorií a témat mi měla pomoci odhalit, jak jsou v různých ohledech prezentovány jednotlivé postavicek. Většina dětí si při čtení příběhů oblíbí jednoho z hrdinů více, než ty ostatní. Jak bych odpověděla na otázku „Jaké typy hrdinů nabízí čtenářům příběhy čtyřlístku?“ ?

Tento časopis nabízí svým čtenářům ve svých úvodních příbězích čtveřici tvořenou třemi mužskými vzory a jedním ženským. Ženu -Fifinku- charakterizují příběhy jako šikovnou

---

⁵⁹ Adamovič, Ivan, Čtyřlístek: Raději rakety s volantem, *Živel*, 1999, ročník 15, strany nezjištěny- čerpala jsem z internetového archívu

kuchařku, která rozumí domácnosti a umí se o ni postarat. V této domácí sféře si většinou ví rady a umí v rámci ní organizovat činnosti, dokáže také dobře pečovat o ostatní kamarády, a nikdy neváhá s poskytnutím své podpory. Dokáže se ovšem také často naštvat, a pak se vzteká, ostatním vyčítá, a napomíná je za jejich chování. Někdy má sice domácích prací „plné zuby“, ale je rozumná, a nakonec vždy uzná, že takto je to rozdělené správně. Vždyť také vaření je jejím největším koníčkem. S technikou si příliš nerozumí, ale běžné věci jako je fotoaparát nebo diktafon samozřejmě ovládat umí. Když je s ostatními venku na výpravě, umí se chovat statečně, ale také se pořádně bát. Není fyzicky zrovna zdatná a silná, venku se občas chová zbrkle a nerozumně, takže se stává, že ji musí někdo pomoci nebo jí zachránit. Pro slzu nikdy nejde daleko, rozplakat jí dovedou hlavně nezdary v domácnosti, naštěstí ale má kolem sebe statečné kamarády, kteří ji umí ochránit a vymyslet nějaké řešení. Také nemá ráda nepořádek a někdy je marnivá, příliš jí záleží na tom, jak bude vypadat ona i její okolí. Občas se chová romanticky, a má umělecké založení - umí pěkně malovat, složit báseň nebo napsat divadelní hru. Chodí ráda do přírody, miluje kytičky (pěstuje krásné růže), zvířátka a děti.

Mužské postavy představují tři odlišné typy maskulinit. První mužská postava – Pind'a, kromě toho, že je bojácný, má také sklony k zženštilosti, nese znaky homosexuality. Ať už v projevování emocí nebo v chování. Pokud se čtveřice dělí v příbězích na dvojice, pak je téměř vždy právě Pind'a určitým partnerem Fifinky, tvoří s ní dvojici, která je v opozici k dvojici Bobík-Myšpulín (např. díly 1973/1, 1982/1, 1982/9, 1995/7), má k ní ze všech tří mužských postav nejbližší, protože jí je nejvíce podobný. Víme však, že jak v četnosti výskytu, tak ve verbálních projevech nebo v aktivitě je Pind'a vždy tím posledním, nejméně důležitým, nebo tím, komu se nejvíce nedaří. Pind'u lze označit za outsidera čtveřice a za typ zženštilého muže. Sdělení, které se prostřednictvím jeho postavy dostává ke čtenářům, bych formulovala takto: Pokud jsi kluk/muž a často projevuješ strach, v důležitých situacích propadáš zoufalství, máš romantické založení, a věnuješ se činnostem, které obvykle dělají ženy (např. pečuješ o dítě), pak si Tě ostatní nebudou cenit, budeš se kvůli své povaze dostávat do problémů, a nebudeš vnímán jako plnohodnotný muž. Ten je totiž odvážný, nebojí se riskovat, bojovat, ukázat a dokázat ostatním svou statečnost, je nezávislý a samostatný – umí si poradit. Své emoce si hlídá a neprojevuje se jako žena.

Takto založení jsou totiž oba zbylí muži – Myšpulín a Bobík. Bobíka bych označila za typ „muže se svaly“. Prezentuje mladou, fyzickou, horkokrevnou maskulinitu. Je silný, bojovný, výbušný, každý konflikt či jen situaci s náznakem konfliktu chce vyhrotit a řešit bojem. Neumí se příliš ovládat, ostatní se musí vypořádat s jeho záchvaty vzteku a zuřivosti, tyto projevy však

berou jako pro Bobíka přirozené a tak je to jeho okolí, nikoli on sám, kdo se musí přizpůsobit. Jeho chování k druhým by se leckdy dalo posuzovat jako sobecké. Bobík je velký jedlík, a tak je často uklidňován Fifinkou a jejími kuchařskými výtvary. Právě tím, že se vždy nechá unést svými „pudy“ - nejprve jedná, pak přemýšlí, se dostává do nebezpečných situací, kdy už si sám neumí poradit. Téměř nikdy však neprojeví strach. Díky jeho fyzické vybavenosti se mu daří silové, maskulinní sporty a také je jejich fandou. Dokáže si dobře poradit s mužskými domácími pracemi, i s technikou. Činností typickým pro ženy se však nevěnuje a ani s nimi není spojován. Velmi často se ujímá vedoucí role, navrhuje řešení situací, a vůbec nejčastěji řeší problémy použitím síly. Je postavou, která má ve všech třech dekadách největší prostor – objevuje se vůbec nejčastěji a také je to on, kdo je na největším počtu obrázků sám nebo s někým ve dvojici. „Jeho sférou“ působení je veřejná sféra. Je to také on (společně s Myšpulínem), kdo nejčastěji přichází do styku s dalšími osobami v příbězích, ať už známými, nebo cizími.

Myšpulín je typ „muže s mozkiem“, reprezentuje klasický patriarchální typ. Založením vědec a vynálezce, jeho doménou je technická oblast. V jeho případě je podporován stereotyp „vědce odtrženého od reality“, neboť v běžných situacích si neví rady, zapomíná, zmatkuje. Je zcela „ponořen“ do své činnosti, která ho baví, a mnohdy nebere příliš ohledy na druhé – v tomto smyslu si jsou s Bobíkem podobní. Jsou zde především pro sebe – nejprve vnímají své zájmy, pudy, své stanovisko, pak teprve ostatní osoby. Nejednou způsobí svou horlivostí a nadšením, následovanými nezdarem, ostatním problémy. Ve většině případů jsou však jeho nápady užitečné a je to on, kdo vyřeší a zachrání situaci. Jeho rozumovost je ostatními oceňována a tak je Myšpulín tím, koho absolutně nejčastěji ostatní poslouchají, kdo zaujímá vedoucí roli, kdo poučuje a kdo navrhuje řešení. Je rozvážný, nikoli zbrklý, takže se málokdy dostává svou vinou do problémů a nesází. Konflikty a problémy řeší raději smířčím způsobem, pokud však je potřeba, nebojí se použít fyzické síly. Jakožto rozumová bytost se nenechává unášet emocemi, neprojevuje je příliš často ani slovy, ani chováním. Jak už bylo řečeno, společně s Bobíkem nejčastěji on interaguje s jinými osobami. Je hned po Bobíkovi nejčastěji zobrazovanou postavou a je spojován s veřejnou sférou.

Obě tyto mužské postavy jsou ve všech směrech prezentovány jako ta „silnější půlka“ čtyřlístku. Jsou nejvíce vidět, vyřeší nejvíce situací, jsou díky svému charakteru nejužitečnější. Oni dva jsou dle mého názoru těmi mužskými vzory, které jsou předkládány jako hodné následování. Jsou však bohužel také zobrazeni jako protiklady k Pind'ovi s Fifinkou. Pokud občas scénáristé Pind'ovi „dovolí“ překročit hranici mezi muži a ženami, pak u Bobíka s Myšpulínem jako by se toho báli. Jako by bylo projevení určitých emocí nebo věnování se

určitým činnostem ohrožením jejich výsadního postavení či snad narušením integrity jejich povah. Jejich úspěšnost při řešení problémů je dána jejich povahou, jejich charakterem. Pokud však kladně řeší danou situaci Fifinka nebo Pinda, je to spíše kvůli jejich konkrétním schopnostem – rychlému běhu či umění vařit. Jako užitečnější pro život plný zápletek a dobrodružství tedy jako čtenáři vnímáme typ povahy Bobíka či Myšpulína.

Kromě vykreslení femininity a maskulinit tedy nacházíme v časopise i hodnocení – jako kladné vnímáme dvě mužské postavy, protože jsou nejlépe „vybaveny“ pro řešení problémů a jsou v příbězích „nejužitečnější“, ženská postava společně se zženštilým mužem pak sice nejsou (až na výjimky) prezentovány přímo negativně, ale spíše jako méněcenné.

Podíváme-li se na výsledky skrze konkrétní stereotypy nastíněné v teoretické části, pak musíme konstatovat, že je analyzovaný časopis více či méně podporoval. Ať už se jednalo o početně nevyvážený výskyt různých postaviček (postavička s ženským genderem a ta s typem zženštilé maskulinity se vyskytovaly nejméně, zatímco nejvíce prostoru dostávaly zbylé dvě postavičky s mužským genderem), spojování postaviček s různým prostředím na základě jejich genderu - dvě mužské postavičky dominují veřejné sféře, zatímco Fifinka je spojována se sférou soukromou (což se projevuje jak v početním výskytu, tak ve verbálních projevech, druhem a četností aktivit, interakcí s jinými postavami). Projevování emocí je taktéž genderově stereotypizováno – zatímco Myšpulín, na kterém sledujeme typickou patriarchální maskulinitu, je v projevování emocí velmi střídmy, Fifinka jakožto nositelka ženského genderu, se emocionálně projevuje často, a typ emocí s ní spojovaných je femininní – pláč, strach (o druhé, ze zvířat i nekonkrétní strach ze situace), verbální agresivita, romantické projevy. Na Bobíkovi je vykreslen stereotypní koncept agresivity. S Fifinkou se dále pojí koncept pečování a domácí práce jsou díky ní prezentovány jako (čistě) ženská záležitost. Technická oblast je spojována s muži (těmi dvěma, kteří jsou nositeli „správných maskulinit“, jak již bylo řečeno).

V tomto shrnutí pak jistě nelze opomenout přítomnost konkrétních vyjádření či dějových zápletek, které přímo či nepřímo podporují různé genderové stereotypy. Objevovaly se v průběhu celého období, které spadalo do analýzy, a řadu z nich jsem již výše prezentovala. Jsou jedním z dokladů problematičnosti konstruování femininity a maskulinit v tomto časopise.

6. Možné rozvinutí prezentované analýzy

Téma dětské literatury u nás nabízí z pohledu genderových studií stále mnoho možností ke zkoumání. Pokud by se měla rozvinout tato práce, pak by to dle mého názoru mohlo být např. podrobnější semiotickou a diskurzivní analýzou jednotlivých dílů (zaměřila bych se

např. na vzájemné vztahy jednotlivých postavíček, jak se k sobě navzájem chovají, blíže také na jejich charakterové rysy. Již výše jsem naznačila, že se dvě mužské postavičky projevují sobecky, že ženská postavička projevuje nízké sebevědomí apod.). Časopis navíc neobsahuje pouze příběhy čtyřlístku, ale i další seriály, které si děti v rámci časopisu čtou.

Zajímavé by také bylo zaměřit se na publikum – zjistit například pomocí dotazníků či interview, jak dnešní dospělí vnímali v dětství tento konkrétní časopis, jak jej vnímají dnešní děti, s kterými postavami se ztotožňují, který rysy daných postav jim vadí etc. Neméně zajímavé by pak bylo obdobným způsobem zjistit postoje autorů Čtyřlístku, např. jejich vztah k genderovým studiím a feminismu, celkovou informovanost ohledně této problematiky. Tento časopis opravdu považuji v rámci periodik pro děti za český fenomén a myslím, že jen on sám by mohl nabídnout mnohem více témat, která by vydala na více nejen bakalářských prací.

ZÁVĚR

V Úvodu jsem nastínila, co mne vedlo k volbě tématu této práce, která se skládá ze dvou částí. V té teoretické jsem se věnovala konceptům a teoriím, z nichž jsem vycházela při obsahové analýze v druhé, analytické části. Cílem bylo nejen pohlédnout na analyzovaný mediální produkt z genderové perspektivy, ale i zdůvodnit, proč mi takový pohled připadá důležitý.

V moderním světě, v němž žijeme, jsme neustále konfrontováni s nejrůznějšími mediálními sděleními. Zároveň nám ale naše dnešní, „post-tradiční“ společnost nenabízí (více či méně) jasně definované role, ty jsme si nuceni pro sebe vymyslet sami. „Co dělat? Jak se chovat? Kým být? To jsou ústřední otázky každého, kdo žije v poměrech pozdní modernity – a na které na různých úrovních všichni z nás odpovídáme, ať už rozumově, nebo formou našeho každodenního chování.“ (Giddens, 1991, in Gauntlett, 2002)⁶⁰ Důležitou součástí těchto rolí, kterou nelze vynechat, je pak role „muže“ nebo „ženy“.

Pokud jsou charakteristiky těchto, genderových rolí, určovány společností spíše než přírodou (v což věřím), pak je nanejvýš důležité ptát se, jak tyto charakteristiky vypadají, proč jsou právě takovéto, jakými způsoby je od každého jedince společnost vyžaduje, čím podporuje jejich podobu, a jak nám vlastně povědomí o podobě těchto rolí předává. Spojitost mezi formováním genderu a médií jakožto mocnými institucemi každé společnosti, je zřejmá, a snažila jsem se jí popsat i v této práci.

Vnímáme-li způsob, jakým je konstruována femininita a maskulinita v naší kultuře, jako (ať už z jakýchkoli důvodů) problematický, pak je na nás samotných, abychom si uvědomili, co k této konstrukci přispívá, a jakou měrou se na ní podílíme my sami. Z mého pohledu největší možnost formovat tento způsob máme jakožto rodiče (případně učitelé/ky, či vychovatelé/ky). Proto je důležité objevovat mechanismy genderové socializace. Být vnímavý/á, ptát se, objevovat, pracovat na sobě. Pak možná nebudeme nevědomky přispívat k udržování toho, s čím nesouhlasíme. A to se zdaleka netýká jen otázky genderu a dnešní historické doby.

---

⁶⁰ Vlastní překlad z knihy *Media, Gender and Identity*, prezentovaný na FHS jako skeletový překlad.

LITERATURA

- ATKINSON, L. Rita. Psychologie. Praha: Portál, 2003
- BAMBASOVÁ, Jana. Genderové stereotypy – mýtus, nebo skutečnost. Diplomová práce FFUK. Praha, 2002
- BASOW, A.Susan. Gender Sereotypes; Traditions and Alternatives, II. ed.. California: Brooks/Cole Publishing Company, 1986
- BEM, Sandra. The Lenses of Gender: transforming the debate on sexual inequality. New Haven: Yale Univerzity Press, 1993
- BOEHMOVÁ, Tereza. Obraz ženy v českém tisku jeho proměny pod vlivem feministických teorií. Bakalářská práce FSV UK. Praha, 1998
- BERGER, L.Peter a LUCKMANN, Thomas. Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999
- CRAIG, Steve. Men, Masculinity and the Media. Newbury Park: Sage, 1992
- GAUNTLETT, David. Media, Gender and Identity: an introduction. London: Routledge, 2002
- GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha: Argo, 1999
- GJURIČOVÁ, Šárka. Konstrukce gender: Maskulinita a femininita z odlišných perspektiv. In Věšínová-Kalivodová, Eva a Maříková, Hana. Společnost žen a mužů z aspektu gender. Praha: Open Society Fund, 1999. str. 69-81
- HAVELKOVÁ, Hana. Rod, kultura a demokracie v českých médiích. In Havelková, Hana a Vodrážka, Mirek. Žena a muž v médiích. Praha: Nadace Gender Studies, 1998. str. 4-8
- HAVELKOVÁ, Hana. Feministické teorie II. (přednáška) Praha: FHS UK, 13.4.2006, 4.5.2006
- JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Praha: Portál, 2003
- LAQUEUR, Thomas. Making sex: body and gender from the Greeks to Freud. Cambridge: Harvard University Press, 1992
- LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. Vývojová psychologie. III.vyd. Praha: Grada, 1998
- MAŘÍKOVÁ, Hana. Proměna rolí muže a ženy v rodině. In Věšínová-Kalivodová, Eva a Maříková, Hana. Společnost žen a mužů z aspektu gender. Praha: Open Society Fund, 1999. str. 59-68
- MCQUAIL, Denis. Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 1999
- NAKONEČNÝ, Milan. Encyklopedie obecné psychologie. Praha: Academia, 1997

- OAKLEY, Ann. Pohlaví, gender a společnost. Praha: Portál, 2000
- OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. Gender v médiích: Nástin širší problematiky. In Věšínová-Kalivodová, Eva a Maříková, Hana. Společnost žen a mužů z aspektu gender. Praha: Open Society Fund, 1999. str.131-151
- OSVALDOVÁ, Barbora. Česká média a feminismus. Praha: Libri, 2004
- PASTYŘÍK Svatopluk, VÍŠKA Václav. Základní jazykovědné pojmy. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005
- PAVLÍK, Petr. Gender a média: stručný úvod do problematiky. In Tesařová, Jana. Ženská práva jsou lidská práva. Brno: Nesehnutí, 2002. str. 138-151
- REIFOVÁ, Irena. „Jak volily TV stanice?“ – Zákulisí výzkumného projektu. In Schulz, Winfried et al. Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum, 1998.
- RENZETTI, M. Claire a CURRAN, J. Daniel. Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum, 2003
- SCHERER, Helmut. Úvod do metody obsahové analýzy. In Schulz, Winfried et al. Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum, 1998, str.30-32
- ŠIKLOVÁ, Jiřina. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. In Věšínová-Kalivodová, Eva a Maříková, Hana. Společnost žen a mužů z aspektu gender. Praha: Open Society Fund, 1999. str. 9-17
- ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. Strašidlo feminismu v českém „porevolučním“ tisku: úvaha, doufejme, historická. In Havelková, Hana a Vodrážka, Mirek. Žena a muž v médiích. Praha: Nadace Gender Studies, 1998. str. 16-19
- THOMPSON, B. John. Média a modernita. Praha: Karolinum, 2004
- VALDROVÁ, Jana. „Mužské zaměření“ výchovy a výuky z pohledu lingvistiky. In Věšínová-Kalivodová, Eva a Maříková, Hana. Společnost žen a mužů z aspektu gender. Praha: Open Society Fund, 1999. str. 153-157
- VALDROVÁ, Jana. Stereotypy a kliše v mediální projekci genderu. Sociologický časopis, 2001, 37, str. 183-205
- VALDROVÁ, Jana. Ženská a mužská role v jazyce. In Valdřová, Jana. Abc feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004
- VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan. Sociální psychologie. Praha: ISV, 1997

Periodika:

- Adamovič, Ivan, Čtyřlístek: Raději rakety s volantem, *Živel*, 1999, ročník 15, strany nezjištěny - čerpala jsem z internetového archívu

Kašpar, Lukáš, Bozi z Třeskoprsk, *Reflex*, 2004, ročník 05, str.30-34

Palán, Aleš, Čtyřlístek: 35 let kamarádství, *Katolický týdeník*, 2004, 50/2004

Silver, Jak se dělá Čtyřlístek, internetový portál *Neviditelný pes*, 21.10.2003

Tuláková, Monika, Jak se dělá Čtyřlístek, *Gong*, 2005, 05/2005, strany nezjištěny - čerpala jsem z internetového archívu

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Kódovací kniha

KÓDOVACÍ KNIHA

Název výzkumu: Jak se projevuje aspekt genderu ve Čtyřlístku.

Metoda: Obsahová analýza dětského časopisu Čtyřlístek z let 1971-1999

Seznam proměnných:

IDENTIFIKAČNÍ PROMĚNNÉ

- 1. skupina-** 1. 1971-1979
2. 1980-1989
3. 1990-1999

2. rok vydání

3. pořadí v daném roce

4. číslo okénka

ANALYTICKÉ PROMĚNNÉ

I. kódovací jednotka: okénko

5. výskyt: 1.obecně

2. místo výskytu: 1. domácí sféra: 1. sám/sama

2. s další postavou: 1. žena
2. muž

3. s dalšími dvěma postavami: 1. žena a muž
2. muž a muž

4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)

2. veřejná sféra: 1. sám/sama

2. s další postavou: 1. žena
2. muž

3. s dalšími dvěma postavami: 1. žena a muž
2. muž a muž

4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)

6. verbální projevy: 1. slovo: 1.citoslovce: 1. emocionální: 1. námaha

2. bolest

3. pláč, fňukání

4. vztek, zuřivost

5. jiné

2. kontaktové – 1. povelová

2. povzbuzovací

3. pozdravová

4. upozorňovací

5. zaměřená na kontakt s dětmi a
se zvířaty

6. žadací

3. zvukomalebné (napodobující)

2. jiné slovní druhy

2. věta: 1. otázka: 1. domácnost: 1. neznalost

2. bezradnost

- 3. rétorická otázka
- 2. veřejná sféra:
  - 1. neznalost
  - 2. bezradnost
  - 3. rétorická otázka
- 3. citová oblast:
  - 1. neznalost
  - 2. bezradnost
- 4. oblast techniky:
  - 1. neznalost
  - 2. bezradnost
- 5. jiné
- 2. poučování:
  - 1. aktivní:
    - 1. domácí sféra
    - 2. veřejná sféra
  - 2. pasivní:
    - 1. domácí sféra
    - 2. veřejná sféra
- 3. navrhování řešení:
  - 1. doma
  - 2. na veřejnosti
  - 3. technické problémy
  - 4. citové/vztahové problémy
- 4. rozdělování úkolů:
  - 1. doma
  - 2. na veřejnosti
- 5. vyčítání
- 6. napomínání, připomínání norem, zákonů, pravidel slušného chování
- 7. oznamování:
  - 1. domácnost
  - 2. veřejná sféra
- 8. jiné:
  - 1. doma
  - 2. venku
- 3. zdrobněliny
- 7. činnosti:**
  - 1. domácí práce:
    - 1. vaření:
      - 1. úspěch
      - 2. neúspěch
    - 2. femininní:
      - 1. úspěch
      - 2. neúspěch
    - 3. maskulinní:
      - 1. úspěch
      - 2. neúspěch
  - 2. ženská práce:
    - 1. úspěch
    - 2. neúspěch
  - 3. pečování:
    - 1. emocionální podpora
    - 2. materiální složka:
      - 1. obstarávání, hromadění
      - 2. práce s ní, uspořádávání
    - 3. ochraňování:
      - 1. aktivní
      - 2. pasivní
    - 4. péče o jiné tvory
    - 5. péče o sebe
  - 4. zacházení s technikou:
    - 1. domácnost:
      - 1. úspěch
      - 2. neúspěch
    - 2. běžné dopravní prostředky:
      - 1. úspěch
      - 2. neúspěch
    - 3. vynálezy:
      - 1. úspěch
      - 2. neúspěch
    - 4. fotoaparát, diktafon, psací stroj, kamera:
      - 1. úspěch

5. jiné: 1. úspěch
2. neúspěch
5. aktivita: 1. domácí sféra: 1. vedoucí úloha: 1. úspěch
2. neúspěch
2. nacházení řešení: 1. úspěch
2. neúspěch
3. boj, fyzická aktivita: 1. úspěch
2. neúspěch
4. smířčí řešení: 1. úspěch
2. neúspěch
2. veřejná sféra: 1. vedoucí úloha: 1. úspěch
2. neúspěch
2. nacházení řešení: 1. úspěch
2. neúspěch
3. boj, fyzická aktivita: 1. úspěch
2. neúspěch
4. smířčí řešení: 1. úspěch
2. neúspěch
6. pasivita: 1. pozice oběti: 1. domácí sféra
2. veřejná sféra
2. nesnáze: 1. domácí sféra
2. veřejná sféra
3. nešikovnost: 1. domácí sféra
2. veřejná sféra
7. sport: 1. maskulinní: 1. úspěch
2. neúspěch
2. femininní: 1. úspěch
2. neúspěch
3. smíšené: 1. úspěch
2. neúspěch
8. peacemaker
- 8. emoce, citové rozpoložení:** 1. láska, něha, zamilovanost: 1. jiná osoba
2. jiný tvor
3. věc
2. bojácnost, strach: 1. ze situace
2. z konkrétní osoby
3. ze zvířete
4. o druhé
3. vztek: 1. směrem k jiné osobě
2. směrem k sobě
4. agrese: 1. verbální
2. neverbální
5. dojetí
6. zoufalství
7. lítost
8. romantika
- 9. interakce:** 1. osoba/y blízká/známá: 1. domácí sféra
2. veřejná sféra

- 2. cizí osoba/y: 1. domácí sféra
2. veřejná sféra

- 10. výpovědi:** 1. podporující gender.stereotyp
2. podporující gender.stereotyp obecně
3. nepodporující gender.stereotyp
4. nepodporující gender.stereotyp obecně

II. kódovací jednotka: titulní strana

- 11. místo a četnost výskytu:** 1. domácí sféra: 1. sám/sama
2. s další postavou
3. s dalšími dvěma postavami
4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)
2. veřejná sféra: 1. sám/sama
2. s další postavou
3. s dalšími dvěma postavami
4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)
3. popředí

- 12. 1. aktivita:** 1. domácí sféra: 1. úspěch
2. neúspěch
3. nelze posoudit
2. veřejná sféra: 1. úspěch
2. neúspěch
3. nelze posoudit

- 2. pasivita:** 1. pasivní pozice
2. oběť

- 3. nesnáze:** 1. domácí sféra
2. veřejná sféra

- 13. činnosti:** 1. domácí práce: 1. vaření: 1. úspěch
2. neúspěch
3. nelze posoudit
2. femininní: 1. úspěch
2. neúspěch
3. nelze posoudit
3. maskulinní: 1. úspěch
2. neúspěch
3. nelze posoudit
2. ženská práce: 1. úspěch
2. neúspěch
3. nelze posoudit
3. pečování: 1. emocionální podpora
2. materiální složka: 1. obstarávání, hromadění
2. práce s ní, uspořádávání
3. ochraňování: 1. aktivní
2. pasivní
4. péče o jiné tvory
5. péče o sebe
4. zacházení s technikou: 1. domácnost: 1. úspěch
2. neúspěch

- 3. nelze posoudit
- 2. běžné dopravní prostředky: 1. úspěch
  - 2. neúspěch
  - 3. nelze posoudit
- 3. vynálezy: 1. úspěch
  - 2. neúspěch
  - 3. nelze posoudit
- 4. fotoaparát, diktafon, psací stroj, kamera: 1. úspěch
  - 2. neúspěch
  - 3. nelze posoudit
- 5. jiné: 1. úspěch
  - 2. neúspěch
  - 3. nelze posoudit
- 5. sport: 1. maskulinní: 1. úspěch
  - 2. neúspěch
  - 3. nelze posoudit
  - 2. femininní: 1. úspěch
    - 2. neúspěch
    - 3. nelze posoudit
  - 3. smíšený
- 6. peacemaker
- 14. emoce, citové rozpoložení:** 1. láska, něha, zamilovanost
  - 2. bojácnost, strach: 1. ze situace
    - 2. z konkrétní osoby, zvířete
    - 3. o druhé
  - 3. vztek, agrese
  - 4. dojetí
  - 5. zoufalství
  - 6. lítost
  - 7. romantika
- 15. interakce:** 1. osoba/y blízká/známá: 1. domácí sféra
  - 2. veřejná sféra
  - 2. cizí osoba/y: 1. domácí sféra
    - 2. veřejná sféra

KÓDOVACÍ INSTRUKCE

IDENTIFIKAČNÍ PROMĚNNÉ

1. skupina – Jako první identifikační proměnnou neuvádím jméno kódovače, jako to dělá Reifová ve své modelové obsahové analýze, protože je celá tato analýza prováděna jedním kódovačem-mnou.

V mé analýze se vyskytují tři skupiny. V první se nacházejí výtisky, které vyšly v letech 1971-79, přičemž v rámci roku 1971 pracuji s výtisky až od čísla 13, které má jako první již ustálenou formu (grafická úprava, počet stran), které se pak autoři nadále drží. Jedinými výjimkami jsou čísla 47 a 200, která se liší jak formou, tak, a proto jsem je do analýzy nezahrnula. Tuto skupinu reprezentuje 30 výtisků vybraných náhodným výběrem. V druhé skupině, která je početně nejvíce zastoupena – analyzuji 60 výtisků, se nacházejí komiksy vydané v letech 1980-1989 včetně. Přičemž metoda náhodného výběru v této skupině zohledňuje to, že roku 1980 vyšlo jen 7 čísel, rok 1981 čísel 8 a poté již stabilně 9 čísel každý rok. Třetí skupina, kterou od té druhé odděluje historický mezník sametové revoluce v Československu, je reprezentována opět 30ti náhodně vybranými výtisky.

2. rok vydání – Rok, kdy byl daný výtisk vydán.

3. pořadí v daném roce - Čísla z prvních dvou skupin (tedy až do roku 1989) vycházela nepravidelně, nezávisle na měsících a dnech, proto charakterizují daný výtisk pořadím, které zaujímá v daném roce (např. 4. číslo v roce 1980).

4. číslo okénka – Každý výtisk má jiný počet okének, počítám je vždy zleva a odshora dolů, postupující po jednotlivých stranách od té první dále. Titulní strana je samostatnou kódovací jednotkou, není tedy chápána jako první strana pro počítání okének. Tato proměnná je důležitá pouze pro první část analýzy, v druhé, zabývající se titulními stranami, s ní nepracuji.

ANALYTICKÉ PROMĚNNÉ

I. kódovací jednotka: okénko

5. výskyt – 1.obecně – Každá kódovací jednotka, kde se objevuje alespoň jedna postavička ze čtyřlístku. V daném okénku se postavička vyskytuje, je-li zobrazena, a to i pokud např. nemá zobrazeno celé tělo, ale jen část, podle které lze identifikovat, o kterou postavičku se jedná. Zároveň počítám jako „výskyt“ to, když někdo mluví, ačkoli není přímo zobrazen (je za dveřmi, v mlze, ve tmě apod.) a lze odhadnout, o koho ze čtyřlístku se jedná. Pokud je v rámci jedné kódovací jednotky daná postavička/ky zobrazena několikrát (komiksový způsob zobrazení rychlého pohybu), či její část přesahuje do jiné jednotky, ale větší část těla má v jiné, pak to považuji jen za jeden výskyt, nikoli znásobený.

2. místo výskytu: 1. soukromá sféra: Jako soukromou, domácí sféru si charakterizují prostor, který je uvnitř obydlí, v kterém v daném příběhu hrdinové bydlí, spí, odpočívají, mají útočiště. Nemusí to tedy být pouze dům v Třeskoprskách, ale např. i chata, kde jsou postavičky na víkendy, na prázdninách apod. Pokud se v rámci jedné kódovací jednotky vyskytuje nějaká postavička uvnitř obydlí a jiná před ním, např. na zahradě, pak je

první „doma“, druhá „na veřejnosti“. Pokud se v rámci jedné kódovací jednotky vyskytuje více postaviček, první na zahradě, druhá za plotem, na ulici, pak to vnímám tak, že první je stále „doma“, kdežto druhá „na veřejnosti“.

1. sám/sama – znamená to, že v dané kódovací jednotce se nenachází žádná jiná postavička ze základní sestavy čtyřlístku.
2. s další postavou: 1. žena
2. muž
3. s dalšími dvěma postavami: 1. žena a muž
2. muž a muž
4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)

2. veřejná sféra: Tato kategorie je v opozici ke kategorii 6.1.1, reprezentuje veřejnou sféru, jedná se tedy o všechna prostředí, která se v rámci daného příběhu nedají považovat za „doma“. Speciální případy, kdy se hrdinové pomocí vynálezu zmenší a zažívají dobrodružství v mikrokosmu, který je ovšem stále v jejich domě nebo na jejich zahradě, počítám jako veřejnou sféru, neboť jde o postavičky o prostředí neznámé, kde nejsou zvyklé být a mnohdy musí čelit zcela novým situacím. Formálně tedy není rozdíl, zda se nacházejí tisíc km od domova v normální velikosti, či přímo doma, ale zato v miniaturní podobě.

1. sám/sama
2. s další postavou: 1. žena
2. muž
3. s dalšími dvěma postavami: 1. žena a muž
2. muž a muž
4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)

Pokud není na daném obrázku prostředí zřetelně vykresleno, a není tedy jasné, kde se postavička nachází, rozhodne se kódovač/ka podle nejbližší kódovací jednotky/tek a podle děje usoudí, zda jde o domácí či veřejnou sféru.

6. verbální projevy: 1.slovo: 1. citoslovce: Při rozdělení citoslovcí na jednotlivé druhy respektuji běžné dělení užívané v literatuře⁶¹, přičemž u první kategorie si s ohledem na cíl analýzy sama přidávám podkategorie.

1. emocionální: 1. námaha – uh, uch, ech, uf
2. bolest – jau, au, jauvajs
3. pláč, fňukání – bú, bé
4. vztek, zuřivost - grrr
5. jiné – ach jo, jé, jú, chichi, a další
2. kontaktové – 1. povelová – pozor, pohov
2. povzbuzovací - hip hip hurá

---

⁶¹ viz PASTYŘÍK a VÍŠKA, 2005. str. 82

3. pozdravová – nazdar, ahoj, tě péro
4. upozorňovací – hej, hola
5. zaměřená na kontakt s dětmi -
hopla, pápá, na-
a se zvířaty - čiči, napipi, puťa
puťa
6. žadací - no tak

3. zvukomalebné (napodobující) - citoslovce

napodobující zvuky, které někdo/něco vydává, např. vžum, mlask, vrrr, frr, frnk, hepčí

2. jiné slovní druhy – v některých případech může být jedno slovo už větou, např. „Co?“ je věta tázací, nicméně tato kategorie společně s kategorií 6.2 slouží k tomu, abychom zjistili, která postavička se nejvíce verbálně projevuje, kolik prostoru jí je od autorů dáno k projevení se. Proto do této kategorie budu počítat všechny jednoslovné projevy (s výjimkou těch, které tvoří citoslovce).

2. věta: 1. otázka: 1. domácnost: 1. neznalost – všechny otázky, které naznačují neznalost, kterou daná postavička má v dané oblasti.
2. bezradnost – všechny otázky, které naznačují bezradnost, kterou daná postavička projevuje v dané oblasti

2. veřejná sféra: 1. neznalost
2. bezradnost
3. rétorická

3. citová oblast: 1. neznalost
2. bezradnost

4. oblast techniky: 1. neznalost
2. bezradnost

5. jiné – Všechny otázky, které nespádají do předchozích kategorií s výjimkou těch, které se dají zařadit do kategorie 6.2.3, viz níže.

2. poučování: 1. aktivní – Pokud daná postavička sama poučuje. Tato kategorie je rozdělena na dvě podkategorie, podle toho, kde se daná postavička nachází. Tyto podkategorie jsou již definovány výše.

1. domácí sféra – Poučení, která se odehrávají na půdě

domova, či se
přímo týkají
domácí sféry.

2. veřejná sféra – Poučení, která daná postavička dává na veřejnosti.
2. pasivní – Daná postavička je poučována. Tato kategorie je rozdělena na dvě podkategorie, podle toho, kde se daná postavička nachází. Tyto podkategorie jsou již definovány výše. Tato kategorie (6.2.2.2) je výjimkou, není započítávána do celkového verbálního projevu, ale slouží jen pro zjištění toho, kdo bývá nejčastěji zobrazován jako ten, kdo je jinými poučován. Pokud se při tomto aktu nějak verbálně projeví, započítává se věta podle jejího druhu do jiných kategorií.
  1. domácí sféra
  2. veřejná sféra
3. navrhování řešení: V jistých případech navrhuje postavička řešení otázkou, např. A co si vzít auto?. Tyto otázky se pak nezařazují do kategorie „otázky“, ale do této.
  1. doma
  2. na veřejnosti
  3. technické problémy – Postavička navrhuje řešení problému zapříčiněného selháním techniky, nebo naopak problému, který se dá vyřešit použitím techniky.
  4. citové/vztahové problémy – Postavička navrhuje, jak si někoho usmířit, jak rozumět jeho projevům a pocitům, tedy navrhuje řešení v situacích, kdy nastal problém daný vztahem někoho k někomu, či city někoho jiného.
4. rozdělování úkolů: Postavička svým verbálním projevem přikazuje ostatním, co mají dělat, organizuje budoucí činnost, rozhoduje o tom, co (a jak) budou ostatní v následujícím čase vykonávat.
  1. doma
  2. na veřejnosti
5. vyčítání – Postavička ostatním vyčítá jejich chování, věty typu „Já vám to říkal/a.“, „Proč jsi mě jenom neposlechl/a.“ apod.
6. napomínání, připomínání norem, zákonů, pravidel slušného

chování

7. oznamování: Oznamováním rozumím věty, kterými postavička ostatním sděluje novou skutečnost, která nastala. Může jít o objev, který učinila, o poukazování na něco, čeho si ostatní nevšimli, a co je pro vývoj událostí zásadní, co posouvá děj. Nespadají sem věty typu „Mám hlad“, „To je zase nadělení“ a jiné, kterými se hodnotí situace a skutečnosti, jež jsou ostatním známy, a nebo kterými se sdělují pocity a stavy, jež nikterak zásadně neovlivňují situaci.
1. domácnost
  2. veřejná sféra

8. jiné – Věty, které nelze zařadit do výše uvedených kategorií.
1. doma – Pronesené v domácím prostředí.
  2. venku – Pronesené ve veřejné sféře.

Při sledování vět je třeba vycházet ze způsobu zobrazení, často je např. věta rozdělena do více „bublin“ v rámci více jednotek, když je např. potřeba u verb. se projevující postavičky naznačit rychlý pohyb. Pak, ačkoli věta přesahuje do více kódovacích jednotek, chápu tento projev souvisle, jako jednu větu a ne několik jednotlivých slov.

3. zdrobněliny – Výskyt zdrobněliny jak v kategorii 6.1, tak 6.2, nepočítám slova, která se jako zdrobněliny běžně užívají – např. sousloví „míchaná vajíčka“. Zároveň také nepočítám případy, kdy je zdrobnělina názvem nebo jménem, a její užití se tedy řídí jinými pravidly.

7. činnosti: V rámci této kategorie sleduje analýza nejen fakt, že se těmto činnostem někdo přímo věnuje, ale také to, zda je s nimi spojován. V rámci kódovací jednotky nemusí být daná postavička při činnosti zobrazena, ale ostatní o ní mohou mluvit či jinak naznačovat, že se jí právě věnuje, měla by se věnovat, bude se věnovat. Pokud je tedy v rámci jednotky obsažena věta např. „To jsme zvědavý, co nám Fifi vaří.“, pak to budu chápat jako kladné zastoupení kategorie 7.1.1.1 u postavičky Fifičky. Je ale potřeba mít na paměti, že se jedná o kreslený příběh. Kódovač/ka se tedy má řídit jak verbálním projevem, tak způsobem zobrazení. Pokud by totiž byla uvedená věta doprovázena mimikou, naznačující negativní očekávání, nevoli, pak by se už jednalo o kategorii 7.1.1.2.

1. domácí práce: 1. vaření: 1. úspěch
2. neúspěch

Kategorie úspěch a neúspěch mají pomoci zjistit, zda je daná činnost zobrazena jako patřičná pro danou postavičku, či nikoli. Pokud se např. Bobík pustí do vaření, je při této činnosti zobrazen v rámci pěti kódovacích jednotek, a na té páté je jeho činnost završena neúspěchem či přímo katastrofou, vzniká v čtenáři dojem, že „Bobík neumí vařit“, že se do této činnosti neměl pouštět, protože se mu při ní nedaří. Posuzovat kategorie úspěch/neúspěch v rámci každé jednotky zvlášť by ale vedlo k nepřesným výsledkům. Kódovač/ka by tedy měl/a mít na paměti, že analyzuje příběh, proto pokud je daná činnost zobrazena v rámci více kódovacích jednotek, kategorie úspěch/neúspěch se posuzují až podle poslední jednotky, resp. dle děje a příběhu. Postavička může např. vařit polévku a následně dort. Polévka se povede, dort nikoli. Příprava polévky je zobrazena na

třech jednotkách, příprava dortu na dalších třech. U dané postavičky je tedy třikrát kladně zastoupena kategorie 7.1.1.1 a třikrát 7.1.1.2

2. femininní: Při rozlišování domácích prací na femininní a maskulinní jsem se inspirovala, jak již bylo napsáno, v knize Ženy, muži a společnost. Do femininních prací zařazuji: umývání nádobí, praní, věšení prádla, žehlení, spravování oděvů, šití, úklid – otírání prachu, uspořádávání věcí, na zahradě pak pletí a sázení.

1. úspěch

2. neúspěch

3. maskulinní: Do této kategorie zařazuji údržbu domu instalatérství, zednictví, zatápění, řezání dříví, přípravu ohniště a rozdělování ohně, utírání nádobí, na zahradě pak rytí, prořezávání stromů, sekání trávy. Také údržba a spravování automobilu a jiných přístrojů. O Vánocích pak chystání stromku (instalace, nákup) a zabíjení kapa.

1. úspěch

2. neúspěch

2. ženská práce: Péče o dítě, zkrášlování a zkulturnování okolí, zajišťování potravy – nespádají sem nákupy, ty zařazuji do kategorie 7.3.2.1, nýbrž zajišťování potravy ve smyslu servírování a podávání potravin a nápojů, dohled nad tím, aby na výletě a při jiném pobytu mimo domov byla zajištěna svačina, apod. Dále také balení zavazadel při cestování.

1. úspěch

2. neúspěch

3. pečování:

1. emocionální podpora – Utěšování, chlácholení, vyjadřování podpory, pochvala, či jen neverbální projev s podobným významem.
2. materiální složka – Jídlo, ošacení, předměty běžné denní potřeby.
  1. obstarávání, hromadění
  2. práce s ní, uspořádávání
3. ochraňování: 1. aktivní – Daná postavička někoho ochraňuje.
2. pasivní – Daná postavička je ochraňována.
4. péče o jiné tvory – Postavička pečuje o jiné tvory, ať už z nebo mimo sestavu čtyřlístku. Poskytuje zdravotní ošetření, stará se o druhé, pokud se ocitli v nepříjemné situaci (nejde o zachraňování!) – např. zmokli, píchla je vos a pod., aby se cítili pohodlněji. Při péči o zvířátka nebo děti také krmení, starost o pelíšek, hračky, přebalování etc.
5. péče o sebe – Krášlení se, péče o svůj vzhled (upravenost), o své zdraví (zdravá výživa, cvičení). Také projevy marnivosti, spojené s vlastním vzhledem (např. obavy o účes nebo čistotu oblečení, zájem o

módu).

4. zacházení s technikou: Zacházením rozumím to, že někdo s daným přístrojem pracuje, nějak ho používá/l či jej spravuje.

1. domácnost – Technika používaná při domácích pracích – vysavač, mixér, vařič, lednička, mraznička, žehlička, pračka.
  1. úspěch
  2. neúspěch
2. dopravní prostředky – Řízení či spravování auta, kola, motocyklu, tramvaje, autobusu, letadla, vlaku, vzducholodi, ponorky.
  1. úspěch
  2. neúspěch
3. vynálezy:
  1. úspěch
  2. neúspěch
4. fotoaparát, diktafon, psací stroj, kamera, televize, radio, radar, mikroskop:
  1. úspěch
  2. neúspěch
5. jiné:
  1. úspěch
  2. neúspěch

5. aktivita: Jako aktivitu chápu v souladu s obecně přijímaným pojetím tohoto pojmu různé projevy, které jsou rozděleny do následujících čtyř podkategorií, opět s ohledem na místo, kde se postavička nachází, a s výsledným vyzněním její aktivity (úspěch, neúspěch). Při posuzování, zda jde o úspěch či neúspěch nelze brát v úvahu jen a pouze výsledek, tedy zda byl zdárný či nikoli. I když se nedosáhne zamýšleného cíle, nemusí ještě jít o neúspěšnou aktivitu – do výsledku mohla zasáhnout událost, kterou aktivní postavička nemohla předvídat, např. náhlá změna počasí, výskyt jiné osoby apod. Kdyby k takové události nedošlo, byl by výsledek aktivity úspěšný. Důležité je tedy zhodnotit, zda mohla aktivní postavička při svém rozhodování, činnosti, předvídat vlivy, které rozhodly o výsledku aktivity. Rozhodné a iniciativní chování a konání aktivní postavičky výrazně přispívá k vyřešení situace či problému, do které/ho se (nejčastěji) dostala celá čtveřice. Aktivita nemusí být vyjádřena výhradně verbálně, svou vypovídající hodnotu má i způsob zobrazení.

1. domácí sféra:
  1. vedoucí úloha: Postavička zaujímá vedoucí úlohu, rozhoduje o chování dalších, vede je (např. řízení dopr. prostředku, rozhodování o směru cesty), rozděluje úkoly, dává povely k zahájení činnosti (např. povely k útoku, ale i ranní buzení). Komunikuje s cizími postavami jménem celé čtveřice, oznamuje ostatním důležité zprávy (např. předčítání dopisu).
    1. úspěch
    2. neúspěch
  2. nacházení řešení: Postavička nalézá nové způsoby,

jak vyřešit situaci, má nové nápady, a ostatní ji následují. Tato kategorie sleduje především schopnost zhodnotit situaci a nalézt nejlepší možné řešení, iniciativu, to, kdo je v daném příběhu zobrazen jako nejpřínosnější vzhledem k vyřešení problému a posunutí děje.

1. úspěch

2. neúspěch

3. boj, fyzická aktivita: Postavička tímto způsobem aktivity řeší problém či vzniklou situaci – tedy bojem, zapojením fyzické síly (např. rychlý běh, silné paže, ale i šikovné ruce, hbitost, mrštnost).

1. úspěch

2. neúspěch

4. smířčí řešení: Nejde zde o navrhování smířčího řešení, to sleduje kategorie 7.8 „peacemaker“, ale o činnost, chování, které vyřeší problém či situaci jiným způsobem nežli bojem či nalezením nového doposud nevyzkoušeného řešení (přátelské gesto směrem k protivníkovi, či nepříteli, kontakt s policií apod.).

1. úspěch

2. neúspěch

2. veřejná sféra: 1. vedoucí úloha:

1. úspěch

2. neúspěch

2. nacházení řešení:

1. úspěch

2. neúspěch

3. boj, fyzická aktivita:

1. úspěch

2. neúspěch

4. smířčí řešení:

1. úspěch

2. neúspěch

6. pasivita: 1. pozice oběti – Tato kategorie nesleduje obecně, kdo se chová nejvíce pasivně, ale pouze extrémní příklad – situaci, kdy se z nějaké postavičky stane oběť. Situaci oběti v tomto smyslu chápu tak, že je díky zásahu a činnosti někoho/něčeho jiného daná postavička záměrně a se zlým úmyslem omezována (např. unesena či někde zadržována proti své vůli), je jí ublíženo, či je jí v tomto smyslu vyhrožováno. Nepříjemná či postavičku přímo ohrožující situace je způsobena někým jiným (jinou osobou) ať už úmyslně či nikoli. Postavičce zabraňuje v tom, aby nadále konala svobodně.

1. domácí sféra

2. veřejná sféra

2. nesnáze – Postavička se nachází v nepříjemné situaci, která vyžaduje řešení (či zásah někoho jiného – pomoc), a která není způsobena někým jiným (jako v situaci oběti), ani není následkem nevydařené aktivity

(kategorie 7.5), či jiné činnosti dané postavičky.

1. domácí sféra

2. veřejná sféra

3. nešikovnost: Postavička se nachází v nepříjemné situaci, která vyžaduje řešení, pomoc, zásah, a kterou si způsobila sama svou činností, jež ovšem nelze zahrnout do kategorie aktivit (7.5). Jde např. o ztracení se, zranění se v důsledku nešikovnosti či neznalosti, naivity, apod.

1. domácí sféra

2. veřejná sféra

7. sport: Kategorie sleduje nejen případy, kdy se postavička sportu věnuje, ale i chvíle, kdy je s nimi spojována, tedy když je např. sleduje v televizi, čte si o nich, chce jít na utkání a podobně.

1. maskulinní: Za maskulinní sporty považují v souladu s literaturou zabývající se genderem fotbal, hokej, basketbal, box, silové sporty jako je vzpírání nebo zápasnictví, automobilové závody, horolezectví.

1. úspěch

2. neúspěch

2. femininní: Sporty jako je krasobruslení, gymnastika, aerobic, tanec.

1. úspěch

2. neúspěch

3. smíšený: Sporty jako je lyžování, snowboarding, běh, tenis, stolní tenis, bruslení, potápění, plavání, jízda na kole.

1. úspěch

2. neúspěch

8. peacemaker – Tato kategorie zahrnuje veškeré chování a projevy, které slouží k urovnávání vztahů, tedy omluvy, udobřování, vysvětlování chování jiných a kontextu situace, a jiné snahy s cílem zachovat mír a vřelé vztahy s okolím.

8. emoce, citové rozpoložení: Tato kategorie je taktéž charakterizována jak verbálními projevy, tak způsobem zobrazení. Jako projev níže sledovaných kategorií může tedy být chápána i mimika, gestika, či jiný způsob nonverbální komunikace. Zároveň stejně jako u kategorie „činnosti“ sleduje analýza, zda je daná postavička s některou z těchto emocí či charakterových projevů spojována. Tedy i každý projev, který vypovídá o tom, že by se některá postavička mohla takto chovat, nebo se tak bude chovat, nebo se tak chovala, se chápe jako kladné zastoupení dané kategorie. Př.: Bobík: „Pind’o, neboj se.“ Tato věta svědčí o tom, že se Pind’a bojí/mohl by se bát, je tedy spojován s kategorií 8.2.

1. láska, něha, zamilovanost – Projevy zamilovanosti či lásky, něhy. Např. srdíčko (zobrazené poblíž postavičky, nebo místo jejích očí), polibek, citoslovce typu ťuťu ňuňu, či vyjádření jiných postaviček („Viš, jak X miluje tulipány!“) vypovídající o těchto emocích.

1. jiná osoba – směrem k jiné

- osobě
2. jiný tvor – směrem ke zvířeti či mimozemšťa noví, strašidlu a jiným fantazijním postavám
  3. věc – „miluji růžovou“, „miluji knedlíky“ apod.

2. bojácnost, strach:
1. ze situace
  2. z konkrétní osoby
  3. ze zvířete
  4. o druhé

3. vztek: Vztek na rozdíl od agrese chápu jako projev, který není zaměřen k tomu, aby se napadalo okolí, aby došlo k boji, k ničení. V extrémních případech sice může vztekající se postavička např. něco rozbít, ale to už chápu jako výbuch agrese. Vztek může být vyjádřen mimikou, neverbálně, ale i slovy. Pokud si postavička nechává svou zlost pro sebe, a nedává ji okolí znát, pak jde o druhý případ (2. zlost směrem k sobě), v jiných situacích jde o ten první.

1. směrem k jiné osobě
2. směrem k sobě

4. agrese:

1. verbální – Veškerá slovní agresivita, výhrůžky, hrození trestem či budoucím konfliktním chováním.

2. neverbální - Mimika, poloha těla, gesta naznačující boj.

Pokud už k boji nebo ke střetu došlo a je navíc doprovázen verbálním projevem – výhrůžkami, nadáváním, pak jsou zastoupeny obě podkategorie najednou.

5. dojetí

6. zoufalství

7. lítost

8. romantika – Projevy, které se v našem prostředí tradičně řadí k „romantice“. Obdivování krás přírody, maličkostí, skládání či recitování básní, denní snění, neracionalistický přístup k situaci. Do této kategorie spadá také další chování tradičně připisované ženám – tendence věřit v zázraky, okultní vědy, spoléhání se na „vyšší síly“.

9. interakce: Interakcí rozumím přímou verbální i neverbální komunikaci k jiné osobě (může jít o pohádkovou bytost, „člověka“, inteligentní komunikující zvíře – např. pes Holmepes, zkratka někoho na podobné úrovni). Zároveň posuzuji i způsob zobrazení – interagující postavičkou může být ta, která je obklopena davem lidí, dětí, zatímco zbytek čtyřlístku stojí opodál. V případě kategorie

„obět“, pokud se daná postavička chová vyloženě pasivně, a např. s únosci nijak nenavazuje kontakt, pak to nepovažuji za interakci. Tato kategorie zjišťuje vliv domácí a veřejné sféry na způsob komunikace a navazování kontaktů ve vztahu k genderu, proto by kontakt s únosci chápaný jakožto interakce byl zavádějící.

1. osoba/y blízká/známá: Zda je další z postaviček mimo čtyřlístek, která se v příběhu vyskytne, známá, či neznámá, posuzuje kódovač/ka jako běžný čtenář z kontextu příběhu. Pokud se dá usoudit, že se daná postavička s danou osobou již předtím setkala a interagovala s ní, pak je osoba známá. A to vzhledem k ději, nikoli k počtu kódovacích jednotek. Některé osoby se v průběhu příběhu stanou známými, čtyřlístek si s nimi tyká, spřátelí se, jiné jsou stále „cizí“, i když se objevují častěji a ve více jednotkách v rámci daného příběhu (zřízenec ze zoo, policista apod.). Tato kategorie je rozdělena na dvě podkategorie, podle toho, kde se daná postavička ze čtyřlístku nachází. Tyto podkategorie jsou již definovány výše.

1. domácí sféra

2. veřejná sféra

2. cizí osoba/y: 1. domácí sféra

2. veřejná sféra

10. výpovědi: Sledují se všechny věty, které některá z postaviček čtyřlístku vypovídá o jiné postavičce (případně o sobě), kterými charakterizuje, hodnotí, komentuje její osobu nebo chování. V rámci těchto vět nemusí být přímo daný stereotyp zmíněn, může jít např. i o pochvalu v situaci, kdy se chválená postavička zachovala „správně“/“nesprávně“ podle svého genderu, či o vyslovení očekávání, které svědčí o tom, že se předem čeká jistý druh chování apod. Pokud se daná výpověď týká konkrétní postavičky, pak jde o případ 1. a 3., pokud nelze přiřadit konkrétně k někomu ze čtyřlístku, ale přesto ne/podporuje genderové stereotypy, pak ji zařazují do kategorie 10.2 nebo 10.4.

1. podporující gender.stereotyp

2. podporující gender.stereotyp obecně

3. nepodporující gender.stereotyp

4. nepodporující gender.stereotyp obecně

II. kódovací jednotka: titulní strana

V této části analýzy jsou používány podobné kategorie, jako u předchozí kódovací jednotky, ale vzhledem k povaze této jednotky jsou místy upravené. Pochopitelně jsou vynechány kategorie týkající se verbálních projevů, naopak je přidána kategorie týkající se zobrazení a pozice dané postavičky, a vedle podkategorií úspěch a neúspěch, které se u předešlé kódovací jednotky posuzovaly dle děje příběhu, přibyla podkategorie „nelze posoudit“.

11. místo a četnost výskytu: 1. soukromá sféra: 1. sám/sama

2. s další postavou

3. s dalšími dvěma postavami

4. s dalšími třemi postavami

(celý čtyřlístek)

2. veřejná sféra:
1. sám/sama
  2. s další postavou
  3. s dalšími dvěma postavami
  4. s dalšími třemi postavami (celý čtyřlístek)

3. popředí - Pokud nejsou všechny postavičky na titulní straně zobrazené na stejné úrovni (stejně veliké, na stejném místě) a lze posoudit, že se některé/á z nich nachází v popředí – je/je/je tedy způsobem zobrazení nadřazené/a ostatním, pak u ní bude tato kategorie kladně zastoupena.

12. Tato kategorie se týká činností, toho, co postavička na daném obrázku dělá, ale je nadřazena kategorii 13. Titulní strana je zjednodušením příběhu v daném výtisku a zkratkovitě vypovídá o úloze té které postavičky, a celé zápletky. Na základě rozmístění postaviček a neverbálních projevů se dá usoudit, zda je daná postavička aktivní, či zda má pasivní úlohu pozorovatele. O těchto rozlišeních uvažují tehdy, když mají v tomto směru postavičky na obrázku rozdělené úlohy. Pokud se všechny věnují něčemu vyváženě, dělají něco společně, nelze rozlišit, kdo je aktivní nebo pasivní. S pasivní i aktivní úlohou souvisí i kategorie 12.3 – nesnáze. Je třeba rozlišit nesnáze a kategorii „aktivita-neúspěch“. Postavička se může do nesnází dostat vlastním přičiněním, tím, že se jí něco nepovede, to ale musí být z daného obrázku zřejmé. Pokud nelze vysledovat, proč se v nesnázích ocitla, a šlo by tak usoudit pouze na základě domněnek, pak se jedná o kategorii 12.3. Zároveň si je tato kategorie blízká s podkategorií „obět“. Liší se ale v tom ohledu, že v nesnázích se postavička nachází aniž by bylo jasné, zda k nim došlo jejím přičiněním, a aniž by se dalo vysledovat, zda k oné nepříjemné situaci došlo přičiněním někoho jiného – jeho chováním, ať už záměrným, či nechtěným. Rozdělení na domácí a veřejnou sféru i další kategorie, které jsou stejné, jako u předchozí kódovací jednotky, mají stejnou charakteristiku, viz výše.

1. aktivita: Svou činností postavička přispívá k řešení situace nebo problému, zaujímá vedoucí roli v dané činnosti (např. řízení automobilu), účastní se aktu, který je zobrazen.

1. soukromá sféra:
1. úspěch
  2. neúspěch – Na obrázku přímo vidíme následek aktivity, který vypovídá o tom, že se nezdařila tak, jak bylo zamýšleno. Výraz tváře dané aktivní postavičky je také projevem toho, zda chápat danou aktivitu jako úspěšnou, či nikoli.
  3. nelze posoudit – Ze zobrazení není jasné, zda bude mít daná aktivita zdárný konec, či nikoli.

2. veřejná sféra:
1. úspěch
  2. neúspěch
  3. nelze posoudit

2. pasivita: 1. pasivní pozice – Tato kategorie není v přímé opozici ke kategorii aktivity. Pokud např. jedou všichni hrdinové autem a ten, který řídí, je tedy aktivní, nelze to chápat tak, že zbylí tři se chovají pasivně. Účastní se dané akce –

jedou někam autem, ale aktivitu přímo projevuje jen jeden. Pasivní pozice se dá vyjádřit jak proxemikou, mimikou, tak gesty – např. typické zkřížené paže na prsou, či obě ruce za zády, sezení ve chvíli, kdy ostatní stojí a něčemu se věnují. Pasivní postavička nijak nepřispívá k tomu, co se děje, spíše jen pozoruje, a je na obrázku jaksi „do počtu“.

2. oběť – Postavička se dostala do nesnázi/nepříjemné situace díky činnosti někoho jiného. Je např. rozdíl, pokud postavička uklouzne po banánové slupce a nebo zakopne o kus klacku, který jí jiná postavička nastavila pod nohy. V prvním případě se jedná o nesnáze, které si způsobila sama, v druhém už je obětí nekalého záměru jiné postavičky. U toho, kdo způsobil u dané postavičky pozici oběti, nemusí jít jen o úmysl, ale i o nešikovnost. Jde o to vysledovat, která postavička je obětí nekalých úmyslů, ale i nepodařených aktivit jiných postaviček.

3. nesnáze: Postavička se nachází v nepříjemné situaci, ta není způsobena někým jiným, ani se nejedná o jasný následek její vlastní aktivity.

1. soukromá sféra
2. veřejná sféra

- 13. činnosti:**
1. domácí práce:
1. vaření:
    1. úspěch
    2. neúspěch
    3. nelze posoudit
  2. femininní:
    1. úspěch
    2. neúspěch
    3. nelze posoudit
  3. maskulinní:
    1. úspěch
    2. neúspěch
    3. nelze posoudit
2. ženská práce:
1. úspěch
  2. neúspěch
  3. nelze posoudit
3. pečování:
1. emocionální podpora
  2. materiální složka:
    1. obstarávání, hromadění
    2. práce s ní, uspořádávání
  3. ochraňování:
    1. aktivní
    2. pasivní
  4. péče o jiné tvory
  5. péče o sebe
4. zacházení s technikou:
1. domácnost:
    1. úspěch
    2. neúspěch
    3. nelze posoudit
  2. běžné dopravní prostředky:
    1. úspěch
    2. neúspěch
    3. nelze posoudit
  3. vynálezy:
    1. úspěch
    2. neúspěch
    3. nelze posoudit
  4. fotoaparát, diktafon, psací stroj, kamera:
    1. úspěch

- 2. neúspěch
- 3. nelze posoudit

- 5. jiné: 1. úspěch
- 2. neúspěch
- 3. nelze posoudit

- 5. sport: 1. maskulinní: 1. úspěch
- 2. neúspěch
- 3. nelze posoudit

- 2. femininní: 1. úspěch
- 2. neúspěch
- 3. nelze posoudit

- 3. smíšený

6. peacemaker

- 14. emoce, citové rozpoložení:** 1. láska, něha, zamilovanost: 1. jiná osoba
- 2. jiný tvor
  - 3. věc

- 2. bojácnost, strach: 1. ze situace
- 2. z konkrétní osoby
- 3. ze zvířete
- 4. o druhé

- 3. vztek
- 4. agrese
- 5. dojetí
- 6. zoufalství
- 7. lítost
- 8. romantika

- 15. interakce:** 1. osoba/y blízká/známá: 1. soukromá sféra
- 2. veřejná sféra

- 2. cizí osoba/y: 1. soukromá sféra
- 2. veřejná sféra

Příloha č. 2 - Seznam analyzovaných čísel

Analyzovaná čísla uvádím pro přehlednost podle jejich celkového pořadového čísla, neuvádím tedy přesný rok, ani pořadí daného výtisku v tomto roce.

Sedmdesátá léta: 15, 18, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 34, 36, 38, 39, 43, 45, 52, 54, 59, 62, 63, 65, 67, 68, 71, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81

Osmdesátá léta: 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 168, 169

Devadesátá léta: 171, 176, 177, 181, 182, 189, 191, 201, 207, 211, 213, 217, 224, 228, 232, 233, 236, 246, 247, 251, 253, 261, 266, 272, 276, 277, 281, 282, 287, 289

Příloha č. 3 - Údaje o časopisu Čtyřlístek

Časopis Čtyřlístek vydává:

Čtyřlístek s.r.o.

Na Dolinách 40,

Praha 4, 147 00

e-mail: redakce@ctyrlistek.cz

www.ctyrlistek.cz

V současnosti vychází 20 běžných čísel (36 stran) a 6 Speciálů (16stránkový časopis s příběhem čtyřlístku doplněný křížovkami, rébusy a hádankami) do roka.

Náklad se pohybuje kolem 40 tisíc.

Příloha č. 4 - Tabulka, analýza titulních stran

Tabulka se pro svou velikost a obsáhlost nachází na vloženém CD.

Příloha č. 5 - CD s příběhy čtyřlístku z časopisu Čtyřlístek, čísla z let 1970-1999